

AYNA UŞAQ ENSİKLOPEDIYASI

İNCƏSƏNƏT

BƏŞƏRİYYƏTİN MİSİLSİZ SƏRVƏTİ

İNCƏSƏNƏT BƏŞƏRİYYƏTİN MİSİLSİZ SƏRVƏTİ

Kitab Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin sifarişi ilə
Təhsil Sektorunun İnkişafı Layihəsi çərçivəsində nəşr edilmiş
və məktəblərə pulsuz verilmişdir.

Bakı. "Ayna Mətbu Evi". 2004

Gənc dost!

Sənin hər gün oxuduğun dərsliklər elmi biliklər xəzinəsinin açarlarıdır. Sən bu açarların köməyi ilə həmin xəzinənin ayrı-ayrı otaqlarına daxil olur, müxtəlif biliklərə yiyələnirsən. Amma hər bir elm elə bir dəryadır ki, onun dərinliklərinə nə qədər baş vurursansa, dibi görünmür, əksinə, yeni-yeni suallar meydana çıxır, sən də onlara cavab axtarırsan. Bu sualların cavabları isə yenə kitablardadır – başqa kitablarda. Bax elə nəşriyyatımız da sənin dünyanı öyrənmək cəhdini, geniş maraq dairəni nəzərə alaraq 1997 - 2003-cü illərdə EksonMobil şirkətinin maliyyə yardımı ilə 18 kitabdan ibarət “Ayna uşaq ensiklopediyası” hazırlayıb nəşr etmişdi. Lakin ümumi rəyə görə, uğurlu alınmış bu seriya kiçik tirajla buraxıldığından ölkə məktəblilərinin tələbatını ödəməmişdi. Azərbaycan Respublikasının Təhsil Nazirliyi bu kəsiri aradan qaldırmaq üçün “Təhsil Sektorunun İnkişafı Layihəsi” çərçivəsində “Ayna uşaq ensiklopediyası”nı mütəxəssislərin tövsiyələri əsasında daha kamil şəkildə böyük tirajla yenidən nəşr etdirmiş və məktəb kitabxanalarına pulsuz paylamışdır.

Gənc dost! Bu ensiklopediyanın hər cildi bir mövzuya həsr olunub; istədiyini seç, oxu. Əlbəttə, hamısını oxumaq daha yaxşı olardı. Sizin məktəbin kitabxanasında bütün cildlər var. Onların adları isə əlində tutduğun kitabın arxasında yazılıb. Sənə maraqlı müəllim və təhsildə uğurlar arzulayırıq.

“Ayna uşaq ensiklopediyası”nın müəllif heyəti:

G.Ağayeva, *tibb e.n.*; N.Babaxanov, *coğrafiya e.d.*; İ.Əhmədov, *iqtisad e.d.*;
U.Ələkbərov, *biologiya e.d., akademik*; R.Əliyev, *fəlsəfə e.d.*; M.Fərəcullayeva; E.Hacınski,
tarix e.n.; C.Həsənli, *tarix e.d.*; C.Həsənzadə, *sənətsünashlıq d.*; A.Hüseynova, *sənətsünashlıq n.*;
İ.Xəlilov, *ə. i. x.*; Ç.İsmayılov, *coğrafiya e.d.*; R.Qasimov; İ.Musayev; C.Nəsibov; R.Seyidov;
T.Süleymanov, *texniki e.n.*; S.Tahirli, *biologiya e.n.*; V.Zeynalov.

Baş redaktor:

İntiqam Qasımzadə, *əməkdar incəsənət xadimi*.

Redaktorlar:

E.Əliyev; T.Kərimli; Ə.Qocayev; E.Şıxlinski.

Rəssamlar:

A.Babayev; N.Bənnayeva; N.Əliyeva; G.Xalıkova; A.Uruceva.

The background is a complex abstract collage. It features a dark, textured base, possibly black or dark grey. Overlaid on this are various rectangular and irregular shapes in different colors and patterns. Notable elements include a large white shape at the top left, a dark blue shape with a small yellow dot, a green shape on the left side, and several blue and white shapes with black polka dots. The overall composition is layered and textured, suggesting a collage of different materials or papers.

**İNCƏSƏNƏT
HAQQINDA
ƏSAS
ANLAYIŞLAR**

İncəsənət ictimai şüurun formalarından biridir. İncəsənət insanın mənəvi aləminin, onun həyata bədii-estetik münasibətinin ifadəsidir. Nəhayət, incəsənət – həyatın bədii əksidir.

İncəsənətin müxtəlif növləri məlumdur: memarlıq, boyakarlıq, heykəltəraşlıq, musiqi, teatr, ədəbiyyat və s. Bunların arasında boyakarlıq, qrafika, heykəltəraşlıq və dekorativ-tətbiqi sənət təsviri sənətə aiddirlər.

Dediyimiz kimi, **BOYAKARLIQ** təsviri sənətin növlərindən biridir. Boyakarlıq əsərinin başlıca təsvir vasitələri rəsm və rənglərdən ibarətdir. Onu müxtəlif növlərə ayırmaq olar. Boyakarlığın ən qədim, ibtidai forması divar rəsmləridir. Onlar ibtidai dövrdə mağaralarda çəkilən heyvan və insan təsvirlərindən tutmuş ən müasir ictimai binaların monumental təsvirlərini əhatə edir. Qədim dövrlərdə dini tikililəri – məbədləri, məscidləri və kilsələri bəzəyən təsvirlər dini ideyaların təbliğinə yönəlirdi. Müasir dövrdə elm, mədəniyyət ocaqları, ictimai mərkəzlər onların ideyalarını bədii şəkildə təbliğ edən təsvirlərlə bəzənir.

Divar rəsmlərinin çəkilməsi zamanı müxtəlif bədii-texniki materiallardan və üsullardan istifadə olu-

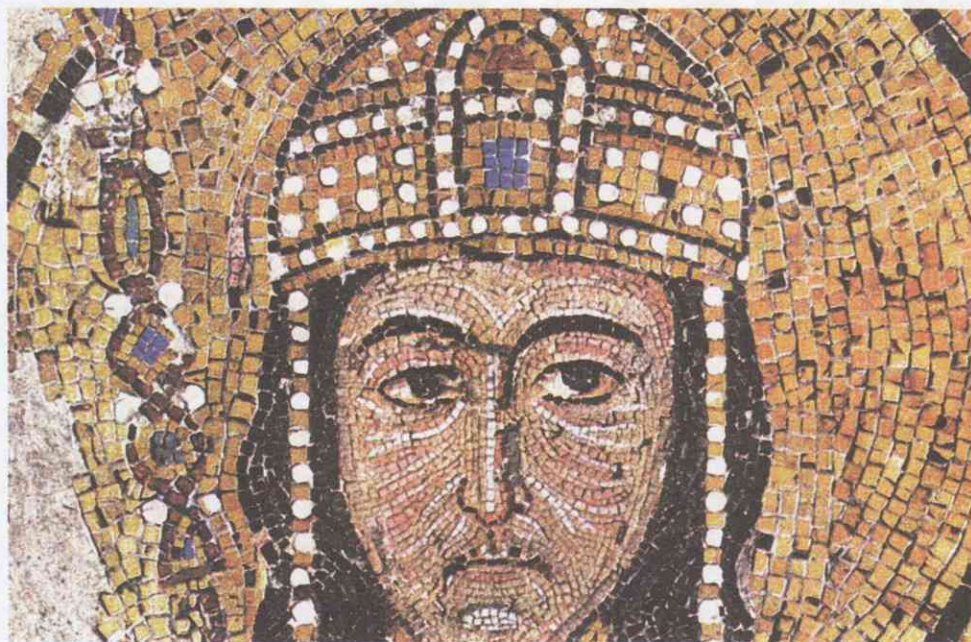
Freska

nur. Bunlardan biri suvağı qurumamış divarda sulu boyalarla işlənən freska (italyanca - “nəm”) texnikasıdır. Qədim Misir və Qədim İkiçayarası dövründə nəinki Asiya və Avropa, hətta Afrika və Qədim Amerikanın möhtəşəm memarlıq abidələri məhz

freska texnikası ilə işlənmiş rəsmlərlə bəzənmişdir.

Bununla yanaşı, mozaika adlanan başqa bir texnika da geniş yayılmışdı. O, qeyri-şəffaf xırda rəngli şüşə parçalarını divarın yaş suvağına düzməkdən ibarətdir. Freskadan fərqli olaraq mozaika yağışa, qara və başqa təbii maneələrə dözümlüdür. Qədim Roma villalarındakı hovuzların dibindən mozaika orta əsrlərdə saray və məbədlərin divar-

Mozaika

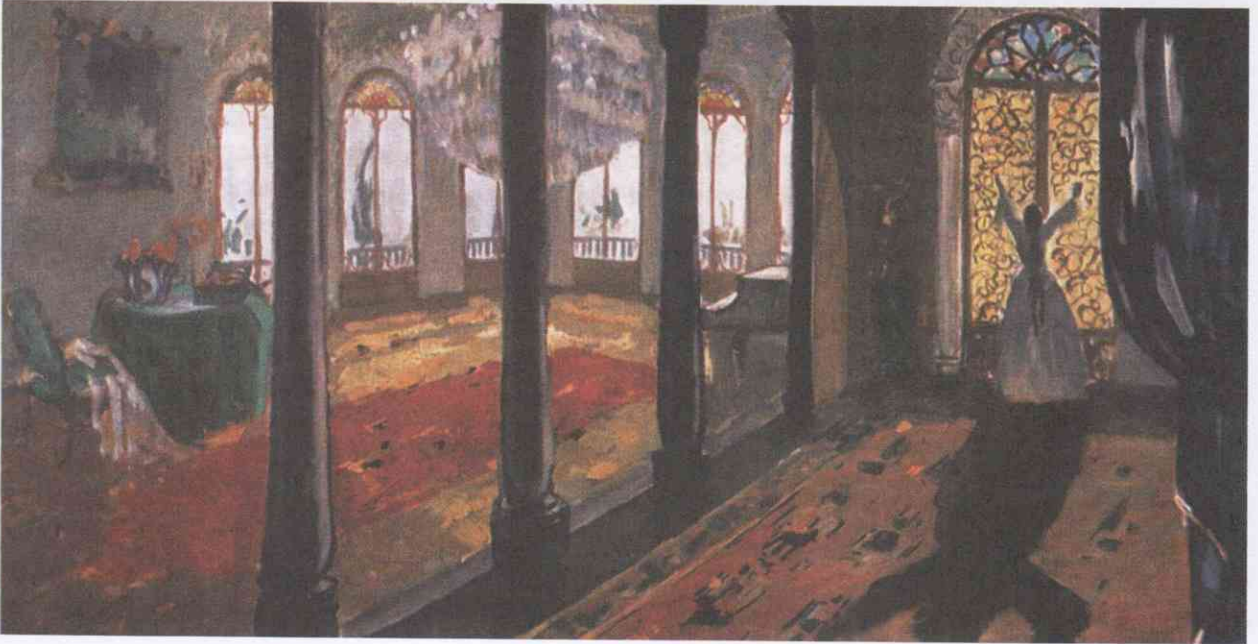

Ketan, yağlı boya (boyakarlıq)

larına köçür və yüksək sənət növləri arasında özünəməxsus yer tutur. Məsələn, Bakıdakı “Nizami” metrosunu “Xəmsə”nin müxtəlif səhnələrinin (rəssam Mikayıl Abdullayev) təsvirləri bəzəyir. Boyakarlığın ən geniş yayılmış forması dəzgah

ləri, hadisə yerinin mənzərəsi əks olunur. İncəsənət əsərində mövzu hansısa bir həyat hadisəsinin mahiyyəti ilə sıx bağlıdır. Süjet mövzunu müəyyən konkret hadisəyə bağlayır və onu daha real və qabarıq şəkildə tamaşaçıya çatdırır.

Dekorasiya

Mövzu və süjet əsərin ideyası ilə sıx əlaqədə olur. İdeya boyakarlıq tablosunun əsasını təşkil edir. O, rəssamın dünyabaxışı, bədii-estetik meyarları, eləcə də hadisəyə münasibəti ilə sıx bağlıdır. İncəsənət əsərləri müxtəlif janrlara bölünür. Bunların arasında tematik tablo janrı mühüm yer tutur. Bu janrda mövzu əsasən dini rəvayətlərdən, yaxud

Levkas (ağac üzərində yağlı boya)

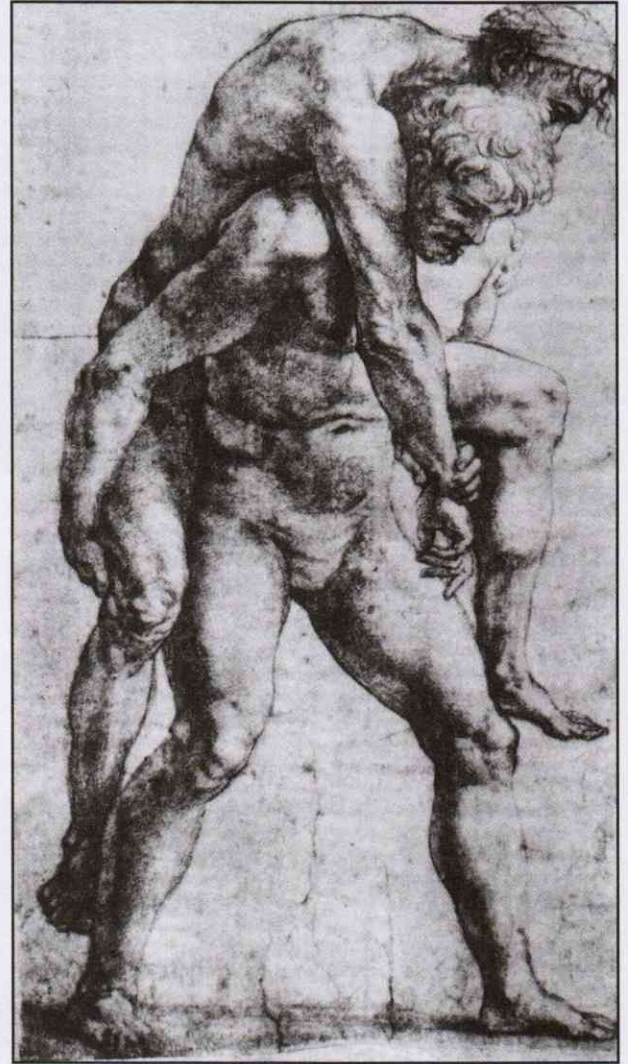
tarixi hadisələrdən və eləcə də məişət səhnələrindən götürülür.

Tarixi janrda işləyən rəssamlar ya yunan və Qədim Şərq rəvayətlərini, ya dini mövzuları, ya da qədim və müasir tarixi hadisələri əks etdirirlər. Rəssam bəzən qəhrəmanını ümumiləşdirilmiş bir obraz şəklində verir və yaxud izdiham və böyük xalq kütlələri obrazı yaradır.

Hərb səhnələrini təsvir edən tablolar da tarixi janra aiddir. Bəzən onlara batal, yəni müharibə janrı da deyirlər.

Məişət janrı sənətkarın konkret müşahidələrinə əsaslanır. Belə əsərlərdə o, qəhrəmanlarının yaşa-

yış tərzini və gündəlik həyatı haqqında məlumat verir. XVII əsr Hollandiya rəssamlarından bir çoxu məişət janrında fəaliyyət göstərmişdir.

Karandaş rəsmi

Görkəmli Azərbaycan rəssamı Ə.Əzimzadənin yaradıcılığında da məişət janrı mühüm yer tutur. Onun "Kos-kosa", "Kəndirbaz", "Varlı evində toy", "Kasıb evində toy" kimi əsərlərində Azərbaycan xalqının adət-ənənələri, məişəti dolğun əksini tapmışdır.

Portret janrında çəkilmiş əsərlərdə konkret şəxslərin zahiri oxşayışı və fərdi cizgiləri məsələsinə ri-

yöt olunmalıdır. Və əsl istedadlı rəssam konkret adamın təsviri vasitəsilə müasirlərinin ən səciyyəvi xüsusiyyətlərini ümumiləşdirməyə çalışır.

Ən qədim zamanlardan rəssamlar təbiət təsvirinə böyük marağ göstərmişlər. Bu cür əsərləri sənətnaslar ayrıca bir janr kimi fərqləndirmişlər və adına mənzərə janrı demişlər.

Akvarel (sulu boya)

Mənzərə əsərləri mövzu etibarilə müxtəlif olur; məsələn: təbiətin müxtəlif guşələrinin – dağ, dərə, çay, meşə, çəmən, səhra və sairin təsviri; və ya təbiət hadisələrinin – tufan, ildırım, yağış, qar və sairin təsviri; eləcə də iqlim və landşaftların təsviri; nəhayət – şəhər və ya sənaye mənzərələrinin təsviri. Bu bölgünü, bu siyahını, bəlkə, uzatmaq da olar. Yəqin bunu da bilmək maraqlıdır ki, dəniz mənzərələrinə həsr olunmuş əsərlərə “marina”, onları çəkən rəssamlara isə “marinist” deyirlər.

Nəhayət, təsviri sənətdə natürmort adlı bir janr da vardır. Natürmort fransızca “cansız təbiət” demək-

dir. Bu janra daxil olan əsərlərin mövzusunun müxtəlif predmetlər: məişətdə işlənən əşyalar, evi bəzəyən qablar, gül dəstələri, meyvə, səbzəvat, ovlanmış quşlar və s. təşkil edir. Bu janrdan da əsl rəssam dövrünün ruhunu, öz hiss və duyğularını çox gözəl ifadə edə bilər.

Ksiloqrafiya

Lakin boyakarlıq əsərinin əhəmiyyəti onun tək məzmunu ilə məhdudlaşmır; əsərdəki mövzu və süjetin necə, hansı təsvir vasitələri ilə işlənməsi olduqca mühüm bir məsələdir. Elə ona görədir ki, məzmunla formanın vəhdəti incəsənətin əsas qanunlarından hesab olunur və onları bir-birindən ayırmaq təsəvvür etmək doğru deyil.

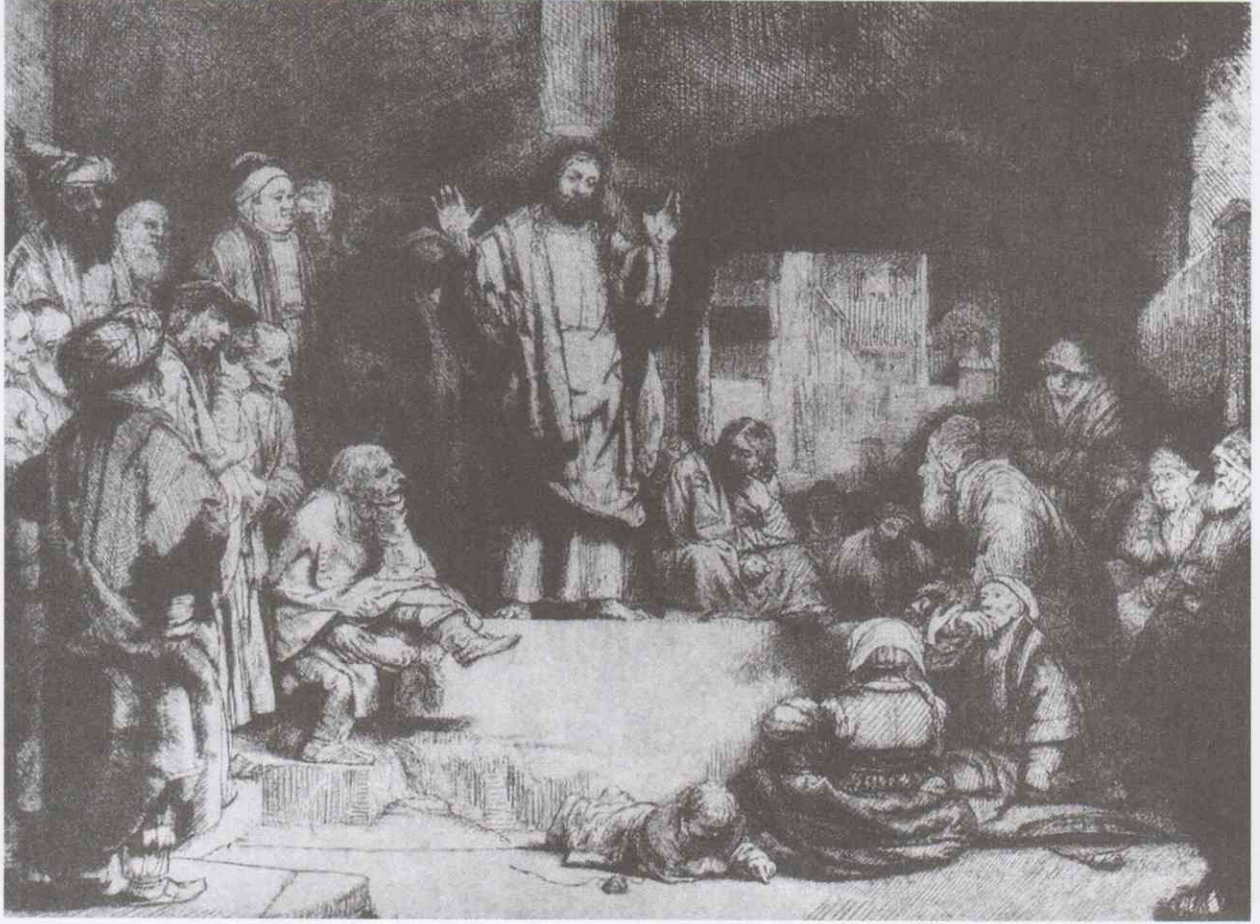
Əsərin bədii formasının tərkib hissələri, onun təsvir vasitələri nədən ibarətdir?

Rəsm təsvir olunan əşyaları və yaxud fiqurları bir-birindən ayıran cizgilərdən ibarətdir.

İşıq-kölgə anlayışı da təbiətdə hər bir əşya və fiqurun işıqlanması ilə bağlıdır. Cizgi və işıq-kölgənin münasibətləri düzgün tapıldıqda təsvir canlı, qabarıq – sanki üçölçülü görünür. Beləliklə, rəssam (əlbəttə, söhbət Avropa üslubunda işləyən rəssamdan

lə işlənir və onun koloriti bu rənglərin tənəsübündən və bir-birinə təsirdən asılıdır.

Haqqında danışdığımız təsvir vasitələri ilə yanaşı, bəlkə də onlardan daha vacib kompozisiya deyilən bir anlayış da vardır ki, o, bütün təsvir vasitələrini

Ofort

gedir) ikiölçülü kətan üzərində üçölçülü təsvirlər yaratmağa nail olur.

Rəsmdə perspektiv qanunlar da həlledici rol oynayır. Sözsüz, söhbət intibah dövründə, yəni XIV - XV əsrlərdə, İtaliya rəssamları və alimlərinin yaratdığı perspektiv elmindən gedir. Təbiidir ki, biz yaxındakı obyektləri aydın və iri həcmdə, uzaqdakıları isə xırda və qeyri-aydın görürük.

Boyakarlıq əsəri müxtəlif rənglərlə, həm parlaq və “xalis”, həm də qarışdırılmış və ya solğun rənglər-

əsərdə ayrılmaz vəhdət halında birləşdirir və bədiiyin yaranmasına yönəldir.

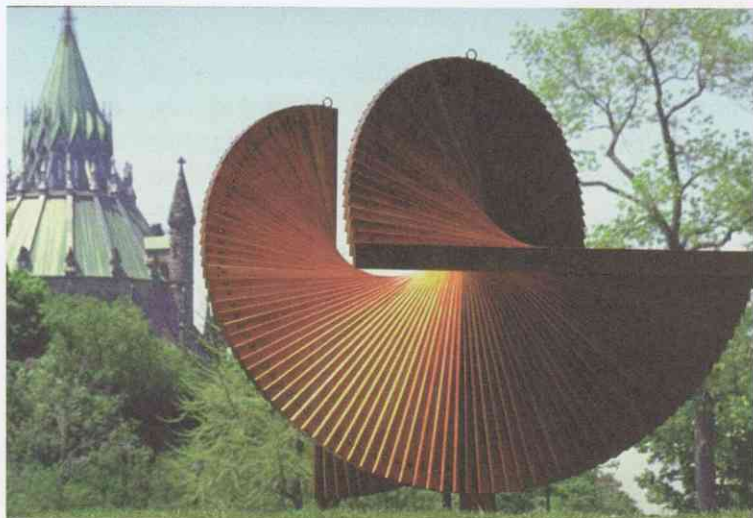
QRAFİKA – təsviri sənətin növlərindən biridir. Bura müxtəlif texniki üsullarla işlənmiş rəsmlər daxildir. Yunanca “graphike” - “rəsm”, “şəkil” deməkdir. Qrafika üsulu ilə əsər, portret, mənərə və s. janrlarda rəsmlər yaratmaq mümkündür. Belə əsərlərə “dəzgah qrafikası” deyilir. Bununla yanaşı, kitab illüstrasiyası, plakat və başqa qrafika növləri də vardır. İşləmə texnikasına görə qrafika sənəti iki böyük

Monumental heykəltəraşlıq əsərləri əksər hallarda açıq havada, böyük şəhərlərin meydanlarında, bağlarda və bəzən isə ictimai binaların daxilində qoyulur. Dekorativ heykəllər əsasən memarlıq abidələrinin bəzədilməsinə xidmət edir. Onlar orta əsrlərdən bu günə kimi parkları, bağları və fəvvarələri də bəzəyirlər. Memarlıq abidələri ilə bağlı olmayan, park və fəvvarələrin tərtibatı üçün nəzərdə tutulmayan, əsasən muzeylərdə və sərgilərdə nümayiş etdirilən heykəllər dəzgah heykəltəraşlığı nümunələri sayılır.

Heykəltəraşlıq əsərinin hansı materialdan və hansı texnika ilə hazırlanmasının böyük əhəmiyyəti var. Adətən heykəllər gil, mum, daş, ağac, plastilin, metal, ağac və s. materiallardan hazırlanır. Sənətkarlar gil, mum və plastilin kimi yumşaq materiallarla yapma, daş, ağac və sümüklə yonma və kəsmə, metal və gipslə tökmə üsulu ilə işləyirlər.

Bəzi dövrlərdə çoxrəngli və həmçinin rənglənmiş heykəllər də mövcud olmuşdur (Qədim Şərq, Qədim Yunanıstan və s.). XIX - XX əsrlərdə isə daha çox materialın təbii rənginə üstünlük verilir.

Bəzi dövrlərdə çoxrəngli və həmçinin rənglənmiş heykəllər də mövcud olmuşdur (Qədim Şərq, Qədim Yunanıstan və s.). XIX - XX əsrlərdə isə daha çox materialın təbii rənginə üstünlük verilir.

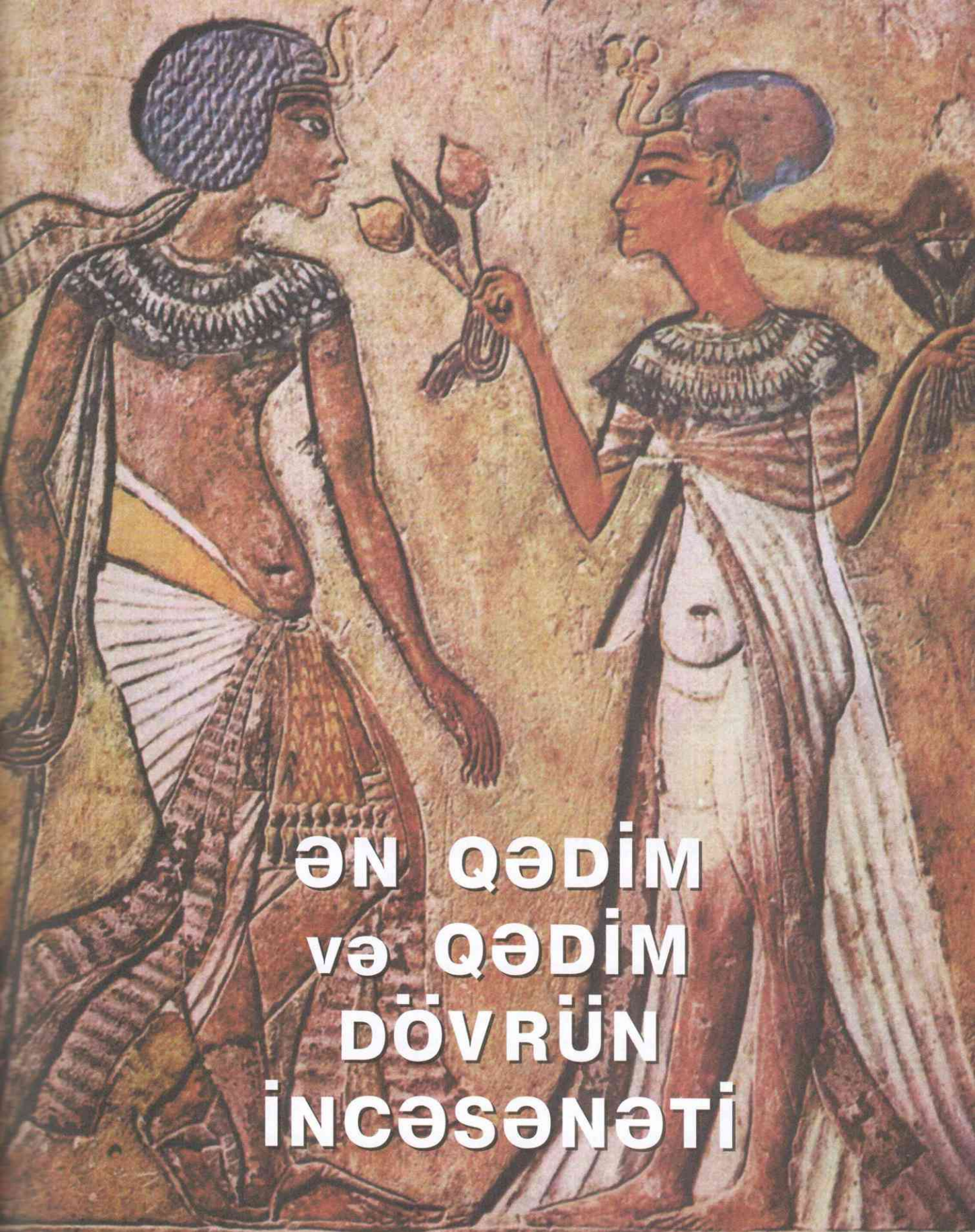
Dekorativ heykəltəraşlıq

Dəzgah heykəltəraşlığı

Monumental heykəltəraşlıq

**ƏN QƏDİM
VƏ QƏDİM
DÖVRÜN
İNCƏSƏNƏTİ**

İBTİDAİ DÖVR SƏNƏTİ

Rəssamlıq sənətinin olduqca qədim və maraqlı tarixi vardır. İnsanlar rəsm çəkməyi yazı yazmaqdan xeyli əvvəl öyrənmişlər.

Rəssamlıq ibtidai icma quruluşu şəraitində meydana çıxmışdır. Alimlərin verdikləri məlumata görə, bizə gəlib çatmış ən ibtidai rəssamlıq nümunələri Paleolit, yəni daş dövrünə, yaxud eramızdan 40 - 20 min il əvvəlki dövrə aiddir. Elmə məlum olan ən qədim rəsmlər mağaraların divarlarında qazılan, yaxud rənglə işlənən təsvirlərdən, xırda heykəl-

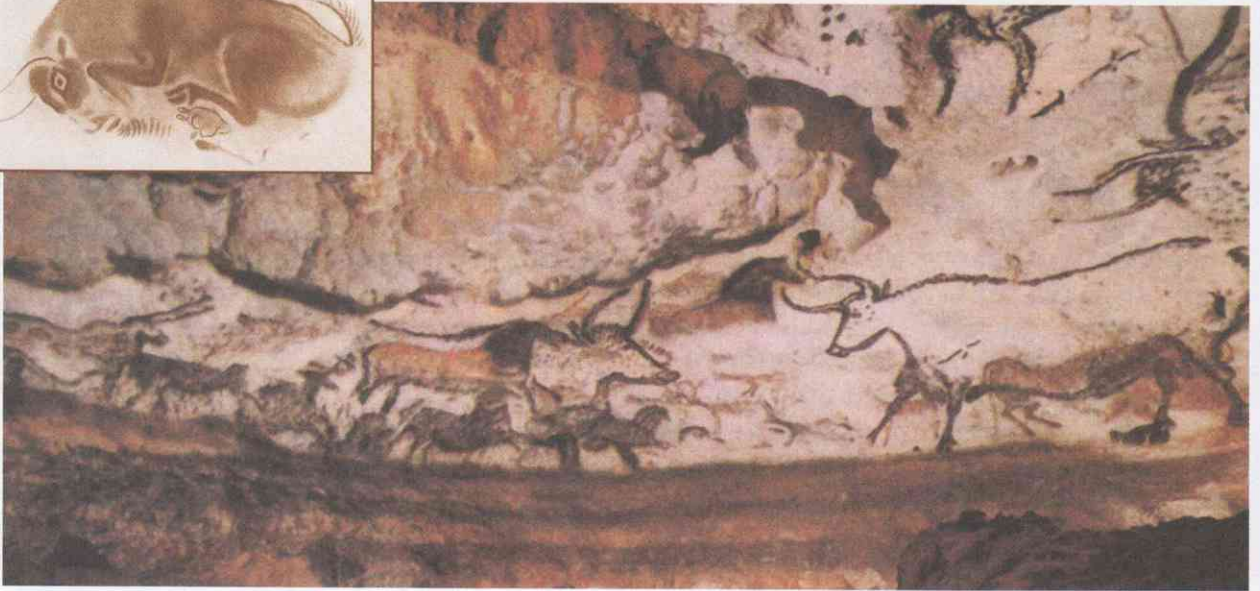
min təsvirə səcdə edənlərmiş. Beləliklə, onlar ovda müvəffəq olacaqlarına inanırdılar.

Paleolit, yəni qədim daş dövrünün son mərhələsində (eramızdan əvvəl XXI - XX minillik), Madlen dövründə incəsənət inkişafının ən yüksək zirvəsinə çatır. Bu dövrün rəsmlərində heyvanlar çox həyati və müxtəlif hərəkətlərdə verilir.

Madlen dövründə rəssam qara, qırmızı, qəhvəyi və ağ rənglərdən istifadə edirmiş. Bu zaman Paleolit sənəti daha çox inkişaf edir və yüksək səviyyəyə qalxır. Bu dövrün rəssamları rəngli divar rəsmlərində əvvəlki üsluba, yəni rəsmi içərisini bir

Altamira mağarası

ciklərdən, eləcə də qayalar üzərində nəqş olunmuş təsvirlərdən ibarətdir. Bu rəsmlərin arasında mamont, bizon, maral kimi heyvanların təsvirlərinə, əksər hallarda ov səhnələrinə rast gəlmək mümkündür.

Daim amansız təbii qüvvələrlə və çoxsaylı maneələrlə rastlaşan ibtidai insanları rəsm çəkməyə vadar edən nə idi? Yəqin ki, anlamadığı bu qüvvələr qarşısında aciz qalan ibtidai insanlar təsvirlərə sehrkar mənə verirdilər. Ovçular ova çıxmazdan qabaq yerdə vəhşi heyvanın təsvirini cızır və hə-

rənglə doldurmaqla kifayətlənmiş, ona müxtəlif rənglər vuraraq fiqurları təbii və həcmli formada verməyə çalışırdılar. Altamira, Fon-de-Qom mağaralarındakı rəngli divar rəsmləri buna ən yaxşı misaldır. Burada çəkilən heyvan təsvirləri: vəhşi öküz, qaban, maral və s. müxtəlif görünüşlərdə və mürəkkəb hərəkətlərdə verilmişdir. Bu rəsmlərdə rəssamı heyvanın bədən quruluşu, hərəkəti, duruşu və rəngləri maraqlandırmışdır. Həmin dövrdə yaradılmış kiçik qadın heykəlləri ibtidai incəsənət tarixində xüsusi yer tutur. Realist səpkidə təsvir olun-

muş qadın obrazları ananın cəmiyyətdə nə qədər əhəmiyyətli mövqə tutduğunu əks etdirir.

İbtidai incəsənətin sonrakı inkişafı Mezolit (orta daş dövrü), Neolit (yeni daş dövrü) və ilk metal alətlərin meydana gəldiyi dövrə (mistunc dövrü) təsadüf edir. Neolit dövründə dulusçuluğun inkişafı ilə əlaqədar olaraq ornament sənəti xüsusilə geniş yayılmağa başlayır. Bu dövrdə hazırlanmış müxtəlif qab-qacaqlar dairəvi, üçbucaqlı, dördbucaqlı və s. həndəsi ornamentlərlə bəzədilirdi. Tunc dövründə isə artıq heykəlciklər üzərində də ornament çəkirdi.

Azərbaycanda Bakıdan 55 km cənubda Qobustan deyilən yerdə tapılmış qaya təsvirlərində Yazılı daş, Böyük daş və Kiçik daş deyilən yerlərdən bizim alimlər ibtidai insanın yaratdığı bir çox maraqlı təsvirləri aşkara çıxarmışlar. Oyma üsulu ilə işlənmiş bu rəsmlərin əksəriyyəti heyvan və insan surətləridir. Bundan başqa, milli rəqsimiz "Yallı"nı xatırladan ritual bir rəqsin də təsviri verilir. Onlar e.ə. IV minilliyə təsadüf edir.

İbtidai cəmiyyətin incəsənəti inkişafının son mərhələlərində bir sıra nailiyyətlər əldə etmişdi. Bu dövrün təsviri sənətində cəmiyyətin mifoloji təsəvvürlərini və insanların həyat tərzini əks etdirən süjetli kompozisiyalar yaratmağa göstərilən maraqlı təşəbbüslər, ovçuluq səhnələrini əks etdirən əsərlərdəki bəzi xüsusiyyətlər indiyə kimi tamaşaçıları valeh edir. Lakin o zaman təsviri sənətin, sözün əsl mənasında, formalaşdığından danışmaq, heç şübhəsiz,

Stounhenc. Kromlex

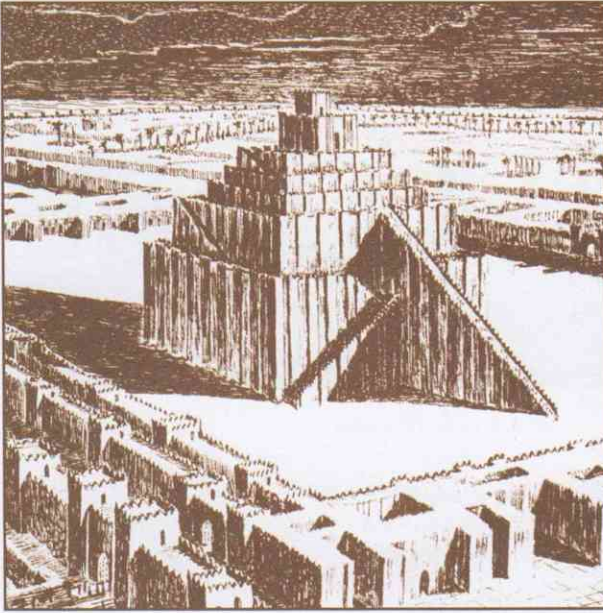
düzgün deyil. Təsviri sənət həqiqi inkişafını sinfi cəmiyyət yarandıqdan sonra, yəni quldarlıq cəmiyyətində tapa bilməmişdir.

QƏDİM İKİÇAYARASI İNCƏSƏNƏTİ

Dünya mədəniyyəti tarixində Qədim Şərq ölkələrinin incəsənəti həlledici rol oynamışdır. Dəclə və Fərat çayları arasındakı torpaqlara babilər və assurlar "Sennaar", yunanlar isə Mesopotamiya, yəni "ikiçayarası ölkə" deyirdilər. Burada e.ə. III minilliyin ortalarında bir neçə dövlət birləşərək Şumer - Akkad deyilən böyük bir dövlətin əsasını qoyurlar. O qədim əsrlərdə Şumerdə incəsənətin memarlıq qolu xüsusilə yüksək dərəcədə inkişaf edir. Şumer məbədlərinin dekorativ bəzəyində müxtəlif divar rəsmlərindən, heykəl və baryeflərdən geniş istifadə olunmuşdu. E.ə. XXVI əsrdə tikilmiş əl-Öbəyd yaxınlığında Nin - Xursat ilahəsinin şərəfinə tikilmiş məbədin heykəlləri ağacdan yonulub, üstü isə qiymətli metal və daş-qaşla bəzədilmişdi. Adətən binanın giriş qapısının yan tərəflərində şir və öküz heykəlləri qoyulurdu. Şumer memarlığında "Zikkurat" məbədi əsas yer tutur. Baş Allahın şərəfinə inşa edilən zikkurat pillə-pillə tikilmiş qalalardan ibarət idi. Bu qalalardan biri e.ə. XXI əsrdə tikilmiş Ay ilahəsi İnannanın məbədidir. 10 metr hündürlüyündə platforma üzərində bünövrəsinin ölçüsü 91,5 x 91,5 m olan bu zikkurat üç pillədən ibarət imiş, yuxarısında isə

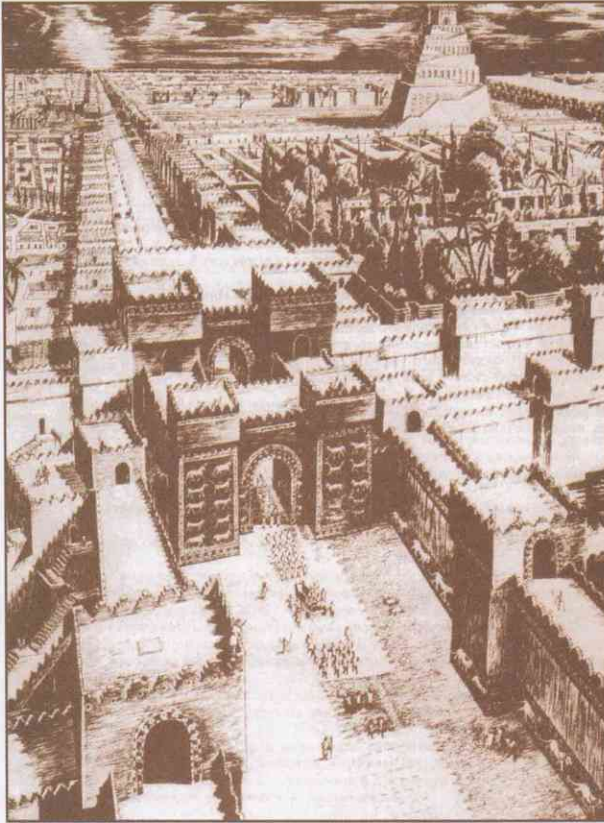

Villendorf Venerası

Etemenanki məbədi (rekonstruksiya)

Babil. İştər ilahəsinin qapısı

mavi kaşı ilə örtülmüş kiçik ev qoyulubmuş. Şumer məbədlərinin tikintisində rəng məsələsinə böyük əhəmiyyət verilir. Burada birinci qüllə qara, ikincisi qırmızı, axırıncısı isə ağ rənglə boyanmışdı. Bunlarla yanaşı, Şumerdə hər bir ciddi böyük tarixi hadisə və yaxud qələbə naminə xüsusi xatirə sütunu – stela qoyulurdu. Adətən onlar yazı və qabartma ilə bəzədilirdi. Məsələn, e.ə. XXII əsrdə Laqaş hakimi Eannatumun əmri ilə onun Umma şəhər-dövləti üzərində qələbəsini əbədləşdirən “Qartal sütunu” qoyulur və zəngin baryeflərlə bəzədilir. E.ə. XXIV əsrdən başlayaraq Mesopotamiya şəhər-dövlətləri arasında Akkad daha çox inkişaf edir və burada incəsənətin yüksəliş dövrü başlayır. Sarqon adlı sərkərdənin misdən düzəldilmiş dairəvi heykəl nümunələrindən olan portretində realist təsvir üsulu öz gözəl həllini tapır. Sarqon Şumer və Akkadı vahid dövlət şəklində birləşdirib Akkad sülaləsinin əsasını qoyur. Sənətkar həmin portretdə təsvir edilən hökmdarın sərt cizgilərini və üzünün ifadəsini dəqiq və inandırıcı ştrixlərlə verməyə müvəffəq olur.

Möhtəşəm sənət abidəsi “Naram-suen qələbə sütunu” isə onun otuz il sonra hakimiyyətə gəlmiş nəvəsi Naram-suenin adı ilə bağlıdır. İki metr hündürlükdə olan bu daş baryefdə sənətkar Naram-suenin dağlı qəbilələr üzərində qələbəsini təsvir etmişdir. Bu əsəri Eannatumun “Qartal sütunu” ilə müqayisə etdikdə təsviri sənətin güclü inkişafı heç bir şübhə doğurmur. Abidənin kompozisiyası aydın, fiqurların hərəkəti dinamik və inandırıcı, daşyonma texnikası daha kamildir. Bu əsərdə ilk dəfə olaraq hadisə mənzərə fonunda təsvir edilirdi. Bu isə dövrünə görə böyük nailiyyət hesab olunur. Qayaların, ağac və günəşin daşda həkk olunması təsviri sənətdə tamamilə yeni bir söz idi.

Akkad sənətində möhürlər üzərində müxtəlif məzmunlu təsvirlərə də rast gəlmək olar. Bunların arasında Gilqamət adlı qəhrəmanın şücaətlərinin təsviri ən çox yayılmış süjetlərdəndir.

E.ə. I minilliyin əvvəllərində güclü Assuriya imperiyası yaranır və o, İkiçayarası ərazidə mühüm siyasi və iqtisadi rol oynamağa başlayır. Ümumiyyətlə, Assuriya mədəniyyət sahəsində özündən

Babil. Mozaikadan fraqment

əvvəlki bədii ənənələri qəbul etmiş və Şumer, Akkad və Babil incəsənətinin güclü təsiri altında olmuşdur.

Assuriyada memarlıq və heykəltəraşlıq daha çox inkişaf etmişdi. Orada incəsənətin bu sahələrinə xüsusi əhəmiyyət verirdilər. Daim müharibə aparan assur hökmdarları saraylarını qalaya bənzətməyi xoşlayırdılar. Bunlardan II Sarqonun e.ə. 713 - 707-ci illərdə Dürr-Şarruqin şəhərində tikdirdiyi saray xüsusilə diqqəti cəlb edir. Şəhərin divarları 23 m hündürlüyündə və 23 m qalınlığında tikilmişdi. İndiki Xorasabad şəhərinin yaxınlığında yerləşən bu böyük saray kompleksində 7 mərtəbəli zikurat, yaşayış binaları və dəbdəbəli qəbul otaqları var idi. Sarayda 210 otaq və 30 daxili həyət var idi. Əsas girişin hər iki tərəfində insan başlı, şir və ya öküz bədənli, qartal qanadlı nəhəng heykəllər qoyulmuşdu. "Şedu" və ya "Lamassu" adlanan bu heykəllər, guya, sarayı qoruyurlarmış. Sənətkar heykələ 2 ayaq əlavə edib, onu qabaqdan baxanda hərəkətsiz, yandan isə hərəkətdə təsvir edirmiş.

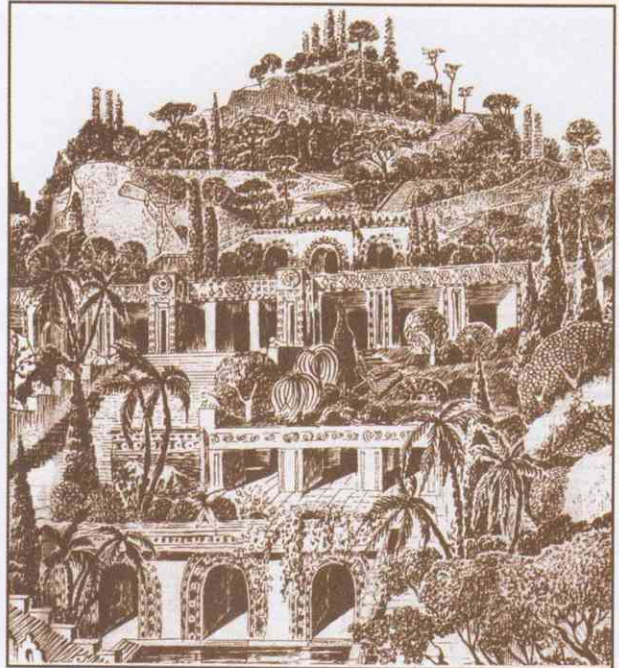
Assuriya incəsənəti e.ə. VII əsrdə, xüsusilə Assurbanipal dövründə öz zirvəsinə çatır. Sarayı bəzəyən rilyeflərin əsas mövzusu hökmdarın qələbələrlə dolu mübarizələrindən, həyatından alınır. Ov səhnələrini əks etdirən rilyeflərin yüksək bədii keyfiyyəti və həyatiliyi bu gün də diqqəti cəlb edir. "Yaralı şir" kompozisiyası isə dünya incəsənətinin şah əsərlərindən sayıla bilər.

E.ə. VII əsrdə Assuriya tənəzzülə uğrayarkən Babil şəhər-dövləti üçüncü və sonuncu çiçəklənmə

dövrünü yaşayırdı. Hələ e.ə. II minilliyin əvvəllərində Babil sülaləsinin əsasını qoymuş Hammurapi dünya tarixində ilk qanunlar məcəlləsini yaratmışdır. Hamurapinin şərəfinə ucaldılan sütunda 282 qanun həkk olunmuş və sütunun baş tərəfində onun Günəş və Ədalət allahı Şamaşdan qanunları qəbul etməsi əks etdirilmişdir.

Babilistanın üçüncü və son yüksəliş dövrü e.ə. VII əsrin sonuna və II Navuxodonosorun hakimiyyət dövrünə təsadüf edir. Bu zaman qədim dünyanın 7

Babil. Semiramidanın asma bağları

möcüzəsindən biri olan “Asma bağlar” və Babil qülləsi tikilir. Baş ilahə İştari şərəfinə salınmış şəhərin əsas giriş qapısı Etemenanki adlanan nəhəng zikkurat və baş allah Mardukun məbədinə aparırdı. Etemenanki (“Yerlə göyün vəhdəti”) məbədi Günəş sisteminin yeddi planetini simvolizə edən yeddi pillədən ibarət idi. “Asma bağlar” isə Yer üzərində cənnət bağı kimi dünyanın hər yerindən gələn səyyahları valeh edirdi.

E.ə. 538-ci ildə Əhəməni şahı II Kirus şəhəri darmadağın edib babilərin ən müqəddəs əşyalarını – Mardukun qızıldan tökülmüş heykəlini özü ilə aparır. Bundan sonra ənənəvi tacqoyma mərasimi qeyri-mümkün olur və Babilistan Əhəməni imperiyasının əyalətinə çevrilir.

QƏDİM MİSİR İNCƏSƏNƏTİ

Tarixdən bəlli olduğu kimi, Nil çayı boyunca yerləşən Misirdə mədəniyyət yüksək dərəcədə inkişaf etmişdir. E.ə. IV minillikdə qırxa yaxın kiçik dövlət arası kəsilməyən müharibələrdən sonra birləşir və iki böyük dövlət yaranır. Təqribən 3200-cü

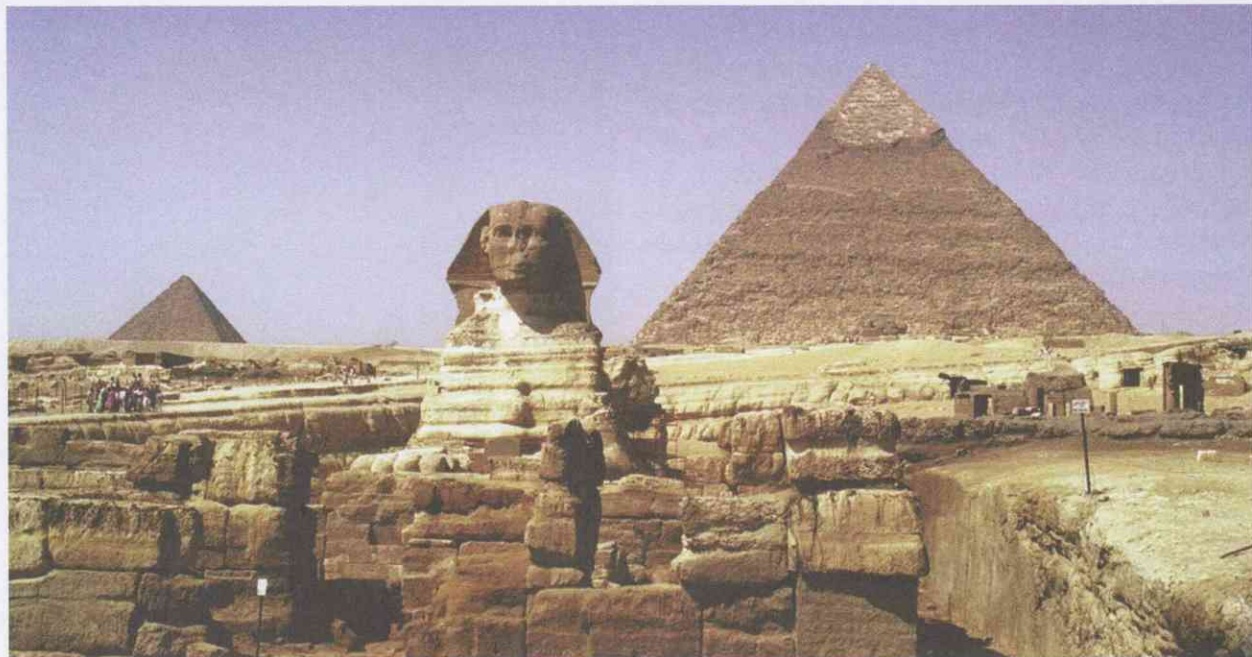
Coser ehramı

illərdə bu dövlətlərdən Cənubi Misirin qoşunları Şimali Misirin qoşunlarına qalib gəlir və nəticədə vahid Misir dövləti yaranır, Memfis şəhəri onun paytaxtı olur. Bu əlamətdar hadisə münasibətilə firon Narmerin şərəfinə xatirə sütunu yaradılır ki, onun da qabartmaları Narmerin Şimali

Misir hökmdarının üzərindəki qələbəsinə təsvir edir.

Ən erkən dövrlərdən sayılan Misirin incəsənətində memarlıq əsas yer tuturdu: bura möhtəşəm saraylar, nəhəng məbədlər və əlbəttə ki, Qədim Misirin rəmzi olan ehramlar daxil idi.

Sfinks və Xeops ehramı

karnak və bürünc heykəl tapılmışdır ki, bu da təsviri sənətin memarlıqda böyük rol oynadığını sübut edir. Açıq məbədlərin inşasında çox hallarda məbədə gedən yol boyu sfinks heykəlləri qoyulurdu; məsələn, Luksorda Amon-Ra məbədi və ya III Amenemhetin məbədi önündə sfinkslər xiyabanı. E.ə. XVI əsrdə Deyr əl-Bəhrədə Misir tarixində yeganə hadisə olan qadın-firon Xatşepsut üçün möhtəşəm sütunlu məbəd tikilir.

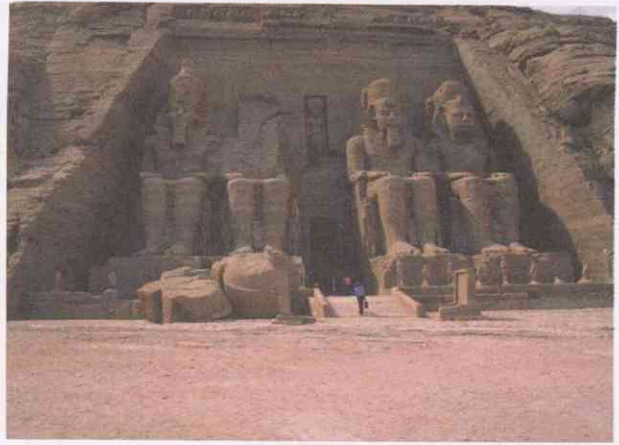
Misir kahinlərinin güclənməsindən qorxan firon IV Amenxotep (e.ə. 1419 - 1400) dini islahatlar keçirir. O özünə Axetaton adlı yeni bir paytaxt saldırır və Fivdən köçür. IV Amenxotep Amon allahına ibadəti ləğv edir, Günəş allahı Atonu Misirin baş allahı elan edir, özü isə Exnaton ("Atonun şəfəqi") adını götürür. Lakin az sonra kahinlərin səyi nəticəsində onun islahatları ləğv edilir. Bir sıra təsvirlərdə o öz ailə üzvləri ilə əks olunub. Exnatonun arvadı Nefertitinin məşhur portretləri dünya mədəniyyətinin ən gözəl inciləri sırasındadır.

Yeni Səltənət dövrünün ikinci yarısında firon II Ramzes tərəfindən Fiv şəhərində aparılan tikintilər öz möhtəşəmliyi ilə insanı heyran edir. Saray və məbədlərin sütunlarının üzü papirus gülü şəklində süjetli qabartmalarla bəzədilirdi. Bu dövrün sonunda daxildən qulların və yoxsulların üsyanları, xaricdən isə Assuriya və İran qoşunlarının basqınları ölkəni zəiflədir.

E.ə. IV əsrdə isə Makedoniyalı İsgəndərin yürüşü nəticəsində incəsənət öz ənənəvi xarakterini itirir. Bu dövr Misir incəsənəti yunan incəsənətinin bir mərhələsi olan ellinizm dövrünü təşkil edir.

"Kəndxuda"

Əbu-Simbel məbədi

QƏDİM YUNAN İNCƏSƏNƏTİ

Qədim Yunanıstanın mahir sənətkarları şəhərləri bəzəyən gözəl binalar tikir, mərmər və tunc heykəllər ucaldırdılar. Onların yaratdıqları bədii əsərlərin ahəngdarlığı və ölçülərinin mütənasibliyi dünyanı valeh etmişdir. Məlum olduğu kimi, yunanlar eramızdan əvvəl Balkan yarımadasında məskən salmış, özlərini ellinlər, ölkələrini isə Ellada adlandırmışlar.

Yunan mədəniyyəti bir neçə əsas inkişaf mərhələsi keçirmişdir; məsələn, Homer dövrü (e.ə. XII - VIII). Bu dövrün təsviri sənəti ən primitiv formalarda yaradılmışdır. Arxaika dövründə isə (e.ə. VII - VI əsrlər) quldarlıq cəmiyyətinin yüksəlişi ilə əlaqədar, incəsənətin bütün sahələrində realizm prinsipləri üstünlük təşkil etmişdir. Klassik memarlığın əsasını təşkil edən Dorik və İonik orderlər də məhz elə bu zaman yaranır. Şəhər-dövlətlərin ("polis"lərin) inkişafı ilə əlaqədar akropol stadion və ippodromlar tikilir, aqoralar (ictimai-ticarət mərkəzləri) və yaşayış məhəllələri salınır.

Arxaika dövrünün əsas memarlıq abidələri məbədlər hesab olunur. Bütün ictimai həyat onların önündə keçir, qiymətli incəsənət əsərləri və dövlət xəzinəsi orada saxlanılmışdır. Memarlar binanın, yəni məbədin əsas girişində dörd sütun qoyur ("prostil"), yaxud məbədi dörd tərəfdən sütunlar əhatə edirdi ("peripter"). Dorik orderli sütunların gövdəsi

Qədim Səltənət dövründə (e.ə. 2800 - 2250-ci illər) işğalçılıq müharibələri nəticəsində Misir çoxlu qənimətlər, torpaqlar və əsir ələ keçirir. Fironların qüdrətini əks etdirən nəhəng qəbirləri yeni memarlıq tipinin yaranmasına səbəb olur. Bu şəkildə gördüyünüz dahi memar İmhotepin firon Coserin şərəfinə Sakkarada tikdirdiyi məşhur ehramdır (e.ə. 28-ci əsr). O, "pilləli ehram" adı ilə tanınır; yeddi pillədən ibarət olub, 60 m hündürlüyündədir.

Ehram memarlığının təşəkkülü fironlardan Xeops, Xefren və Mikerin adına Gize deyilən yerdə ucaldılmış piramidalarla bağlıdır. Onlardan birincisi – Xeopsun ehramı qədim dünyanın ən parlaq möcüzələrindən biridir. O, Misir memarlığı tarixində xüsusi yer tutan memar Xemnunun yaradıcı təxəyyülünün bəhrəsidir. Ehramın yonulmuş daşlarının çəkisi 2,5 tondan 30 tona qədərdir. Onun bünövrəsindəki kvadratın tərəfləri 233 m uzunluğunda, ümumi sahəsi isə 54 mln. kv. metrdir. Hündürlüyü 146,6 m olan bu ehram 2,6 milyon qranit daşdan ibarətdir. Onun önündə bədəni aslan, başı isə fironun portret cizgilərini xatırladan möhtəşəm sfinks heykəli qoyulmuşdur. Üç məşhur ehramın qarşısında pəncələrini irəli uzadaraq oturmuş bu nəhəng sfinks üzünü Nil çayına tərəf tutmuşdur. O, sanki ehramları mühafizə edir. Orta əsrlərdə ərəblər bu heykəli "dəhşətin atası" adlandırırdılar. Onun uzunluğu 57 m, ümumi hündürlüyü 20 m-dir. Təkcə başının hündürlüyü 5 metrə çatır.

Tarixi məxəzlərə görə, Xeops ehramı ilə sfinksin tikintisi 30 ilə başa gəlmişdir və bu inşa işlərində yüz minə qədər adam iştirak etmişdi.

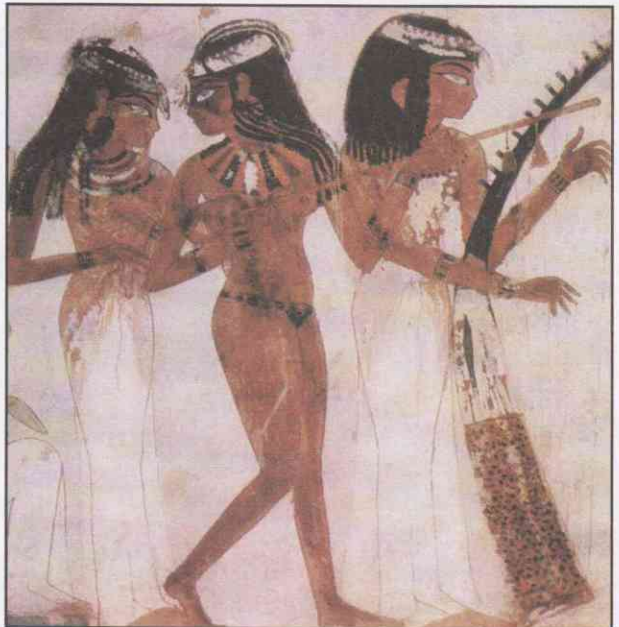
Misirlilər ehramların və məbədlərin bədii tərtibatına xüsusi əhəmiyyət verirdilər; onları divar rəsmləri, rənglənmiş barelyef və heykəllərlə bəzəyirdilər. Onların inanclarına görə, ölənin bədənini, yəni "ruhun sığınacağı" saxlamaq lazımdır. Odur ki, onlar meyidi mumiyalayaraq saxlayırdılar və bundan əlavə, hər ehramın qarşısında ölmüş şəxsin heykəlini ucaldırırdılar ki, bədən çürüdükdən sonra mərhumun ruhu həmin portretə sığınsın və beləliklə də axirət dünyasında əbədi yaşasın.

Qabartmadan fraqment

Adətən qədim misirlilər ölənin ehramına və yaxud sərdabəsinə qohum-əqrəbasını və qullarını təsvir edən heykəlciklər qoyurdular. Özü də onların yaradılmasında oxşarlıq məsələsinə xüsusi diqqət verirdilər. Ona görədir ki, həmin dövrün təsviri sənətində realist meyillər çox güclü olmuşdur. Bununla belə, Misir sənətində şərtiliyə geniş meydan verildi. Məsələn, çoxfıqurlu səhnələrdə padşahların

Bəni-Həsən. Divar rəsmi

yoğun, başlığı (kapitel) sadə, ionik orderli sütunların isə gövdəsi incə, kapiteli də bəzəkli və buyuzvarı formada olurdu. E.ə. VI əsrdə tikilmiş dorik məbədlərdən Olim-

Parfenon

piyada inşa edilmiş baş ilahə Geranın adını daşıyan məbədi, Korinfdəki Apollon (gözəllik və incəsənət allahı) məbədini, ionik tipli məbədlərdən isə Efes şəhərinin bəzəyi Artemida ovçuluq ilahəsi məbədini göstərmək olar. Sonuncu məbəd qədim dünyanın möcüzələrindən biri sayılır.

Arxaika dövrünün heykəltəraşlığında əsasən yunan allahları, əfsanəvi qəhrəmanlar və yaxud Olimpiya yarışlarının qalibləri təsvir olunurdu. Onlar çox zaman donub qalmış vəziyyətdə, üzlərində isə “arxaik təbəssüm” deyilən bir ifadə ilə təsvir edilirdilər. Gənc oğlan heykəlinə “kuros”, qızlara isə “kora” deyilirdi.

E.ə. VI əsrdə yunan sənətkarları “qara fiqurlu” vazalar üslubunda fəal işləyiblər. Gildən istehsal olunmuş açıq rəngli bu vazaların üzərində qara rəngli təsvirlər verilirdi. Sonralar “qara fiqurlu” vazalar “qırmızı fiqurlu”larla əvəz olunmuşdur və bu yeni texnika insanın bədənini, onun

Akropol (rekonstruksiya)

üzünü və ifadəsini əks etmək üçün daha əlverişli idi. KLASSİK DÖVRdə (e.ə. VI - V əsrlər) fəlsəfə və tarix, poeziya və teatr, memarlıq və incəsənət ən yüksək inkişaf mərhələsinə çatır. Bu zaman insan surətinin realist təsvirinə meyl güclənir, memarlıqla heykəltəraşlığın sintezinə diqqət artır, əsərlərin məzmun dairəsi genişlənir, təsvirlərdə hərəkət və daxili aləmin (hisslərin) əksi ön plana çəkilir.

Bu dövrdə, yəni Afinada quldarlıq demokratiyasının yüksəlişi və Periklin rəhbərlik etdiyi zaman yunan klassikasının şah əsəri Afina Akropolu tikilir.

Hündür bir yerdə qayaların üstündə salınmış bu Akropolun ansamblına giriş qapıları (sütunlu tikili “Propiley”), Qanadsız Qələbə məbədi – “Nike Apteros”, Erexteyon və Parfenon daxil idi. Parfenon məbədi

Erexteyon

Tutanxamonun sərdabəsi

Maska

və zadəganların fiqurları həcmlərinin iriliyi ilə qalanlarından fərqlənirdi, yəni bu yolla hökmdarın

böyüklüyü və əzəməti nəzərə çatdırılırdı.

İnsan fiqurunun bədəni öndən (fas vəziyyəti), ayaqları və başı isə profildən təsvir olunurdu. Həmçinin sifət yandan, göz isə fas vəziyyətdə çəkilirdi.

Orta Səltənət dövründə (e.ə. 2050 - 1750) Misir xalqının dünyagörüşündə, ədəbiyyat və incəsənətində dünyəvilik və realizm üstünlük təşkil edir. Xalqın firona və dinə olan inamı sarsılır, böyük xalq üsyanları baş verir.

Təsvirlərdə həyat və məişət səhnələrinə daha çox müraciət edilir. Hətta firon və zadəganlar əvvəlki kimi nəhəng şəkildə deyil, adi insanlar kimi təsvir olunurlar. Bu zaman firon-

ların ehramlarının möhkəmliyi əvvəlki aktuallığını itirir, məbəd tikintisinə daha böyük fikir verilir, sırasütunları və giriş qapısı olan portiklərdən geniş istifadə olunur; məsələn, Bəni-Həsən məbədi və

Deyr əl-Bəhridə firon I Mentuhotepin məbədi (e.ə. XXI əsr). Misir tarixində Yeni Səltənət dövrü adlanan e.ə. 1580 - 1070-ci illərdə ölkə öz üçüncü yüksəliş mərhələsini keçirir. Ölkənin yeni paytaxtı Fiv şəhərində Karnak və Luksor məbədləri tikilir. Onların tikintisi uzun illər ərzində başa gəlmişdir. Bu isə bədii tərtibat üçün geniş meydan vermişdir. Bir çox firon və zadəganların həyat və məişətinə aid səhnələrin həmin məbədlərdəki çoxsaylı təsvirini məhz bununla izah etmək olar. Qazıntılar zamanı Karnak məbədinin təkə bir otağında yüzlərlə

Qızıl sarkofaq

e.ə. 438-ci ildə müdriklik ilahəsi və şəhərin himayəçisi Afinanın şərəfinə inşa edilmişdi. Onu iki yunan memarı – İktin və Kallikrat tikmişdir. Məbədi bəzəyən heykəlləri isə dahi Fidiy şagirdləri ilə yaratmışdır. Parfenonun şərq və qərb frontonlarındakı baryeفلərdə Afinanın baş allah Zevsin kölləsindən doğulması, qərb frontonunda isə Afinanın dəniz allahı Poseydon ilə şəhər uğrunda mübahisəsi təsvir olunub.

Monumental heykəltəraşlıqda ən yüksək zirvələrə çatmış Fidiy Olimpiyadakı Zevs məbədinin içərisində Zevsin heykəlini və Afina

nadakı Parfenonda Afinanın nəhəng heykəllərini xrişelefantin texnikası ilə – yəni qızıl (geyim və silah) və fil sümüyündən (bədən hissələri) hazırlanmış nazik lövhələrdən düzəltmişdir. Afina Parfenos (Pakizə Afina) heykəlinə əlavə, Fidiy Akropol üçün bürüncdən Afina Promaxos, yəni cəngavər Afina heykəlini yaratmışdır.

Fidiyin müasiri heykəltəraş Mironun “Lövhətullayan”, “Afina və Marsiy” əsərlərində insan bədəninin dinamik və mürəkkəb vəziyyəti, kəskin hərəkətləri başlıca yer tutur. Həmin dövrdə yaşayıb yaradan heykəltəraş Polikletin məşhur “Dorifor” (“Nizə gəzdirən”) və “Yaralı Amazonka” heykəlləri ideal formalar vasitəsilə zahiri sakitlikdə daxili gərginliyi verməyin ən parlaq nümunələridir.

Klassik dövrün son mərhələsində (e.ə. IV əsrdə) yüksək ənənələr yeni tarixi şəraitə uyğun dəyişir. Perikldən sonra baş vermiş böhran nəticəsində yunan polisləri (şəhər-dövlətləri) qüvvətli Makedoniyaya tabe olurlar. Ayrı-ayrı sənət-

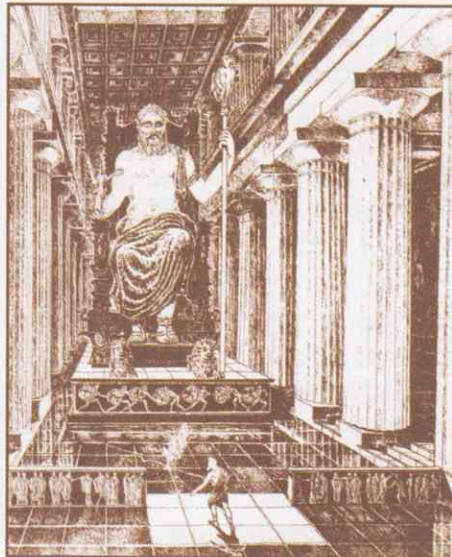
karlar Makedoniya hökmdarlarını təənnüm edən sənət əsərləri yaradırlar. Memarlıqda əsas qanunlar və order sistemi saxlanılsa da, tikililərin təyinatı dəyişir: məqbərələr, stadionlar, teatrlar daha çox

inşa edilir. Qədim dünyanın möcüzələrindən sayılan Halikarnas mavzoleyi (məqbərəsi), Epidaur teatru, Lisikratın abidəsi və s. o dövrün tipik sənət nümunələrindəndir.

E.ə. IV əsrdə heykəltəraşlıqda iki cərəyan paralel inkişaf edirdi: realist təsvir ənənəsi və zahiri gözəlliklərə daha çox meyl göstərərək dövrün ziddiyyət-

Zevsin heykəli

lərindən uzaqlaşan yeni üslub. Leoxarın “Belveder Apollonu” əsəri sənətdə bu istiqamətin ən parlaq nümunələrindəndir.

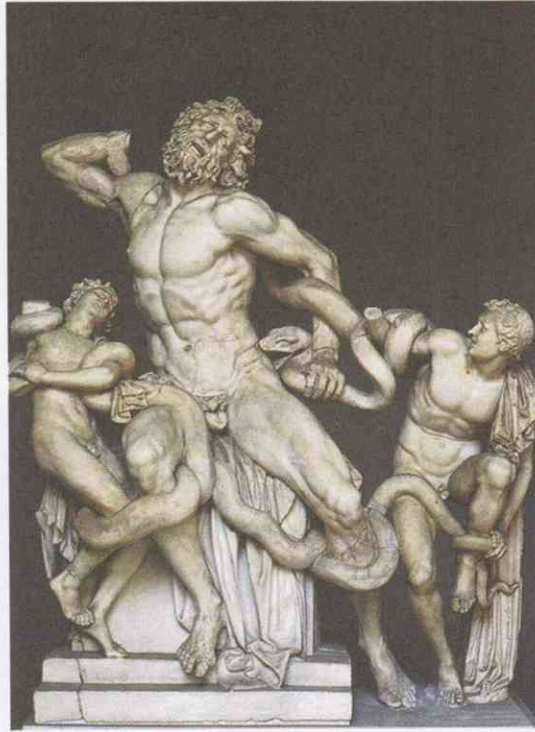
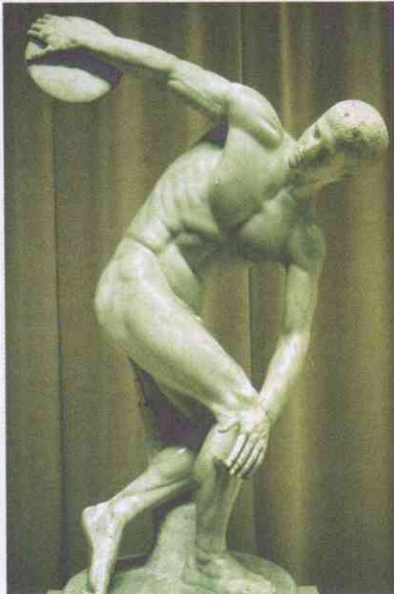
Heykəltəraşlardan Skopas, Praksitel və Lisipp realist təsvir ənənəsinə üstünlük verirdilər. Skopasın əsərlərində kəskin hərəkət və emosional ifadə qüvvəsi ön plana çəkilirdi. O, “Menada” adlı məşhur heykəlinə rəqs edən qadının coşqun hərəkətini ustalıqla təsvir etməyə nail olmuşdur. Praksitelin heykəlləri daha incə və “xəsis” ştrixlərlə fərqlənir. Onun Knid adasının sakinlərinin sifarişi ilə yaratdığı Afrodi-

ta heykəlinde ilahə Yunanıstanda ilk dəfə olaraq gözəl çılpaq qadın şəklində təsvir olunmuşdur.

Makedoniyalı İsgəndərin saray rəssamı olan Lisipp hökmdarın portretlərini yaratmışdır. Onlar ümumiləşdirilmiş ideal surət xarakteri daşısalar da, bunlarda İsgəndərin şəxsiyyəti və əsas cizgilərini də görmək mümkündür.

Makedoniyalı İsgəndərin imperiyası dağıldıqdan sonra ellinizm dövrünün (e.ə. IV əsrin axırı - I əsr) bir sıra dövlətləri yaranır. Bu dövrün incəsənəti üçün yunan ənənələri ilə Şərqi mədəniyyəti ənənələrinin bir-birinə qarışması səciyyəvidir və bu isə zamanın böyük şəhərləri İsgəndəriyyə, Antioxiya, Perqam, Rodos, Sirakuz ilə əlaqədardır.

Lövhetullayan

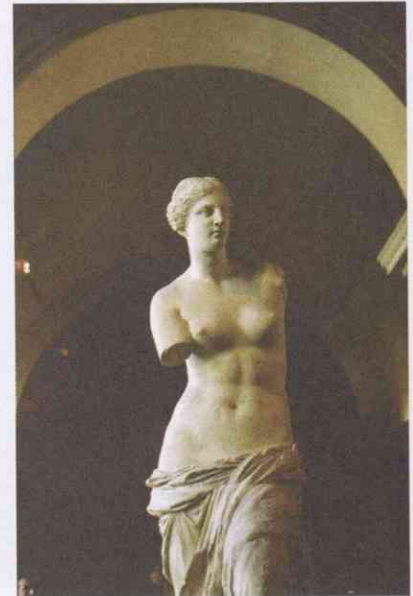

Laokoon

Ellinizm heykəltəraşlığının ən gözəl və bəlkə də ən məşhur nümunələrindən biri Samofrakiya adasındaki Nike (Qələbə ilahəsi) heykəlidir. Burada küloyə müqavimət göstərərək irəliləyən əzəmətli qadın surəti təsvir olunmuşdur. Bu zaman həmçikürün, Demosfenin heykəlləri buna parlaq misal ola bilərlər.

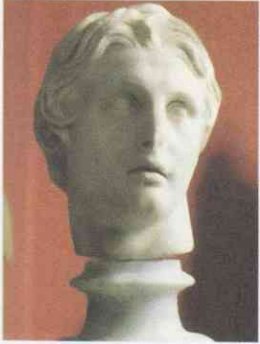
Bu dövrdə çoxfiqurlu monumental heykəltəraşlıq da geniş yayılmışdı. Buna e.ə. III əsrdə yaşamış Epixonun "Öz arvadını öldürən qall" əsərini misal çəkmək olar. Perqan şəhərindəki Zevs mehrabının relyefləri "Allahların nəhənglərlə döyüşü"nü təsvir edir.

Milos Venerası

nin Praksitelin "Knid Afrodita"na bənzər çoxlu Afrodita heykəlləri yaradılmışdır. Qədim yunan sənətinin ən məşhur nümunələrindən sayılan "Milos Afrodita" e.ə. təxminən III - II əsrlərdə heykəltəraş Aqesandr tərəfindən düzəldilmişdir. Mərmərdən yonulmuş bu məhəbbət ilahəsinin surəti hazırda Parisdə Luvr muzeyində saxlanılır. Ellinizm mərhələsində portret janrı çox yüksək zirvələrə çatmışdı. Bu zaman insan surətinin həm zahiri oxşarlığını, həm də daxili səciyyəsinə və onun xarakterinin bütün incəliklərini əks etməyə meyl daha da artmışdı. Aristotelin, Epi-

Haşiyə formasında binanın bünövrəsini əhatə edən bu qabartmaların uzunluğu 130 m, hündürlüyü isə 2 m-dən artıqdır.

Makedoniyalı İsgəndər

Planetimizin yeddi möcüzəsindən biri sayılan Günəş allahı Heliosun 30 m-lik bürünc heykəli də məhz Ellinizm dövründə qədim dünyanın ən inkişaf etmiş mədə-

niyyət mərkəzlərindən biri olan Rodos adasında tökülmüşdür. Ona “Rodos nəhəngi” deyilir. Əfsanəvi əhvalatları təsvir edən məşhur “Laokoon və onun oğulları” da Rodosda yaradılmışdır. Troya müharibəsinin bir epizodunu əks etdirən bu heykəl üç sənətkar: Aqesandr, Polidor və Afinodor tərəfindən düzəldilmişdir və hazırda Vatikanda saxlanılır.

Ellinizm dövrünün memarlığı və incəsənəti Qədim Roma incəsənətinə, habelə orta əsrlərdən başlayaraq, Avropa intibahına və daha sonra yeni dövr Qərbi Avropa incəsənətinə əsaslı surətdə təsir göstərmişdir.

QƏDİM ROMA İNCƏSƏNƏTİ

Roma incəsənəti qədim dövrün mədəniyyət tarixində sonuncu və tamamlayıcı mərhələ sayılır. Roma incəsənətində səmərəlilik və yığcamlıq əsas tələblərdən olduğuna görə memarlıqda mühəndis xatırıları və texniki kəşflər mühüm yer tutur. Terma (hamam), tağlı körpülər, nəhəng su kəmərləri (akveduk), su anbarları (sistern) və başqa tikililər Qədim Roma memarlığının ən tipik nümunələridir. İmperiya dövründə (e.ə. I əsrin axırı - bizim eranın II əsri) incəsənət özünün ən yüksək inkişaf mərhələsinə çatır ki, bu da imperator Oktavian Avqustun hökmranlıq dövrünə təsadüf edir. Avqustun qələbə ilə nəticələnən yürüşlərinə həsr olunmuş “Sülh

Kolizey

məhrabi” məhz bu zaman inşa olunmuş və gözəl heykəllərlə bəzədilmişdir.

Arxeoloji qazıntılar zamanı eramızın 79-cu ilində Vezuvi vulkanının püskürməsi nəticəsində tamamilə batmış Pompeya şəhərinin məbədləri, teatrları və başqa tikintilər aşkar edilmişdir. Bu tikililərin və eləcə də yaşayış binalarının divar rəsmləri və bəzəkləri o dövrün heykəltəraşlığının, boyakçılığının və tətbiqi sənət növlərinin yüksək səviyyəsindən xəbər verir.

Roma memarlığının ən məşhur abidələri Flavilər sülaləsinin hökmranlığı illərində (I - II əsrlər) tikilmişdir. Eramızın 80-ci illərində tikilmiş “Kolizey”, bir il sonra isə Tit şərifinə qoyulmuş zəfər tağı, imperator Trayanın dövründə inşa olunmuş Forum və Trayanın zəfər sü-

Oktavian Avqust

Kapitoli yalquzağı

tunu indiyə kimi də tamaşa edən hər bir kəsə böyük təsir göstərir. Ellips şəklində tikilmiş Kolizey müxtəlif tamaşalar, qladiator döyüşləri və vəhşi heyvanlarla mübarizə üçün nəzərdə tutulmuşdu və 50 min adam tuturdu.

İmperator Trayanın zəfər sütununu hündürlüyü 27 m və uzunluğu isə 200 m olan relyeflər bəzəyir. Bu

Trayan sütunu

relyeflərdə Trayanın keçirdiyi müharibələrdən müxtəlif səhnələr öz əksini tapmışdır; sütunun zirvəsini isə Trayanın tunc heykəli tamamlayırmış.

Flavilər zamanında heykəltəraşlıq sənəti də geniş inkişaf etmişdi, lakin Roma sənətkarları ellinizm heykəllərinə xas ideallaşdırma əvəzinə konkret şəxslərin dəqiq portretlərini yaradırdılar.

İmperator Adridanın hakimiyyəti dövründə (117 - 138) Romada məşhur "Panteon" binası tikilir. Panteon dəyirmi planda inşa edilmişdi və 43,5 m diametri olan böyük günbəzi vardır. İçəri tərəfdən onun divarları rəngarəng mərmərlə bəzədilmişdir.

II - III əsrlərdə Roma mədəniyyəti tədricən imperiyanın əyalətlərinə də təsir göstərir. Qərbi Avropada Roma və

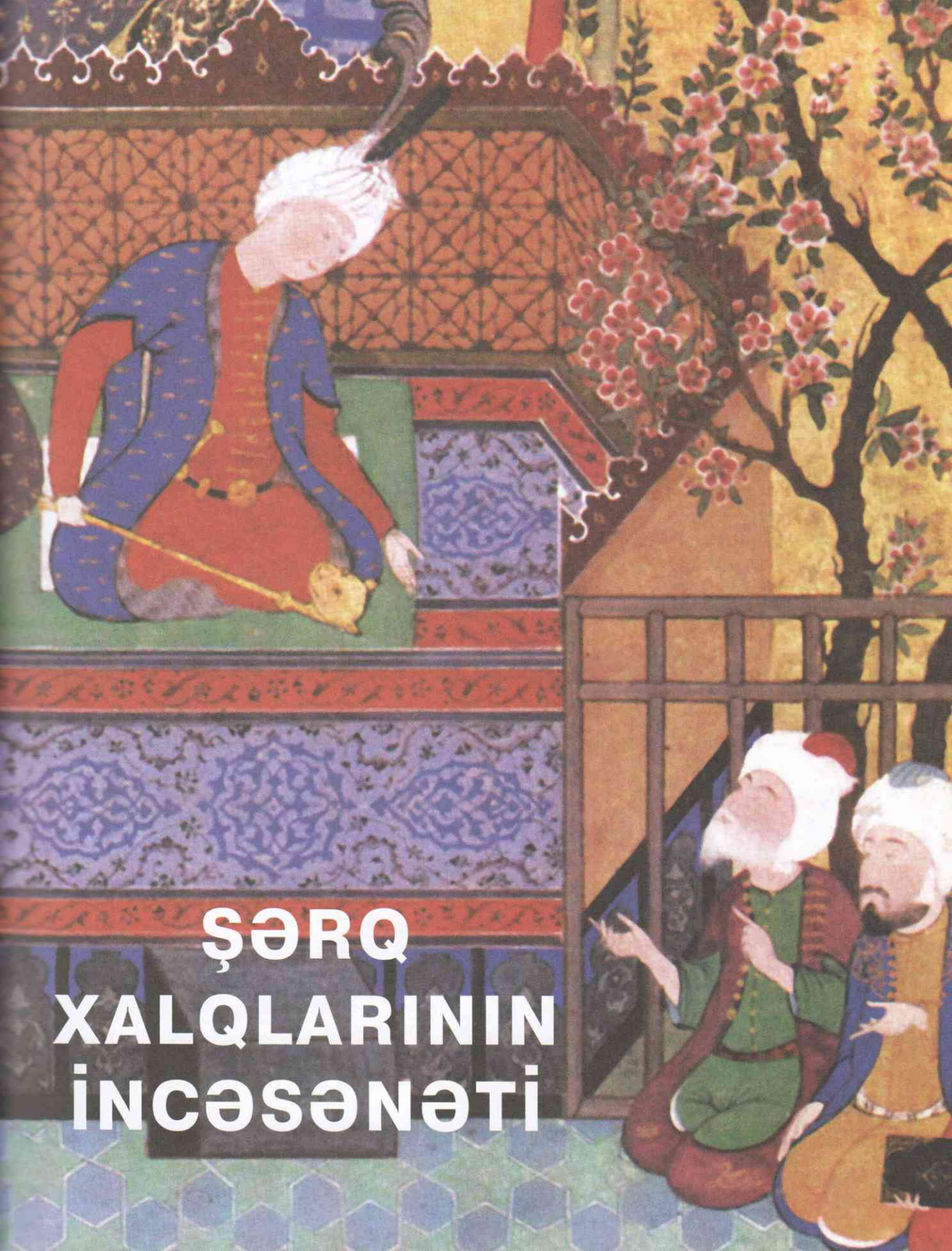
qall xalqlarının bədii ənənələri bir-birinə qaynaşır və nəticədə "qall-roman" üslubu meydana gəlir. Suriyada Palmira və Baalbek şəhərlərindəki memarlıq və heykəltəraşlıq abidələri Şərq mədəniyyəti ilə qarışır. Mi-

Pompeadan freska

sirdə isə portret sənəti geniş inkişaf edir və "fayum portreti" adlanan ağac lövhələr üzərində mum rənglərlə işləmək üslubu yaranır.

Roma imperiyası dağıldıqdan sonra bir tərəfdən "barbar" adlanan vəhşi qəbilələr, digər tərəfdən isə xristian kilsəsi xadimləri əsrlər boyu yaranmış antik sənət nümunələrini məhv edirlər. Yalnız intibah dövründə qədim yunan və Roma incəsənətinə yenidən böyük maraq oyanır.

**ŞƏRQ
XALQLARININ
İNCƏSƏNƏTİ**

ƏRƏB XALQLARININ İNCƏSƏNƏTİ

VI əsrin axırlarında Ərəbistan yarımadasında yaşayan qəbilələr arasında feodal münasibətləri inkişaf etməyə başlayır. VII əsrin əvvəllərində bu qəbilələr çoxallahlılığa qarşı mübarizə aparan islam dininin bayrağı altında birləşərək vahid dövlət əmələ gətirirlər. Yeni təşkil edilmiş Ərəb xilafətinin sərhədi Hind okeanından başlayıb Atlantik okeanına qədər uzanırdı. Təbiidir ki, fəth etdikləri bu ərazilərdə ərəblər islam mədəniyyəti, islam estetikasını da yaradırdılar. Bu yeni mədəniyyətin yerli xalqlar mədəniyyətləri ilə sintezi parlaq sənət abidələrinin yaranmasına səbəb olurdu.

Bəli, bu zaman canlı təsvirlərin sayı məhdudlaşır, əvəzində isə incəsənətdə həndəsi və nəbati ornamentlər, mürəkkəb naxış kompozisiyaları geniş yayılıb sürətlə inkişaf etməyə başlayır.

Ərəb xilafətinə daxil olan xalqların hamısının sənəti üçün ümumi bir mühüm cəhət var, o da dindir;

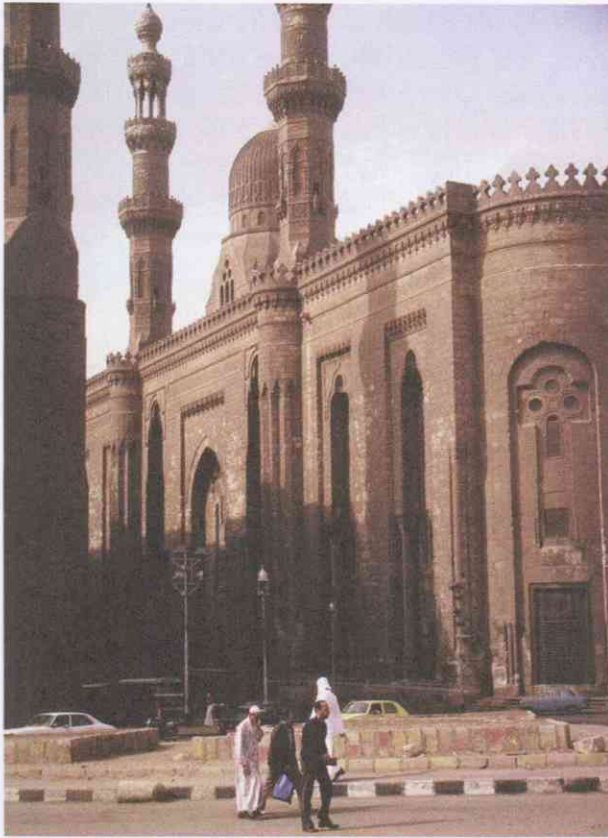
Misir. Əl-Əzhar məscidi

daha doğrusu, islam dünyagörüşü, islam estetikasıdır. Lakin bir estetikanın, bir vahid sistemin təsir dairəsində yaranmalarına baxmayaraq, məsələn, İraq sənətini Misir sənətindən, İspan islam mədəniyyətini isə onların hər ikisindən asanlıqla ayırmaq olur.

İslam memarlığında dini təyinatlı tikililər: yeni məscidlər və mədrəsələr, xanəqahlar və s. əsas yer

Misir. Məhəmməd-Əli məscidi

Misir. Əl-Müəyyad məscidi

tuturdu. Bunlardan savayı, əlbəttə, saraylar, karvansaralar, türbələr və yaşayış binaları kimi mülki memarlıq obyektləri də tikilirdi.

VIII əsrin axırlarında əl-Qüds (Yerusəlim) şəhərində "Qübbətün səhra" adlanan yerdə ilk dəfə olaraq Ömər in şəərəfinə məscid tikilir. O, 8 küncü bidadan ibarətdir, üstü isə günbəzlə örtülmüşdür.

VIII əsrdə Misirin yeni paytaxtı Qahirədə memarlıq sənəti yüksək dərəcədə inkişaf edir. Əmiri ibn İlyas və ibn Tulun məscidləri öz möhtəşəmliyi və gözəlliyi ilə o dövrün tikililəri içində xüsusilə seçilir. Bunlarda da memar günbəzli məscid formasına müraciət etmişdir. Məscidlərin daxilində oyma üsulu ilə gözəl nəbati ornamentlər çəkildiyinə görə onlar ərəb memarlığının ən gözəl abidələrindən sayıla bilər.

Onuncu əsrdə Ərəb xilafəti iki yerə bölünür. Bütün Yaxın Şərq ölkələrini əhatə edən ərəzilərə Fatemi-

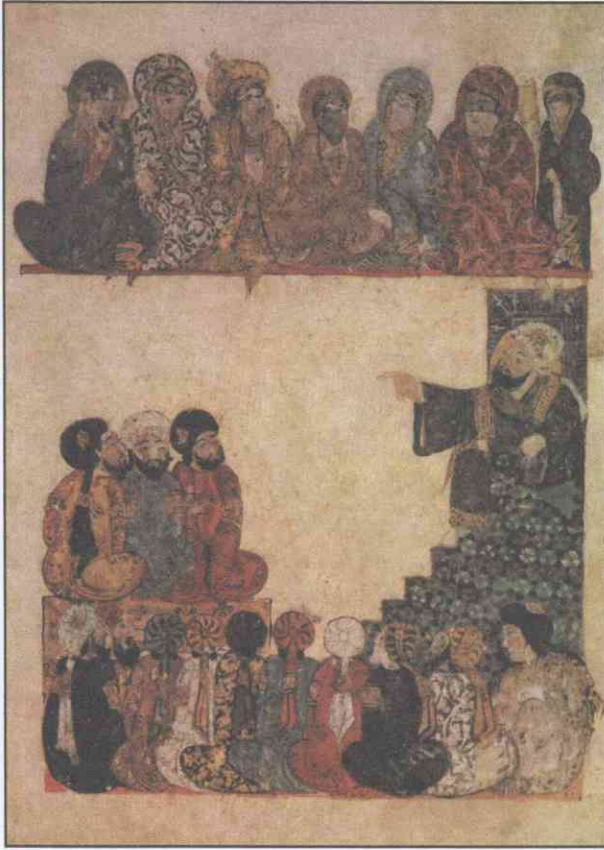
lər nəslindən olan sülalə (909 - 1171) hökmranlıq edir. Paytaxtı Bağdad şəhərində olduğuna görə ona Bağdad xilafəti deyilir. Qahirədəki əl-Əzhər məscidi (970 - 972) bu dövrə təsadüf edir. XI əsrin axırına kimi Məkkə, Mədinə, Kufə, Bəsrə və Bağdad-da böyük məscidlər, saraylar və mədrəsələr tikilir. Sonralar isə XI əsrin sonunda səlcuq, XII əsrin sonunda isə monqol hülakü yürüşləri nəticəsində Bağdad xilafəti məhv olur və Şərq-ərəb sənətinin müstəqil dövrü bitir.

İslam aləminin qərbində yerləşən Kordova (İspaniya paytaxtının adıdır) xilafətinə İspaniya, Tunis, Əlcəzair və Mərakeş daxil idilər. X əsrdə İspaniya nəinki iqtisadiyyat sahəsində, eləcə də mədəniyyət sahəsində qabaqcıl ölkələr sırasına çıxmışdı. Avropanın ən böyük mədəni mərkəzlərindən biri olan Kordova şəhərinə bir çox ölkələrdən, o cümlədən də Fransa, Almaniya, İtaliya və İngiltərədən gənclər təhsil almağa gəlirdilər. Kordova Universiteti və onun kitabxanası öz zənginliyi ilə bütün dünyada məşhur idi.

Ərəb İspaniyasında elmin və mədəniyyətin bütün sahələri, o cümlədən poeziya, musiqi, bədii sənətkarlıq və memarlıq yüksək səviyyədə inkişaf etmişdi. Kordova, Sevilya, Qranada və başqa şəhərlərdə minlərlə gözəl və əzəmətli məscid, kitabxana, mədrəsə, karvansara, hamam və s. ictimai tikili-

Ərəb miniatürü

Ərəb miniatürü

lər var idi. Ən məşhur abidələrindən biri Kordova məscidi idi ki, forma və üslub baxımından o, ərəb-Qərb memarlığının səciyyəvi cəhətlərindən bəhrələnməmişdi. Belə ki, sütunlararası tağlar və günbəzlər ənənəvi nal və ulduz formasındadır. Kordova məscidində 800-dən artıq sütundan istifadə olunmuşdur. Pireney yarımadasının cənubunda yerləşən Qranada şəhərindəki sayısız-hesabsız məscid, saray və başqa möhtəşəm tikililərin içərisində ən gözəli məşhur əl-Həmrə (ərəb dilində qırmızı deməkdir) sarayıdır. Əl-Həmrə bir-biri ilə əlaqədar olan irilixirdalı saray binaları, məscid, hamam, hərəmxana və həyətlərdən ibarət böyük bir memarlıq kompleksidir. Zərif mərmər sütunlar saraya xüsusi gözəllik verir.

Tək-tək, iki-iki, üç-üç və hətta bəzən dörd-dörd sıralanmış zərif mərmər sütunlar aypara şəkilli bəzəkli tağlarla örtülmüşdür. Bu sütunların düzülüş

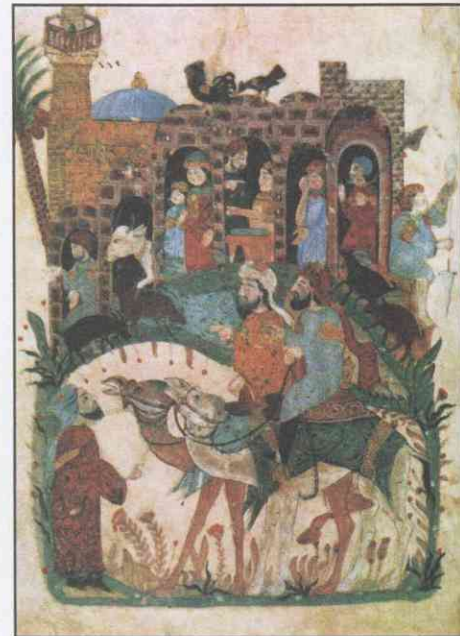
ritmi də son dərəcə orijinaldır. Sarayın “Şirlər həyəti” onun gözəlliyini daha da artırır. Həyətin mərkəzindəki fəvvarənin piyaləsini saxlayan 12 şir heykəli ərəb heykəltəraşlığının ən gözəl nümunələrindən biridir.

Ərəb təsviri sənətində xəttatlıqla əlaqədar olaraq miniatür boyakarlığı da yüksək dərəcədə inkişaf etmişdi. Yazılı mənbələrin verdiyi məlumata görə, hələ VIII - IX əsrlərdə Şərq-ərəb aləmində sarayların divarları portretlərlə, ov və döyüş səhnələri ilə bəzədilirdi. Lakin dövrümüzdə qədər qalmış ilk ərəb miniatürü nümunələri yalnız XI əsrin axırlarına təsadüf edir. Bağdadda və Mosulda (İraqın şimalı) yerləşən kitabxanaları əsasən “Kəlilə və Dimnə”, əl-Həririnin “Məqamlar” hekayətlərinə və müxtəlif elmi əsərlərə, o cümlədən Dioskoridin “Farmakologiya”sına çəkilmiş illüstrasiyalar bəzəyir.

Yuxarıda adı çəkilən miniatürlər içərisində “Məqamlar”a aid rəsmlər xüsusi yer tutur. Məşhur ərəb rəssamı əl-Vasitinin bu əsərə çəkdiyi miniatürlərin ən müsbət cəhəti dövrün müxtəlif təbəqələrinə həsr olunmuş çoxlu təsvirlərin olmasıdır. Buradakı küçə və bazarlar, bərbərxana və hamamlar, saray və məscidlər həyatiliyi ilə diqqəti cəlb edir.

Ərəb ölkələrinin incəsənəti və elmi nailiyyətləri, sözsüz ki, bütün müsəlman şərqinin mədəniyyətində, o cümlədən Türkiyə, İran və hətta Hindistan təsviri sənətində dərin iz buraxmış, bir çox xalq-

Ərəb miniatürü

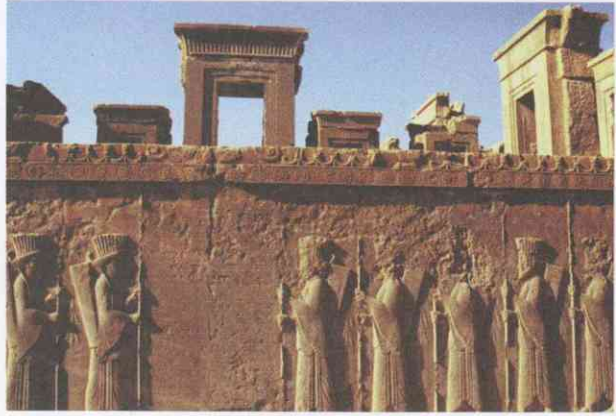
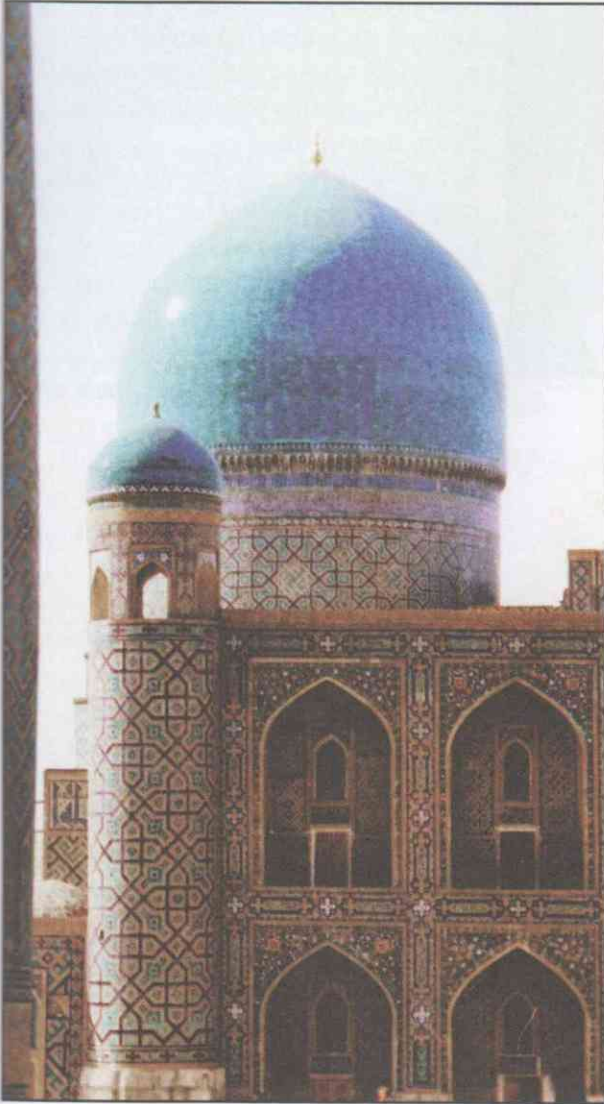

ların mədəni inkişafında həlledici rol oynamışdır. Ərəb mədəniyyəti elminin təsiri təkcə Şərqi Avropada da görünür. Avropa muzeylərində saxlanan Qərbi krallarının geyimlərində və saray avadanlığının bəzəyində ərəb ornamentlərinə rast gəlmək olar.

İRAN İNCƏSƏNƏTİ

İran xalqı çox qədim və zəngin bir mədəniyyət tarixinə malikdir. İran ərazisində tapılmış ən qədim sənət nümunələri bizim eradan əvvəl 3-cü minillik

İsfahanda Cümə məscidi

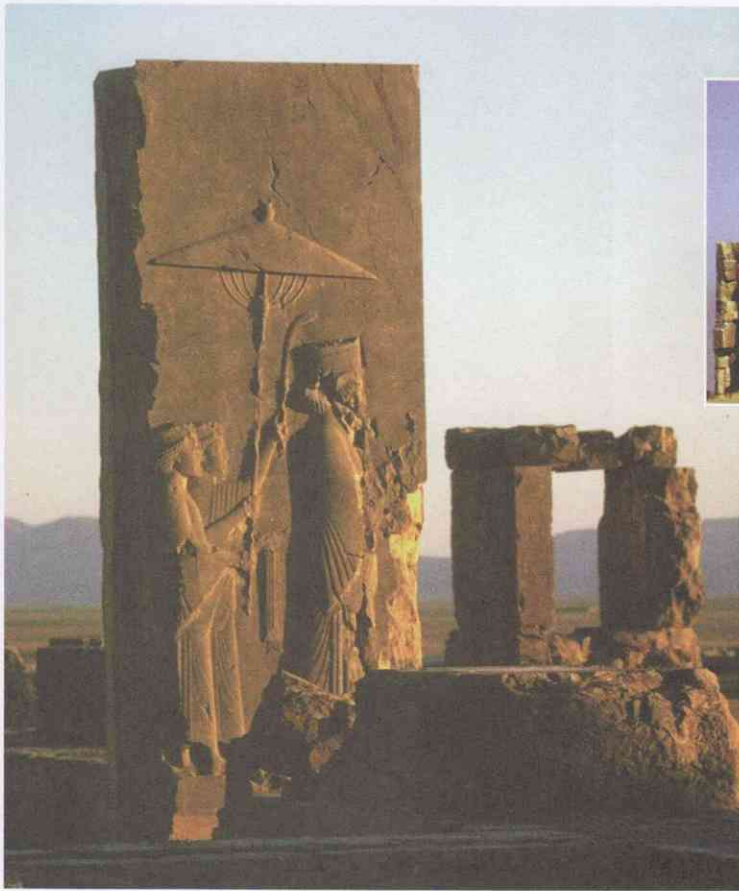
Təxt-i Cəmsid

yə aiddir. Qayalarda yonulmuş müxtəlif heykəllər, rəsmlər bu ərazidə yaşayan xalqların uzaq keçmişi haqqında çox şey deyir.

Əhəmənilər dövrü (e.ə. VI - IV əsrlər) Qədim İran mədəniyyətinin olduqca maraqlı və zəngin bir mərhələsi hesab olunur. Bu günə kimi qalmış şəhər qalıqları, müxtəlif saray və məzarlar Əhəmənilər dövründə İranda böyük bir mədəniyyət olduğunu əyani şəkildə isbat edir. Xüsusilə yunanların Persepol (Fars şəhəri - yun.) adlandırdıqları paytaxt şəhəri Təxt-i Cəmsiddəki arxeoloji qazıntılar zamanı tapılmış incəsənət nümunələri yüksək sənətkarlığı ilə insanı heyran edir. Makedoniyalı İsgəndərin həmin şəhəri alması və onun yandırılması İran tarixinin ən faciəvi epizodlarından biridir. Tarixdən bəllidir ki, o, şəhərin saysız-hesabsız sərvətlərini üç min dəvə və on min atla daşıdırıb aparmışdır. Qisas məqsədilə gəlmiş Makedoniyalı İsgəndər bu nəhəng şəhəri tamamilə dağıdıb xarabazara çevirmişdir (e.ə. IV əsr).

İran incəsənətinin sonrakı yeni yüksəlişi Sasani sülaləsinin hökmranlığı dövrü ilə bağlıdır (226 - 636). Sasani mərhələsində yaradılmış memarlıq abidələri, qaya heykəlləri, müxtəlif tətbiqi sənət nümunələri, xüsusilə qızıl, gümüş və bürüncdən düzəldilmiş bəzəkli qab-qacaq İran incəsənətində mühüm yer tutur.

Firuzabad (III əsr) və Mədain (VI əsr) şəhərlərində tikilmiş saraylar Sasani memarlığı haqqında çox maraqlı məlumat verir. Bu nəhəng tikililərin İran memarlığının sonrakı inkişafına böyük təsiri ol-

Təxt-i Cəmsid xarabalıqları

muşdur. Günbəz, böyük giriş tağı və s. kimi elementlər sonralar İran memarlığının əsas forma və üslub səciyyəsinə çevrilir və getdikcə təkmilləşdirilib inkişaf etdirilir.

İsfahan. XVII əsr

Təxt-i Cəmsid xarabalıqları

Bu dövrün heykəltəraşlığında monumentallığa üstünlük verilmişdir. “Nəqş-i Rüstəm” (III - IV əsr) və Tağ-i Bustan kimi (V əsr) relyef və heykəllərin ümumiləşdirilmiş kompozisiyalarındakı həyatilik, dinamika və qəhrəmanlıq ruhu insanı heyran edir.

VII və VIII əsrlərdə İranda islamın sürətlə yayılması ilə bağlı memarlıq sənətində dərin dəyişikliklər müşahidə olunur. Bu zaman memarlıqda əsas tikili tipləri məscid və mədrəsə olur. İranda əsasən iki tip məscid binaları məlumdur. Birinci tip dini abidələr İrana ərəblər tərəfindən gətirilmişdir. Bunlar Suriya, Misir və İraqda tikilən məscidləri xatırladır.

Bina tikilərkən sütunlu tağlarla əhatə edilmiş dördkünc həyəətə və ona birləşən mehrablı kiçik otağa daha çox fikir verilirdi. Bu tipli məscidlərdən XIII əsrin axırlarında Rey şəhərində tikilmiş Mehdi məscidini, Damğandakı Tarixxanə və Nayinə məscidlərini göstərmək olar.

İkinci tip dini abidələr isə Sasani dövrünün yerli ənənələri ilə bağlı idi. Bu növ abidələr əsasən 4 və ya 8 guşə təşkil edən sütunsuz divar və onun üstünü örtən böyük günbəzdən ibarət olur. Bu üsulla tikilmiş məscidlər əsasən Qəzvinə və İsfahanda yayılmışdı.

XII əsrdən etibarən bədii sənət növlərinin inkişafı daha da canlanır. Bədii tikmələr, parça məmulatı, qızıl və gümüş qablar, xüsusən Rey və Kaşan saxsı qabları dünya bazarlarında böyük şöhrət qazanır.

XIV - XV əsrlərdə İranda əsasən memarlıq sahəsində ciddi nailiyyətlər əldə edilir. Bu dövrə aid memarlıq abidələrindən Məshəd şəhərindəki Əmir Teymurun oğlu və varisi Soltan Şahruhun arvadı Gövhər-Şadin şərifinə tikilmiş məscid xüsusilə diqqətəlayiqdir. O, 1417-ci ildə memar Qəvaməddin Şirazi tərəfindən yaradılmışdır.

İran miniatur sənəti bütün dünyada şöhrət tapmışdır. Bu ölkədə miniatur sənətin ilk nümunələri XIII əsrə təsadüf edir və Şiraz məktəbinə aiddir. XIV əsrdə Şiraz məktəbinin ustaları İncu və Müzəffəri sülalələrinin hökmdarları üçün nəfis şəkildə tərtib olunmuş bir neçə əlyazması hazırlamışlar.

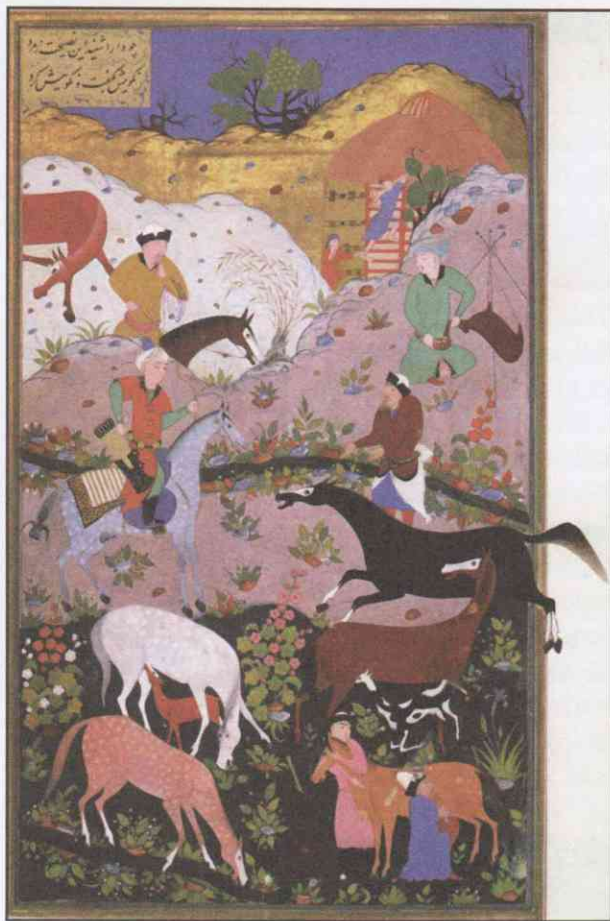
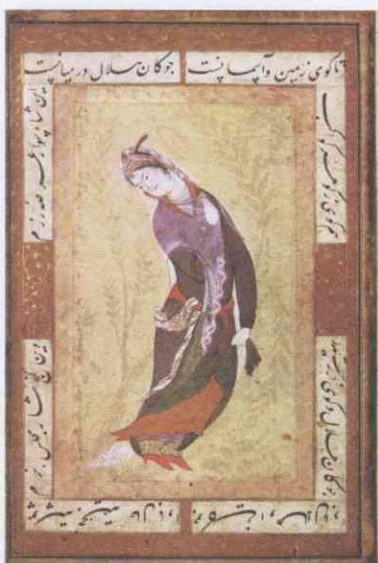
XV əsrdə Teymurilərin paytaxtı Heratda təşkil olunmuş şah kitabxanasının əsasını Şahruhun oğlu Baysonqur-Mirzənin Təbrizdən sürgün etdiyi məşhur Təbriz ustaları qoymuşlar. Baş kitabdar vəzifəsinə də məhz təbrizli Cəfər Təbrizi təyin edilmişdi. İran miniatur sənətinin şah əsərləri hesab olunan Baysonqurun "Şahnamə"sinin (1430) və "Kəlilə və Dimnə"nin (1429) miniaturlərini də məhz onlar yaratmışdılar.

XV əsrin II yarısında axırıncı Teymuri hökmdarı Soltan Hüseyin Bayqara və onun vəziri görkəmli şair və siyasi xadim Əlişir Nəvainin dövründə Herat məktəbinin başında məşhur ustad Kəmaləddin Bəhzad dururdu.

Onun ən gözəl əsərlərindən Şərafəddin Əli Yəzdinin "Zəfərnamə"sinə (1490-cı illər), Sədinin "Bustan"ına (1487 - 1988) və Nizaminin "Xəmsə"sinə (XV əsrin sonu) çəkdiyi miniaturlərin adını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

XVI əsrdə İranın tanınmış minia-

Qəzvin. XVI əsr

Herat. XV əsr

tür məktəbləri Şiraz və Qəzvin orta əsr incəsənətinin ən yüksək zirvəsi olan Azərbaycanın Təbriz miniatur məktəbi və onun başçısı Soltan Məhəmmədin yaradıcılığının dərin təsiri altında işləmişlər. XVII əsrdə ölkənin paytaxtı İsfahan şəhərinə köçürüldükdən sonra, Şah Abbas dövründə yeni bir üslub, İsfahan üslubu yaranır. Bu yeni üslubun nümayəndələri kitab illüstrə etmir, sərbəst vərəqlərdə lirik səhnələr yaradırdılar. Bu üslubun ən görkəmli ustası Rzayi-Abbasi idi.

İran xalçasının şöhrəti bütün dünyaya yayılmışdı. Ölkədə hələ qədim zamanlardan gözəl xalçalar toxunardı. Bununla belə, xalçaçılıq sənətinin ən yüksək inkişaf zirvəsi XVI əsrə aiddir. İran xalçaları öz rəngarəngliyi, gözəl naxışları və müxtəlif süjetləri ilə fərqlənir. Onların toxunmasında yun və ipəklə

bərabər, qızıl və gümüş saplardan istifadə edilirdi. XVIII əsrdən etibarən İran siyasi və iqtisadi cəhətdən zəifləməyə başlayır ki, bu da mədəniyyətin inkişafdan qalmasına, hətta geriləməsinə səbəb olur. Bu tənəzzül indiyə kimi davam edir.

TÜRKİYƏ İNCƏSƏNƏTİ

Türkiyə incəsənəti iki əsas mərhələyə bölünür: Səlcuq dövrü (XI - XIII əsrin ortaları) və Osmanlı türklərinin dövlət yaratdığı dövr (XIV əsrin əvvəli - XX əsrin əvvəlinə kimi). XI əsrdə Səlcuq türkləri nəhəng bir dövlət yaradırlar. Bu dövlətin paytaxtı Konya şəhəri olduğuna görə onu Konya Səltənəti adlandırırlar (1077 - 1307). Səlcuq dövrü incəsənətinin çiçəklənmə dövrünə gəlincə isə bu, Soltanə-ləddin Key-Qubadın (1219 - 1236) hökmranlığı illərinə təsadüf edir. O zaman Türkiyədə çoxlu yaşayış məskənləri, o cümlədən Alayə və Qubadiyə şəhərləri salınmış, memarlıq baxımından maraqlı məscidlər və karvansaralar tikilmişdir. 1251-ci ildə

Topqapı hərəmxanası

Konyada inşa edilmiş İncə-Minarəli məscid o dövrün ən maraqlı abidələrindəndir. Bu məscidin əsas giriş qapısı gözəl oyma naqışlar və yazılarla bəzədilmişdir.

Osmanlı türklərinin XIV əsrin əvvəllərində yaranmış səltənəti İstanbulu (1453) paytaxt elan etdikdən son-

ra qısa müddət ərzində bütün sahələrdə sürətlə inkişaf edir. Ölkənin siyasi və iqtisadi qüdrəti memarlıq sənətinin çiçəklənməsinə də güclü təkan verir. Və nəhayət, Soltan Süleyman Qanununin dövründə (1520 - 1566) türk memarlığı ən yüksək

Qəbul otağı

zirvəsinə çatır. Türk tipli məscidlər və başqa mülki memarlıq nümunələri məhz bu dövrdə yaranır. İstanbul gözəl binalarla bəzənməsinə görə dahi memar Xoca-i Sinana (1489 - 1573) minnətdar olmalıdır. O,

Soltan Süleyman Qanununin saray memarı olduğuna görə, böyük imkanları var idi və bu imkanlardan istifadə də edirdi. Belə ki, o, ölkədə 300-dən artıq tikili, o cümlədən 80-ə qədər məscid yaratmışdı. Xoca-i Sinanın şah əsərlərindən İstanbulda Süleymaniyyə və Şahzadə məscidlərini, Ədirmədə isə Səlimiyyə məscidini göstərmək olar.

Süleymaniyyə məscidi (1550 - 1556) yüksək bir

Soltan Əhməd məscidi

təpənin üstündə tikilmişdir və odur ki, bütün şəhərin fəvqündə yüksəlir. Dörd incə minarə ilə əhatə olunmuş bu gözəl tikilinin günbəzi 71 metrdir, yəni məşhur Aya-Sofyanın günbəzindən də 6 m hündürdür. Günbəzin diametri isə 31 metrə qədərdir. Bu məscid nəinki türk, hətta dünya mədəniyyətinin nadir incilərindən hesab olunur. Sinanın Səlimiyə məscidi isə (1567 - 1574) ağ və rəngarəng mərmər bəzəkləri ilə tamaşaçını valeh edir.

Memar Sinanın üslubunu onun davamçısı Mehmet Ağa inkişaf etdirərək 1609 - 1616-cı illərdə keçmiş Bizans imperatorunun sarayının yerində İstanbulun ən böyük məscidini Soltan Əhməd (yaxud Əhmədiyyə) məscidini yaradır.

Bu dövrdə İstanbulda həmçinin sultanların iqamətgahı Topqapı saray kompleksi, Çinili köşk və başqa yaşayış binaları inşa olunur. Onların bəzədilməsində türk sənətkarları naxışlı kaşı, çini, mərmər, mozaika, şəkəkə və s.-dən məharətlə istifadə etmişlər.

Türk tətbiqi sənətində zərgərlik məmulatı, çini, saxsı qablar və xüsusən parça və xalça istehsalı da mühüm yer tuturdu. Türk sənətkarlarının əlləri ilə yaradılmış bütün bu mallar Aralıq dənizi sahilində-

Mehmet Fatehin portreti

ki ölkələrə, eləcə də Qərbi Avropa ölkələrinə ixrac olunurdu. Saxsı məmulatı istehsalında İznik şəhəri böyük şöhrət qazanmışdı. İznik qabları qırmızı, mavi, ağ rənglərdə olub lalə, qərənfil və sünbülü xatırladan çiçəklili naxışlarla bəzədilirdi. Türk tətbiqi sənətində əsas yeri parça və xalça istehsalı tuturdu. Avropa kralları və zadəganlarının və həmçinin yüksək rütbəli kilsə xadimlərinin bayram günlərində geydikləri ən qəşəng paltarlar Bursa şəhərində istehsal olunmuş parçalardan tikilirdi.

XVI - XVII əsrlərdəki xalçaçılıq mərkəzləri arasında Uşgak və Kula böyük şöhrət qazanmışdı. Bu yerlərdə toxunan xalçalar orijinallığı, rəngarəngliyi və nəfis naxışları ilə seçilirdi. Bu zaman Türkiyədə kitab tərtibatı ilə əlaqədar olaraq xəttatlıq və miniatür sənəti də inkişaf etmişdi.

Türkiyədə işləyən azərbaycanlı rəssamlar: Mir Ağa, Şeyx Kamal, Vəlican və başqaları türk minia-

Çömçəvari brilyant

Çay dəsti

Dəbilqə

Xəncər

tür sənətinin gələcək inkişafına böyük təsir göstərmişlər. Bu işdə Şahqulu və Vəlicanın xidmətləri xüsusilə böyükdür.

XVI əsrin birinci yarısında adı dillərdə gəzən Təbriz miniatürçüsü Şahqulu İstanbulda işləmiş və Sultan Süleyman Qanuni onu 29 saray rəssamının başçısı təyin etmişdi.

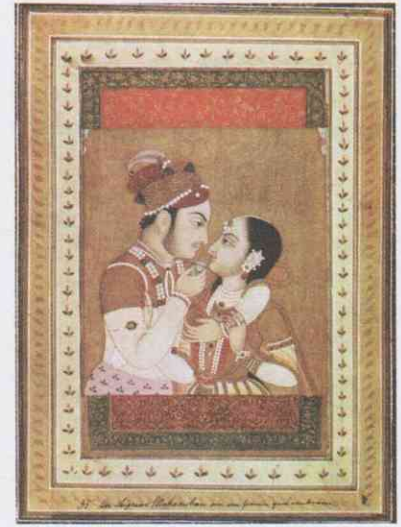
HİNDİSTAN İNCƏSƏNƏTİ

Müxtəlif elm sahələrinin, ədəbiyyat və incəsənətin inkişaf səviyyəsinə görə Hindistan ən qədim zamanlardan dünya mədəniyyətində mühüm yer tutur. Arxeoloji qazıntılar göstərmişdir ki, hələ bizim eradan əvvəl 3-cü minillikdə Hindistanda yüksək mədəniyyət olmuşdur. Bunu özəmətli şəhərlərin qalıqları, incəsənət əsərləri və qədim Mohenjo-Daro və Harappa şəhərlərində aşkar olunmuş çoxsaylı yazı nümunələri də sübut edir.

E.ə. III əsrdə buddizm dövlətin rəsmi dini elan olunur və Aşoka (273 - 232) dövründə dini tikililərin inşası yüksək dərəcədə inkişaf edir. O zamanlar dini təyinatlı abidələr: stupa – müqəddəs əşyalar saxlanılan binalar, stambxa – xatirə sütunları və çaytva – qaya məbədlər geniş yayılır. Belə memarlıq nümunələrindən Heydərabad yaxınlığındakı Acanta adlanan yerdə qayalarda qazılmış mağaralar xüsusilə diqqəti cəlb edir. İndiyə qədər çay sahili bo-

yunca sıldırım qayalar arasında aşkar edilmiş 29 mağara qalmaqdadır. Hindistanın çoxsaylı (mindən artıq) mağara-məbədləri arasında bədii tərtibatına, xüsusən divar rəsmlərinə görə Acanta abidələri birinci yer tutur. Burada nisbətən az rənglərdən –

ağ, yaşıl, göy, qırmızı və başqalarından istifadə olunmasına baxmayaraq, rəssam rəngləri elə düz-

XVII əsr moğol miniatürü

Hind ehramı

gün seçmiş və yerində işlətməmişdir ki, onlar kamil sənət əsəri kimi adamı heyran edir.

Orta əsr hind memarlığının heykəltəraşılıqla əlaqəsi olduqca sıx idi. Belə ki, binaların bir çoxunu nəhəng heykəllərlə bəzəyirdilər (Şiva allahına həsr olunmuş məbədi (Elefanta adası) aşağıdan yuxarıya başdan-başa heykəllər bürümüşdür).

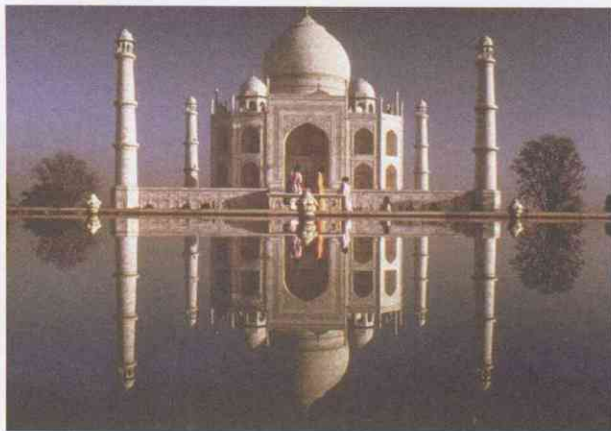
VII - VIII əsrlərdən etibarən Hindistanda iki tip məbəd tikilir: şimali və cənubi tipi. Şimalda tikilən məbədlərin hündürlüyü 50 - 60 metrə çatırdı. Məsələn, Khacuraxo şəhərciyində Kandarya Maxadeva məbədi belə məbədlərdəndir. Cənubda isə məbədlər pilləvari formada tikilirdi; məsələn, Madura məbədi (XI əsr).

XI əsrdən etibarən türk sülalələrinin hökmdarlıq dövrü başlanır. Əvvəlcə Qəznəvilərin yürüşləri, sonralar isə səlcuqların Hindistana gəlişi Dehli səltənətinin yaranması ilə nəticələnir (XIII əsr) və nəhayət, XVI əsrdə Əmir Teymurun nəvəsi Zahirəddin Bəbir "Böyük Moğollar" imperiyasının əsasını qoyur. Moğollar dövründə Hindistanın siyasi və iqtisadi vəziyyəti möhkəmlənir, incəsənət yenidən inkişaf edir.

İslam dininin yayılması ilə əlaqədar Hindistanda yeni memarlıq abidələri: məscidlər, mədrəsələr, türbələr və s. meydana gəlir.

Moğollar dövründə Hindistanda tikilmiş ən gözəl abidələrdən biri Aqradakı "Tac-Mahal" (1632 - 1650-ci illər) türbəsidir. Hündürlüyü 75 metrə çatan, ağ və çəhrayı mərmərdən tikilmiş dörd minarlı bu abidə, tərəflərinin mütənəsbibliyi, ideal simmetriyası və hədsiz gözəlliyi ilə insanı valeh edir. Qədim Sənətlərin, demək olar ki, bütün sahələrindən: rəssamlıq, xəttatlıq, şəbəkə, zərgərlik və s.-dən burada böyük məharətlə istifadə edilmişdir. Moğollar dövründə təsviri sənət də inkişaf etmiş sahələrdən biri idi.

Moğol şahlarının Dehli və Aqradakı saraylarını bəzəyən Moğol miniatürü əvvəllər İran, Azərbaycan və Orta Asiyadan gəlmiş rəssamlar tərəfindən yaradılırdı. Sonralar təsviri sənətin bu janrı yerli rəssamlar tərəfindən davam etdirilib milli miniatür məktəbinə çevrilir. Moğol məktəbinin formalaşmasında Soltan Məhəmməd Təbrizinin yetirməsi Mir

Tac-Mahal

Divardan fraqment

İçəri divardan fraqment

Seyid Əli çox böyük rol oynamışdır. O, uzun müddət Humayın (1530 - 1556) və Əkbərin (1556 - 1605) rəssamlıq emalatxanalarına başçılıq etmişdir. Mir Seyid Əlidən başqa azərbaycanlı ustalardan Əbdül Səməd və Əbdül Əziz də Hindistanda yaşayıb yaratmışlar.

Milli təsviri sənət ənənələri üzərində köklənən Rəcəstan məktəbi istər süjet baxımından (sırf hind rəvayətləri və dini mövzular), istərsə də texnika cəhətdən daha sadədir, xalq sənətinə yaxındır.

ÇİN İNCƏSƏNƏTİ

Çin xalqı dünya mədəniyyəti xəzinəsinə gözəl əsərlər vermiş zəngin və qədim bir incəsənətə malikdir. Qədim Çin mədəniyyətində Xan dövrü (e.ə. 206-cı ildən eramızın 220-ci ilinədək) ən maraqlı dövrlərdən sayılır. Bu zaman xırda xanlıqlar birləşərək va-

Çin paqodası (məbədi)

hid dövlət yaradırlar. Çində həmin vaxt kağız meydana gəlir və boyakarlıq sənəti inkişaf etməyə başlayır.

IV - V əsrlərdə ipək və kağız üzərində boyakarlıq sənəti inkişaf edib yüksək səviyyəyə çatır. O dövrün təsviri sənət nümunələrində daha çox müharibə, ov və məişət səhnələri əks edilir. IV əsr Çin rəssamı Qu-Kay-Çji ipək üzərində gözəl əsərlər yaradır.

Tan dövründə (618 - 907-ci illər) feodal cəmiyyəti özünün çox yüksək inkişaf mərhələsinə çatır. Dünyanın bir sıra ölkələrindən cavan sənətkarlar Çinə təhsil almağa gəlirlər. Kitab çapı işi, elm və ədəbiyyatın inkişafı, ilk Çin Elmlər Akademiyasının və Çin teatrının təşkili də bu dövrə aiddir. Həmin dövrə məxsus memarlıq abidələri, parça məmulatı, çini qablar, sümükdən və qızıldan hazırlanmış əşyalar indiyə kimi insanları valeh edir.

Boyakarlığın əsas qanunları da Tan dövründə yaranır. Təsvirdə müxtəlif üslublar, dərinlik və ön planla arxa planın ayrılması, işıq və kölgədən istifadə etmək məharəti, dərin fəlsəfi ideyaların ifadəsi sənətkarlığın əsas şərtləri hesab olunur. O dövrün bəzi təsvirləri simvolik mənə daşıyaraq ən geniş yayılmış obrazlara çevrilirlər. Məsələn: lotos – pəklilik, təmizlik rəmzi; qamış – düzlük və möhkəmlik rəmzi və s.

Boyakarlıq sənəti hələ bu dövrdən mənzərə ("Şanşuy", yəni dağ və su), heyvan, quş, güllər və portret janrlarına bölünür. Mənzərə janrı daha çox inkişaf etmiş və bir neçə sənətkar bu janrdə dahilik zirvəsinə yüksəlmişdir. Onlardan Van Vey (699 - 759) dövrünün çox istedadlı və hərtərəfli inkişaf etmiş ziyahlarından olmuşdur. O, xəttatlıq, musiqi və poeziya sahələrində də böyük məharət göstərmişdi. Sun dövründə (960 - 1279) Çinin paytaxtı Kayfın

Buddist məbədi

İpək üzərində Çin rəsmi

Çin divar boyakarlığı

İpək üzərində Çin rəsmi

şəhərində İncəsənət Akademiyası təşkil edilir, məşhur “Dəmir paqoda” (1041 - 1048) tikilir. Sun dövrü mənzərələrində monqol istilası, çoxlu sənətkarların paytaxt şəhərləri tərk etməsi, ictimai həyatdan qaçması lirik və qəmgin əhval-ruhiyyə doğurur. Bunların arasında istedadlı rəssamlardan Qo Sinin “Payız dumanı”, Ma Yuanın “Qış gölü üstündə tənha balıqçı” və başqaları olduqca gözəl sənət nümunələridir.

Monqol istilası dövrü bitdikdən sonra Min imperiyası yaranır (1368 - 1644-cü illər) və təsviri sənət dirçəlməyə başlayır.

Ağac üzərində rəngli qravür dünyada ilk dəfə XVI əsrdə Çində yaranmışdır.

YAPON İNCƏSƏNƏTİ

Ən qədim dövrlərdə Yapon mədəniyyəti Çin incəsənətinin təsiri altında inkişaf etsə də, XII - XIII əsrlərdən etibarən orijinal simasını tapır.

VII əsrdə Buddanın Xoryudzi monastırındakı üç heykəli şərtlik prinsipinə əsaslanaraq yaradılsa da, artıq IX - X əsrlərdən başlayaraq yapon heykəltəraşlığında realizmə meyli xeyli dərəcədə artır. XIV əsrdə isə yapon heykəltəraşlığı ən yüksək inkişaf mərhələsinə yaşayır. Bu zaman Kamakure dağında Buddanın 14 metrlik bürünc heykəli qoyulur.

Yaponiyada rəngkarlıq sənəti də heykəltəraşlıqda

olduğu kimi, buddizm mövzularından bəhrələnərək yaranıb. Rəssamlar əsərlərini əsasən məbəd və monastırların divarlarında işləyiblər. VIII əsrdən etibarən Yaponiyada divar rəsmləri ilə yanaşı, kağız, parça və perqament üzərində çəkilmiş rəsmlər meydana gəlir. Bu əsərlərdə dini mövzularla bərabər, məişət səhnələri də əksini tapır. Divardan şaquli asılan və Makemono adlanan rulonları Yamato-e məktəbinin ustaları yüksək sənət nümunələri səviyyəsinə qaldırırlar. Bu üslubda yaranmış kitab illüstrasiyaları, məsələn, “Qendzi Monoqatari”

romanına çəkilmiş rəsmlər (XII əsrin I yarısı) yapon sənətinin şah əsərlərindən sayılır. Yamato-e məktəbinin müsbət cəhətlərdən biri müasir həyatın geniş mənzərəsini yaratmasıdır. XIV - XV əsrlərdə mənzərə janrı daha çox inkişaf edir və ölkənin gözəlliklərini tərənnüm edən əsərlər yüksək ustalıqla rəsm

İmperator Yoritomo

İpək üzərində yapon rəsmi

olunur. Bu dövrdə ağ-qara və özü də yalnız tuşla çəkilən mənzərələr də geniş yayılır. Bu rəsm texnikasına üstünlük verən rəssamlar arasında Sessyu və Kano Masanobu dünya şöhrəti qazanmışlar.

XVII - XVIII əsrlərdə yapon incəsənətində dekorativizmə meyl artır. Rəssamlar əsərlərində dərin fəlsəfi mənaya və əbədi əxlaqi dəyərlərə yox, müxtəlif texniki effektlərə və zahiri gözəlliyə meyl göstəririlər. Lakin buna baxmayaraq, o zaman Oqata Korim kimi böyük ustalar da yetişir.

XVII əsrin axırlarında yapon təsviri sənətində Ukiyo-e ("Müasir") deyilən yeni bir üslub yaranır. Bu üslubda çəkilmiş əsərlərin mövzusu əsasən xalqın aşağı təbəqəsinin həyatından götürülürdü. Ukiyo-e məktəbinin müsbət cəhəti o idi ki, onun nümayəndələri ağac üzərində rəngli qravür sənətinə böyük maraq göstərirdilər. Beləliklə də sənət əsəri xalq arasında geniş yayılırdı. Məsələn, Utamaro və Xokusai kimi məşhur qravür ustaları öz əsərlərini kağız üzərində yaradır, sonra isə onları oyma üsulu ilə ağaca köçürərək istənilən qədər çap edirdilər.

Xokusai (1760 - 1849) yapon xalqının həyat və məişətindən götürdüyü səhnəciklərdə zəmanəsinin salnaməsini yaratmış-

dır. Onun əsərlərində mənzərə janrı böyük yer tutur, xüsusilə "Fudziyama dağının 36 görünüşü" adlı mənzərə seriyası qərinələr keçməsinə baxmayaraq, bu gün də insanı valeh edir.

BİZANS İNCƏSƏNƏTİ

Minillik tarixə malik Bizans incəsənəti V - XV əsrləri əhatə edir. V əsrin axırlarında Roma imperiyası iki yerə bölünür və nəticədə iki mədəniyyət mərkəzi yaranır: biri İtaliyada Roma və Ravenna, digəri isə Kiçik Asiyada Konstantinopol şəhəri olur.

Bizans incəsənəti əsasən dini mahiyyət daşıyırdı. İmperator I Yustinianın dövründə onun uğurlu yürüşlərinə həsr olunmuş mozaikalar yaradılır, mərkəzi meydanlardan birində isə atlı heykəli qoyulur. Möhkəmliyi ilə başqa tikililərdən fərqlənən Müqəddəs Sofiya məbədi də bu zaman ucaldılır. O,

532 - 537-ci illərdə Anfi-miy və İsidor adlı memarlar tərəfindən tikilmişdir. Bu nəhəng bina daxildən müxtəlif dini mövzulu mozaikalarla və rəngli mərmərlə bəzədilmişdir. 7000 kv. m sahəsi olan məbədin tağlarının hündürlüyü 56 m, eni isə 32 m-dir.

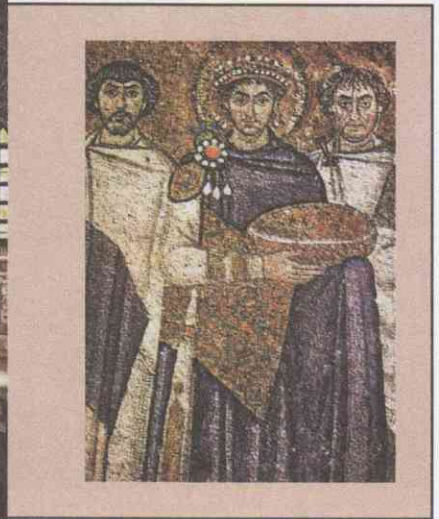
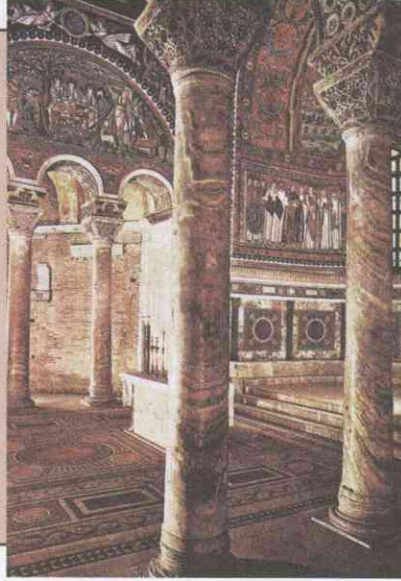
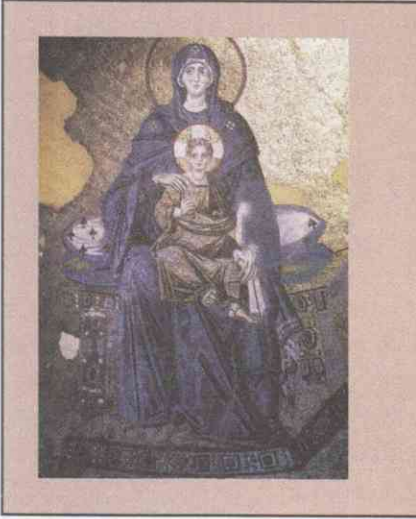
VI əsrdə çox yayılmış

Aya-Sofya məbədi

sənət növlərindən biri də ikona boyakarlığı idi. Monumental divar rəsmləri ilə yanaşı, kilsənin daxili bəzəyinin əsasını təşkil edən ikonalarda müqəddəslər təsvir edilmişdi. İkona qədim yunan portretlərindən uzaqlaşaraq sim-

məşhur rəssam Feofan Qrek Rusiyaya gedir, orada yaşayıb-yaradır. Bizans sənətkarları Kiyev, Novqorod və Vladimirdə də özlərinə sığınacaq tapırlar. Bu şəhərlərdəki bir sıra kilsələri də məhz Bizans memarları tikmişlər.

Aya-Sofya. Daxili görünüşü

volik və ümumiləşdirilmiş xarakter daşıyırdı. VIII - IX əsrlərdə daxili ziddiyyətlərin kəskinləşməsi nəticəsində müxtəlif ideoloji cərəyanlar əmələ gəlir. Bu cərəyanların biri təsvirin lehinə, o birisi isə əleyhinə olur. IX əsrdə ikona əleyhdarları bir neçə böyük yürüşlər keçirirlər. Nəticədə bir çox sənət nümunələri tələf olur. Belə aksiyalar bir əsr davam edir.

X - XII əsrlərdə memarlıqda və incəsənətin başqa sahələrində yenidən əhəmiyyətli canlanma başlayır. Bu dövrdə dini memarlıq abidələri ilə yanaşı, saraylar və qəsrlər tikilir. Yerli sənətkarların fil sümüyündən və habelə daş, şüşə, parça, çini və s. materiallardan hazırladıkları müxtəlif dekorativ sənət nümunələri Bizans imperiyasından çox-çox uzaqlara yayılır.

1204-cü ildə Konstantinopolun səlibçilər tərəfindən zəbt edilməsi və talanı incəsənətin inkişafına ağır zərbə vurur. Sonrakı dövrlərdə Bizans sənəti getdikcə zəifləyir. Görkəmli ustalar və rəssamlar ölkəni tərk edib başqa yerlərə gedirlər. Məsələn,

RUS İNCƏSƏNƏTİ

X əsrdə Rusiyada xristianlığın yayılması nəticəsində memarlıq və rəssamlıq sənətləri sürətlə inkişaf edir. Bu zaman Kiyev, Novqorod və Smolensk şə-

Qədim rus kilsəsi

Andrey Rublyov. Müqəddəs üçlük

hərlərində yeni forma və məzmunlu dini memarlıq abidələri – kilsələr tikilir.

Ən qədim məbədlərdən biri Kiyev şəhərindəki Sofiya kilsəsidir. 1037-ci ildə inşa edilmiş bu kilsə indi əvvəlki görkəmini, demək olar ki, tamamilə itirmişdir. O, ilkin variantda Bizans üçün tipik sayılan

Vasili Blajenni kilsəsi

xaçvari və günbəzli kilsə formasında tikilmişdir. Onun ən böyük əsas günbəzini 12 kiçik günbəz əhatə edirdi. Daxildə divarları dini məzmunlu rəsmlər və mozaika ilə işlənmişdi.

XIV - XV əsrlərdə Moskva ətrafındakı rus şəhərləri birləşib vahid bir dövlət – Moskva dövləti yaradırlar. Bu zaman Moskvanın ye-

nidən tikilməsində və şəhərdəki gözəl kilsə və sarayların bəzədilməsində Pskov və Novqorod sənətkarları yaxından iştirak edirlər.

XV əsrin axırlarında Moskva Kremlinin divarları yenidən təmir olunub möhkəmlənir. Kremlin içəri-sindəki əsas binalar: Uспен kilsəsi, III İvanın qülləsi, Blaqoveşsens kilsəsi və başqaları da məhz bu zaman tikilmişdir. Bu işlərə çoxlu xarici sənətkarlar dəvət olunurdu. Məsələn, Uспен kilsəsini 1475-ci ildə İtaliya memarı Aristotel Fioravanti tikmişdir.

XVI əsrin ortalarında Qızıl meydanda Vasili Blajenni kilsəsi inşa edilir. Novqorod və Moskvadakı binaların gözəl freskalarını Feofan Qrek, Andrey Rublyov, Dionisi və Daniil Çyornı kimi mahir ustalar çəkirlər. Rublyovun (1360 - 1430) Dövlət Tret-yakov Qalereyasında saxlanılan “Müqəddəs üçlük” ikonu bədii xüsusiyyətlərinə görə qədim rus incəsənətinin ən kamil nümunələrindən sayılır.

ORTA ƏSR AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ

Azərbaycanda eramızdan hələ xeyli əvvəl müxtəlif binalar mövcud olmuşdur. Qəbələ şəhərində inşa edilmiş dəyirmi qala, Qax rayonundakı dördbucaqlı məbəd (hal-hazırda onun qalıqları mövcuddur), Dərbənd qalası və səddi isə artıq V - VIII əsrlərə aiddir.

Mərdəkan qalası

Qız qalası

Marağa. Sərdaba

Orta əsrlərdə Azərbaycanın memarlıq sənəti bir neçə qola – Təbriz, Abşeron – Şirvan, Gəncə və Naxçıvan memarlıq məktəblərinə ayrılırdı. Bu dövrün əsas memarlıq abidələri türbələr, məscidlər, mədrəsə və saraylar idi. Türbələr adətən dəyirmi və dördkünc bürc formalarında tikilib, üstədən günbəzlə örtülürdü. Bunlardan ən məşhurları Azərbaycan memarı Əcəmi Əbubəkr oğlunun yaratdığı Yusif Küseyir (1162), Möminə xatın (1186) türbələrini və s. qeyd etmək olar.

Orta əsrlərdə tikilmiş qalalar forma müxtəlifliyi ilə diqqəti cəlb edir. Dördkünc və dəyirmi qalalardan Bakıdakı Qız qalası, Mərdəkan və Nardaran qalaları, Ramana qəsri Azərbaycan memarlığının qiymətli inciləridir.

Məscidlərə gəlincə, onlar adətən dördkünc, üstü tağla bağlı və günbəzli olurdu. Onların yanında minarələr ucalırdı. Belə minarələrdən ən qədimi Bakıda Sınıqqala minarəsi (1078), Cümə məscidinin minarəsi (XIV əsr) və Pirsaatçay Xanəqahının minarəsidir (1240).

Azərbaycan memarlıq sənətinin saray tikinti nümunələrindən şirvanşah I Xəlilullah dövrünə aid Şirvanşahlar sarayı həm tarixin şahidi kimi, həm sənət əsəri kimi çox qiymətlidir. Buraya divanxana, türbə, məscid, ovdan və hamam daxildir.

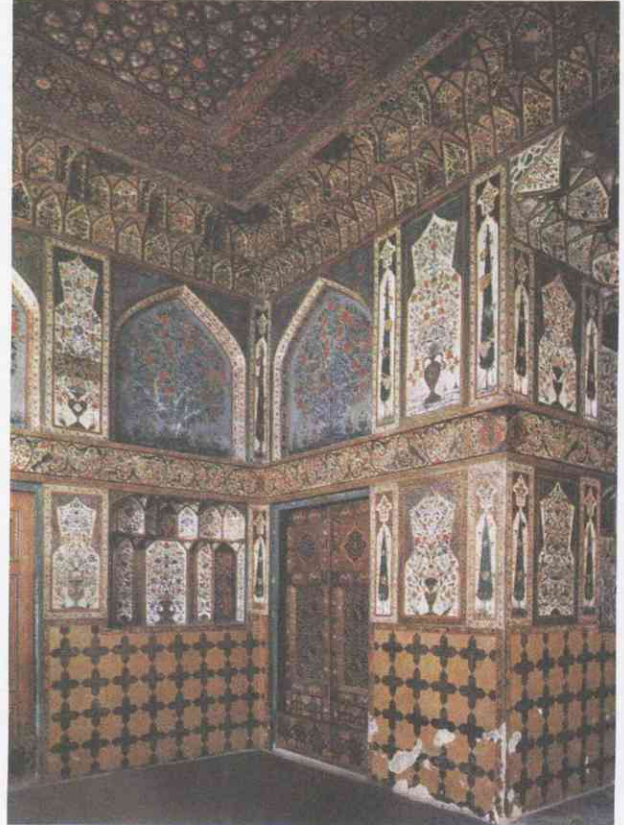
Azərbaycanda xalq sənəti növləri də ta qədim zamanlardan mövcud olmuş və daim inkişaf etdirilmişdir. Xalq sənətkarlarımızın yaratdığı xalılar, tə-

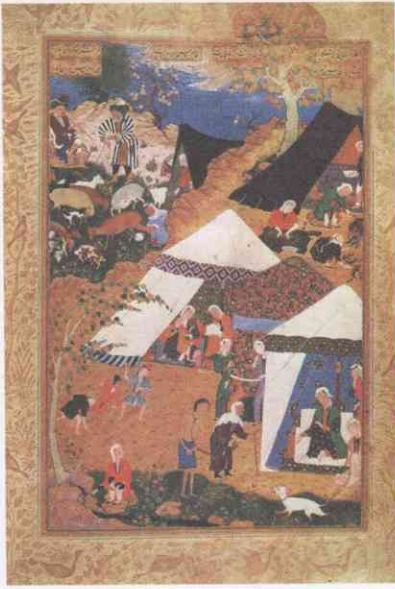
kəlduzlar, toxunmalar, basmalar, zərgərlik məmulatı, ağac və daşdan hazırlanmış müxtəlif bədii sənət əsərləri yüksək səviyyəsi ilə insanı valeh edirlər.

Orta əsr Azərbaycan incəsənətində miniatür boyakarlığı əsas yer tutur. Qədim əlyazmalara çəkilən kiçik-ölçülü bu illüstrasiyalar bütün dünyada şöhrət qazanmışdır. Miniatür sənətin inkişafı XIII əsrin sonu - XVII əsrləri əhatə edir. Bu dövrdə Elxanilərin paytaxtı Təbriz şəhərində Qazanxan və onun baş vəziri Rəşidəddinin təşəbbüsü ilə “Came-ət-Təvarix”

(“Ümumdünya tarixi”) əsəri yaranır. Sonralar, Qiyasəddinin vəzirliyi dövründə (1328 - 1336) Böyük Təbriz şahnaməsinin miniatürləri yaranır. “Şahnamə”nin dünya şöhrəti qazanmış bu nüsxə-

Şəki. Xan sarayı

Təbriz miniatürləri

dəki miniatürlərin sənətkarlıq səviyyəsi olduqca yüksəkdir.

Azərbaycan miniatürünün yeni çiçəklənmə dövrü XVI əsrə təsadüf edir. Bu işə ilk növbədə Soltan Məhəmməd, Mirseyid Əli, Müzəffər Əli, Mirzə Əli və başqa məşhur azərbaycanlı rəssamların adı ilə bağlıdır. Həmin rəssamların 1520 - 1530-cu il-

lərdə Firdovsinin "Şahnamə"sinə və 1539 - 1543-cü illərdə Nizaminin "Xəmsə"sinə çəkdiyi miniatürlər bu sənətin ən gözəl və ən qiymətli nümunələri hesab edilir.

XVI əsrin II yarısında Şahqulu, Sadiq bəy Əfşar, Vəlican, Məhəmmədi kimi böyük ustalar diqqətəlayiq əsərlər yaratmışlar.

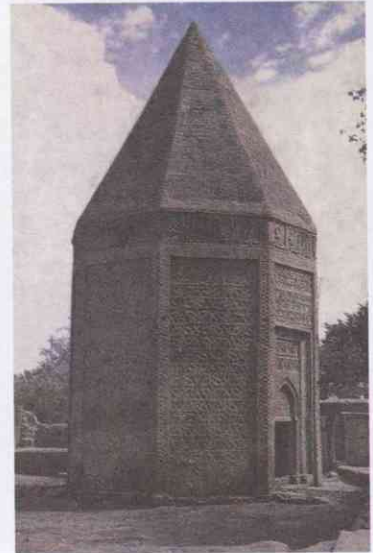
Möminə Xatın

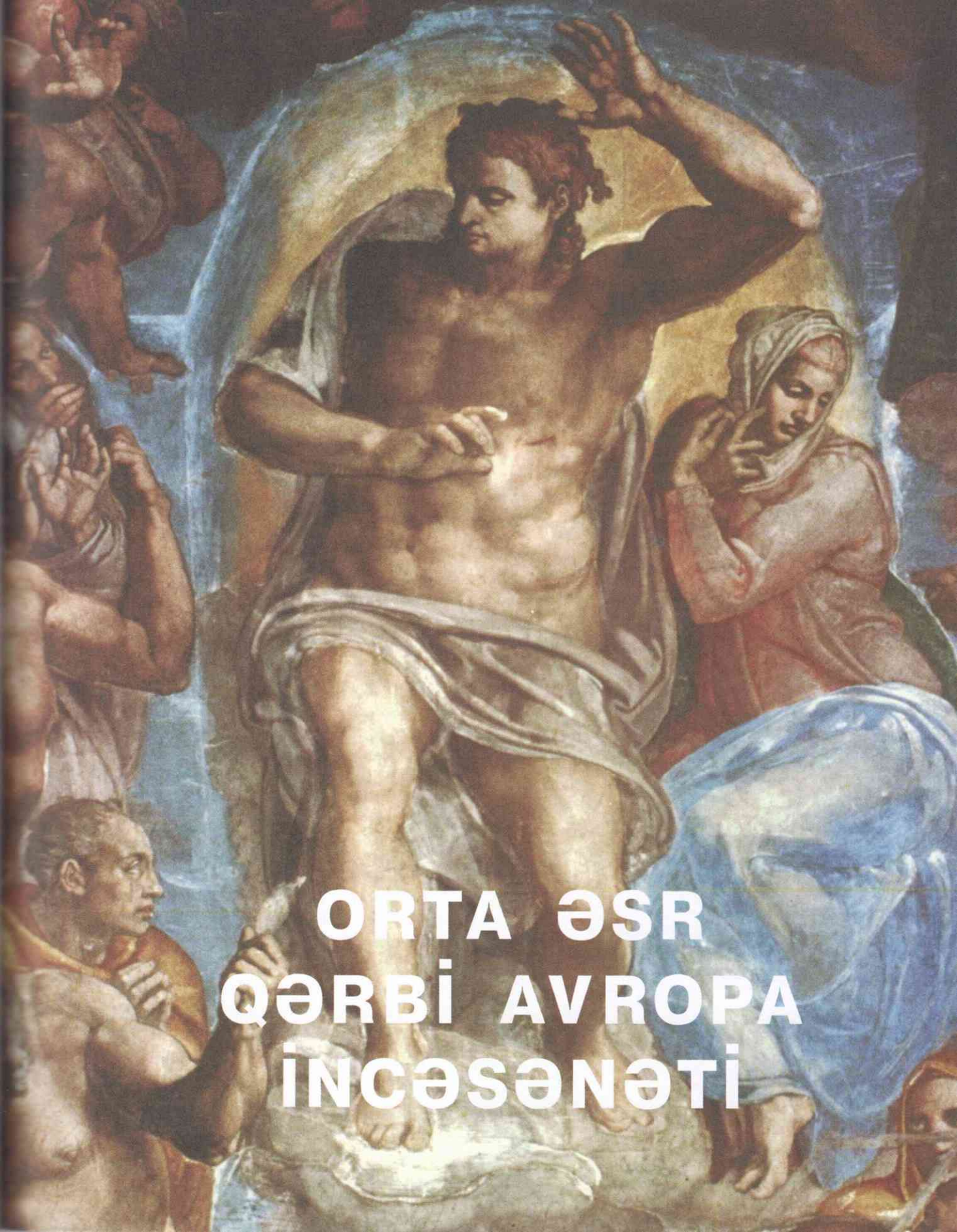

Tikmə

Yusif ibn-Küseyir

**ORTA ƏSR
QƏRBİ AVROPA
İNCƏSƏNƏTİ**

ROMAN VƏ QOTİKA İNCƏSƏNƏTİ

Şimali Avropa ölkələrində XI - XII əsrlərdə Roma sənətinin təsiri altında inkişaf edən sənətə şərti olaraq "roman" incəsənəti deyilir. Bu dövrdə Avropada memarlıq sənəti insanlara gərəklilik baxımından mühüm əhəmiyyət kəsb etdiyindən, təsviri sənət növləri də "roman" üslubunda tikilmiş abidələrlə əlaqədar yaranır və inkişaf edirdi. XI - XII əsrlərdə tikilən kilsələrdə katolik kilsəsinin tələblərinə cavab verən boyakarlıq, heykəltəraşlıq və s. sənətlərdən geniş istifadə edilirdi. Roman kilsələrini memarlıq nümunələri kimi, həm zahiri görünüşünə, həm də daxili quruluşu və bəzəyinə görə asanlıqla tanımaq mümkündür. Kilsənin fasad tərəfində və yanlarında adətən müdafiə qüllələrinə bənzər dairəvi qüllələr tikilirdi. Roman kilsələri bayır tərəfdən çox möhkəm, ağır və bir qədər kobud görünür.

Məbədin interyeri

Qapı və pəncərələrinin sayı az və özləri də kiçik olduğundan, kilsənin içərişi çox zaman qaranlıq olur. Roman kilsəsi içəridən ağır tağlar vasitəsilə nef adlanan üç hissəyə (bəzən 5 və artıq) bölünür.

Əsasən Fransada böyük nailiyyətlər qazanmış

Qotik "roza"

roman memarlığı nümunələrindən Anqulem, Arl və başqa şəhərlərdə tikilmiş kilsələri xüsusi qeyd etmək lazımdır. İtaliyanın fəxri sayılan Piza şəhərindəki XII əsr kilsəsi, "Yıxılan qüllə"

Vitraj

və bir sıra başqaları roman memarlarının yadigarlarıdır. Bu dövrdə feodal qəsrələrinin inşası da geniş miqyas almışdı. Onlar adətən möhkəm qala divarları ilə əhatə olunurdu.

XII əsrin axırlarından XV əsrin sonuna qədər Qərbi Avropa ölkələrində memarlıq və incəsənət "Qotik" üslubunda yaradılırdı. Bu üslub orta əsrlər Avropa incəsənətinin son mərhələsidir. Qotik kilsələr şəhərlərin baş meydanlarında inşa edilirdi. Burada dini mərasimlərlə yanaşı, müxtəlif yığıncaqlar, tamaşalar keçirilirdi. Qotik kilsələrinin səciyyəvi cəhətlərindən biri onun şaquli şəkildə ucılması, memarlığın boyakarlıq və heykəltəraşlıqla ayrılmaz vəhdətidir. Belə bir yeniliyi də qeyd etmək lazımdır ki, kilsənin inşasında karkas tətbiq olunur və beləliklə, roman tikililərinə xas ağırlıq azalır, divarlar artıq yonulmuş daş bloklardan deyil, kərpicdən tikilir və bunun da nəticəsində divarların qalınlığı azalırdı. Daxili məkan böyüyür, binanın içərişi genişlənir, hündürlüyü isə artır.

Roman kilsələrindən fərqli olaraq, qotik kilsələrdə nisbətən böyük pəncərələr qoyulur və bu da onlarda "vitraj" texnikası ilə rəngli şüşələrdən təsvirlər yığmaq üçün yaxşı imkan verirdi. Əksinə, divar səthinin kiçilməsi üzündən divar rəsmlərindən istifadə imkanı azalırdı. Nəticədə qotik kilsələrində heykəl və baryef növlərindən daha çox istifadə edilirdi. Bu zaman roman üslubuna xas hərəkətsiz, sütunə bənzər heykəllər canlı və realist səpkidə yaranmış heykəllərlə əvəz olunurdu.

Erkən qotika dövrünə Parisdəki məşhur Notr-Dam

kilsəsi (1163 - 1257), Şartr şəhərindəki (1194 - 1260) məbədlər aiddir. Reymss məbədi (1211 - 1311), Amyen kilsəsi (1220 - 1288) və Sent-Şapel kilsəsi isə (Paris) qotik sənətinin son mərhələsində tikilmişdir. XIII əsrdə Fransada formalaşmış kilsə tipi qonşu Avropa ölkələrinə yayılır və nəticədə Almaniyanın Strasburq və Köln, Niderlandın Utrext şəhərlərinin kilsələri yaradılır, Milandakı nəhəng məbəd (1385 - 1386) və b. tikilir. Bu növ kilsələrin pəncərə çərçivələrindəki

Təqvim

alovun dillərinə bənzər saysız-hesabsız naxışları "Alovlanan qotika"ya aid əsərlər adlandırır. Bunlardan Ruan şəhərindəki məbəd adı çəkilən üslubun ən parlaq nümunələrindən biri sayılır. XV əsrin sonunda qotika üslubu tədricən aradan çıxır, sənət ələmində yeni bir mərhələ – intibah mərhələsi başlayır.

Notr-Dam de Pari

İNTİBAH DÖVRÜ İTALIYA İNCƏSƏNƏTİ

Avropa ölkələrində antik mədəniyyət ənənələrinin yenidən canlandığı və misilsiz bir vüsətlə inkişaf etdiyi tarixi mərhələyə intibah və yaxud Renessans (fransızca) deyilir. İntibah dövrünün incəsənəti progressiv ideyaların, insanpərvərliyin yayılmasına xidmət etmişdir. Bu incəsənət hər şeydən əvvəl insan zəkasına böyük inam bəsləməklə, yeni humanist əxlaqı, insanın dünyəvi səadətini hər şeydən yüksək tutmuşdur. Onun diqqət mərkəzində

əməlləri ilə cəmiyyəti irəli aparan canlı insan surəti durmuşdur.

Renessans dövrü incəsənətində hərtərəfli inkişaf etmiş, həm mənəvi, həm də cismani nöqtəyi-nəzərdən gözəl və qəhrəman insan ideali tərənnüm olunur. İnsanın zəkası və qüvvəsi, onun gözəlliyi Renessans incəsənətinin əsas məzmununu təşkil edir. İntibah dövrünün incəsənəti üç mərhələyə bölünür: birinci mərhələ intibahın başlanğıcını əhatə edir ki, bunun da birinci yarısına Protorenessans ("Renessansa qədər"), yəni XIII əsrin II yarısı və Treçento dövrü (XIV əsr) aiddir.

Kvattroçento – min dörd yüzüncü illər adlanan ikinci mərhələ XV əsrə təsadüf edir. Və nəhayət, Renessansın ən yüksək inkişaf mərhələsi olan üçüncü mərhələ gəlir ki, sənət tarixində ona Qızıl dövr deyilir (1500 - 1530).

İntibah mədəniyyətinin ilk vətəni İtaliya olmuşdur. Yeni yaranmış hərəkatın inkişafı üçün əlverişli siyasi-iqtisadi şərait Qərbi Avropanın başqa ölkələrinə nisbətən bu ölkədə daha tez əmələ gəlmişdi. Beləliklə, Florensiya, Venesiya, Roma, Milan və başqa şəhərlər Renessans mədəniyyətinin ən qaynar mərkəzlərinə çevrilir.

Renessans təxminən üç əsrlik bir dövrü əhatə edir: XIII əsrin ortalarında başlamış və 1530-cu ildə bitmişdir. Düzdür, bəzi şəhərlərdə, məsələn, Venesiyada Renessans ruhu XVI əsrin axırına kimi yaşamış və yerli sənətkarların yaradıcılığını qidalandırmışdır.

İntibah incəsənətinin ilk inkişaf dövrü Protorenessans Florensiya məktəbinin adı ilə

bağlıdır. Protorenessans dövrü sənətkarları orta əsrlər incəsənətinə xas bədii üslub xüsusiyyətlərindən uzaqla-

Cotto. İoaxim və çobanlar

şaraq antik dövrün bədii ənənələrini canlandırmağa meyl göstərmişlər.

Bu cəhətdən intibahın atası – Florensiya məktəbinin görkəmli nümayəndəsi boyakar Cotto di Bon-

Cotto. Ağlaşma

donenin (1266 - 1336) yaradıcılığı, sözün əsl mənasında, yeni dövrün ruhunu təmsil edirdi. Onun ilk dəfə Qərbi Avropa incəsənətində dini mövzulu təsvirlərdə şərtlikdən uzaqlaşaraq hadisələri real təsvir etməsi, insan xarakterləri, onların hiss və həyəcanları haqqında canlı təsəvvür yaratmaq qabiliyyəti Avropa boyakarlığında köklü bir çevrilişə səbəb olur. 1304 - 1306-cı illərdə Cotto özünün ən məşhur əsərlərini – Paduya şəhərindəki del Arena kapellasının monumental divar rəsmlərini yaradır. Kapellanın divarlarında üç cərgədə yerləşdirilmiş freskalarda rəssam İsa peyğəmbərin və Müqəddəs Məryəmin həyatından bəhs edən əfsanələrin təsvirlərini verir. Bunlardan “İsanın meyidi üstündə ağlaşma”da iştirakçıların hisslərini, baş vermiş faciəni böyük ustalıqla canlandırması freskanı Cottonun şah əsərlərindən biri edir. Həmin cərgədəki “İudanın öpüşü” freskası gərgin və dramatik bir anı: insan xəyanətini əks etdirərək, böyük bəşəri hisslər doğurur və rəmzi mənə daşıyır.

Cotto həmçinin Florensiyada Santa-Kroçe kilsəsinin Perutsi və Bardi kapellalarının freskalarını yaradır. Cottonun yaradıcılığı İtaliya boyakarlığının sonrakı əsrlərdə inkişafına dərin təsir göstərmişdir. Florensiyanın qonşuluğundakı Siyena şəhəri o döv-

rün digər böyük bir incəsənət mərkəzi olmuşdur. Lakin onların müqayisəli tədqiqi Florensiya məktəbinin incəsənətdə etdiyi inqilabi çevrilişi daha qabarıq görməyə imkan verir. Siyena məktəbi çərçivəsində yaranmış əsərlərdə qotika və Bizans sənətinin təsiri çox güclü olmuşdur. Elə buna görədir ki, onların boyakarlıq əsərlərində fon əvvəlki kimi saya, çox vaxt qızılı rəngdə, təsvirlər isə dekorativ və kiçildilmiş ölçülərdədir. Siyena məktəbinin ən görkəmli nümayəndələri Duçço, Simone Martini və Ambrocco Lorensetti kimi boyakarların yaradıcılığı məhz bu keyfiyyətləri ilə fərqlənir.

XV əsrdə, Kvattroçento mərhələsi dövründə İtaliya Renessans mədəniyyəti hərtərəfli və sürətlə inkişaf etməyə başlayır, Florensiya məktəbi bütün Avropa incəsənətində ən qabaqcıl və böyük mədəniyyət mərkəzinə çevrilir. Bu yüzillikdə İtaliyanın ən görkəmli sənətkarları: memarlar F.Brunnelleski və L.B.Alberti, heykəltəraşlar Donatello və Qiberti, boyakarlar Mazaçço və başqaları məhz Florensiya məktəbinin nümayəndələri olmuşlar.

Florensiya məktəbinin ən böyük nailiyyətlərindən biri də rəssam və heykəltəraşların yaradıcılıqla yanaşı, həndəsə, anatomiya və perspektiv elmlərə hə-

S.Martini. Müjdə

vəs göstərən incəsənəti elmi kəşflərlə zənginləşdirmələridir. Kvattroçento dövrünün florensiyalı sənətkarları Andrea Verokkyo, Andrea del Kastanyo, Domeniko Qirlandayo, Paolo Uçello və başqaları çoxlu axtarışlar aparıb incəsənətin təbiət və dəqiq

elmlərlə yaxın əlaqəsini öyrənmiş və bu səpkidə əsərlər yaratmışlar.

Florensiya məktəbinin görkəmli nümayəndəsi heykəltəraş Donatello (1386 - 1466) yaradıcılığında antik ənənələrdən ustalıqla istifadə edərək heykəltəraşlıq sənətini daha yüksəklərə qaldırmışdır. Onun Qattamelata adlı sərkərdənin atlı heykəli (1443 - 1453) XIII əsrdən etibarən davam edən uzun fasilədən sonra Avropada qoyulmuş ilk atlı heykəl sayılır. Əvvəlki Mark Avreliy adlı Roma imperatorunun atlı heykəli eramızın 170-ci ilinə təsadüf edir. Florensiya məktəbinin yüksək realist ənənələri inkişaf etdirən nümayəndələrindən biri də dahi rəssam Mazaçço (1401 -1428) sayılır. 1425 - 1428-ci illər arasında Florensiyadakı Santa Mariya del Carmine kilsəsinin Brankaççi kapellasının divar rəsmlərini yaratmış bu rəssam özündən sonrakı intibah sənətkarları üçün canlı akademiya olmuşdur.

Avropa incəsənətində ilk dəfə çılpaq insan bədəninin realist təsvirini vermiş Mazaçço "Adəm və Həvvanın cənnətdən qovulması", "Vergi" və başqa əsərlərində bir sıra mühüm sənətkarlıq problemlərini həll etmişdir. Qərbi Avropa rəssamlığında ilk dəfə o, fiqurlarla mənzərə və fiqurlarla memarlıq

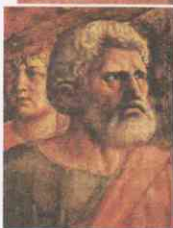
arasında vəhdət yaratmış, onları sərbəst və təbii halında göstərmişdir.

XV əsrin II yarısında, Mediçi ailəsinin hakimiyyəti zamanı İtaliyanın ən görkəmli sənətkarları Florensiyada yaşayıb-yaratmışlar. İncəsənət hamisi olan Lorenzo Mediçi dövrün ən böyük istedadlarını: məsələn, yazıçı Politsianonu, mütəfəkkir Piko dena Mirandolanı, dahi rəssamlar Botiçelli və Mikelancelonu sarayına cəlb edir.

Donatello. David

Mazaçço. Sikkə möcüzəsi

Florensiyada Platon Akademiyası, Laurensiana kitabxanası yaradılır.

İlk muzeylərə qədim yunan və Roma sənəti nümunələri yığılması ilə rəssam və heykəltəraşlar üçün antik sənətin öyrənilməsinə şərait yaranır.

Florensiya boyakarlıq məktəbinin ən görkəmli nümayəndələrindən Sandro Botiçelli (1447 - 1570), dediyimiz kimi, Lorenzo Mediçinin saray rəssamı olmuşdur. Onun sənətində aristokratik meyllər daha üstündür. Botiçellinin bir rəssam kimi yaradıcılıq yolu və ümumən tərcümeyi-halı Mediçi dövrü Florensiyasında hökm sürən kəskin ziddiyətləri əks etdirir. Saray rəssamı olduğu zaman o, Lorensonun sifarişi ilə bir sıra gözəl əsərlər, o cümlədən mövzusu italyan poeziyasından götürülmüş "Bahar" (1427 - 1478) və "Veneranın doqulması" (1483 -

Botiçelli. Bahar

*Cah-callalı
Lorenso*

1484) tablolarını, həmçinin Roma papasının iqamətgahı Vatikanda Sikst kapellasının divar rəsmlərini (1481 - 1482) yaradır. 1490-cı illərdə Florensiyada ictimai-siyasi ziddiyyətlər kəskinləşir və əhəlinin narazılığından istifadə edən rahib Cirolamo Savonarola dini-mistik təbliğat aparır, dünyanın axırının çatdığını elan edir. Bu təbliğat

İntibah incəsənətinin tarixində Florensiya ilə yanaşı, Umbriya, Paduya, Bolonya, Ferrara, Roma və Venesiya şəhərlərində yaranan mədəniyyət ocaqlarının da böyük əhəmiyyəti olmuşdur. Bu şəhərlərdə gözəl sənətkarlar yaşayıb-yaratmışlar. Bunlardan Paduya məktəbinin nümayəndəsi rəssam Andrea Mantenyanı (1431 - 1506) xüsusilə qeyd etmək lazımdır. Mantenya yaradıcı bir şəxsiyyət kimi bir tərəfdən antik sənətin, digər tərəfdən isə vaxtilə Paduyada işləyən Cotto, Paolo Uçello və Dona-

Botiçelli. Venera və Mars

tın təsiri altında Botiçellinin yaradıcılığına asketizm və bədbinlik yol tapır və getdikcə həyatı hissləri üstələyir, asketizm və bədbinlik əhval-ruhiyyə üstün gəlir, ən nəhayət, rəssam əsərlərini tonqalda yandırır. Botiçellinin 1492 - 1497-ci illər arasında Dantenin "İlahi komediya"sına çəkdiyi illüstrasiyalar, onlarda cəhənnəmi təsvir edən səhnələr Renessans dövrü kitab illüstrasiyası sənətinin ən gözəl nümunələrindən sayılır. Bunlar onun son əsərlərindəndir. Savonarolanın edamından sonra ömrünün son 10 ilini o, dərin kədər içində keçirir.

tellonun, yəni Florensiya boyakarlıq ənənələrinin təsiri altında formalaşmışdı. O, əsərlərində antik qəhrəmanların və müqəddəslərin təmsalında insanın daxili gözəlliyini, onun qüdrət və mətanətini vəsf edirdi. Mantenya Renessans dövrünün ən mahir perspektiv quruluşu ustalarından idi və bunu "Ölmüş İsa peyğəmbər" adlı tablosu parlaq şəkildə sübut edir. O, müxtəlif janrlarda eyni məhərtlə işləyib. Paduya hökmdarı Lodoviko Qonzaqanın sarayının tavanında çəkdiyi freskada balkondan əyilib aşağı baxan personajları və yuxarıdakı səmanı elə təsvir

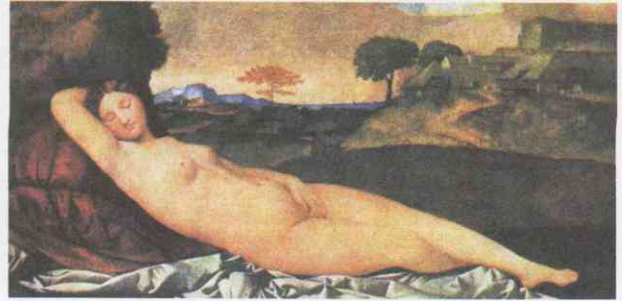
Mantenya. Ölmüş İsa

Bellini. Madonna körpəsi ilə

Venesiya məktəbinin sonrakı inkişafı Corconenin (1477 - 1510) adı ilə bağlıdır. Onun yaradıcılığı “yüksək intibah”, yəni Renessans incəsənətinin son mərhələsinə təsadüf edir. Corconenin əsərləri

Corcone. Yatmış Venera

edib ki, sanki saray divarları göylərə ucaldılmışdır. Paduyada Eremitani kilsəsinin Ovetari kapellasının divarlarındakı Müqəddəs Yaqubun (İakovun) həyatından götürülmüş süjetlər də onun rəsmləridir. Renessans dövründə ən uzun inkişaf yolu keçmiş məktəb Venesiya boyakarlıq məktəbidir. XVI əsrdə, özünün ən yüksək mərhələsi Tisian, Veroneze və Tintoretto kimi dahilərin adı ilə bağlı olan bu məktəbin yaranmasında XV əsrdə Bellini rəssamlar ailəsi və Corcone kimi istedadlar böyük rol oynamışlar. XV əsr Venesiya rəssamlığı üçün Bellini ailəsinin əhəmiyyəti xüsusilə böyük olmuşdur. Yakopo Bellini və onun oğulları Centim və Covanni öz qəhrəmanlarını zəngin və şairanə Venesiya mənzərələrində yerləşdirmiş və beləliklə, Venesiyanın gündəlik həyat və bayram şənliklərini əsərlərində əbədiləşdirmişlər. Covanni Bellini (onu Canbellino da adlandırırdılar) gözəl və incə madonna surətləri çəkməkdə böyük şöhrət qazanmışdır. Eyni zamanda, o, Venesiya boyakarlığında yağlı boya texnikasını geniş tətbiq edib və bu texnikanın təkmilləşməsi üçün böyük işlər görmüşdür. Covanni Bellini Corcone və Tisianın müəllimi olmuşdur.

insanda incə və lirik hisslər oyadır; güclü şəriyyət var bu sənətkarın tablolarında. Bu işə ona görədir ki, onun ən məşhur əsərlərində, məsələn, “Yudif”, “Kənd konserti”, “Üç filosof”, “Tufan” və başqalarında insan və mənzərələr bir-birini tamamlayır və gözəl bir harmoniya yaradır.

Corcone yaradıcılığının mərkəzində duran insanla təbiətin ahəngdar vəhdəti onun “Yatmış Venera” tablosunda daha dolğun təəcəssüm olunmuşdur.

Corcone. Yudif

Drezden Qalereyasının qiymətli incilərindən sayılan bu əsər dünya incəsənətində çılpaq qadın bədəninin ən gözəl nümunələrindən biridir. Corconenin bədii irsi XVI əsr Venesiya boyakarlığının çiçəklənməsinə təkan vermiş, müasiri Tisianın yaradıcılığına böyük təsir göstərmişdir.

Venesiya məktəbinin dünya şöhrətli nümayəndəsi Tisian Veçelli (1477 - 1576) bir əsrlik ömür yolu ərzində yorulmadan işləmiş, bu zəhməti və öncə də istedadı hesabına nəhəng bədii miras qoymuşdur. O, eyni məhərətlə həm mifoloji, dini və tarixi mövzularda, həm dərin psixoloji portret janrında, həm də monumental divar boyakarlığı sahəsində çalışmışdır. Tisianın çoxcəhətli yaradıcılığında bir tərəfdən həyat eşqi, xoş həyatsevər-

lik əhval-ruhiyyə, digər tərəfdən dövrün kəskin və dramatik hadisələri əksini tapmışdır.

Tisian. Papa III Pavel

Rəssam öz fərdi üslubunu təxminən 1520-ci illərdə tapır və çox keçmir ki, zəmanəsinin ən böyük kolorit ustası kimi şöhrət qazanır.

Bu dövrdə yaratdığı “Dünyəvi və ilahi məhəbbət”, eləcə də “Flora” tabloları və Ferrara hersoqu üçün antik mövzuda çəkdiyi silsilə əsərlər sənətkarın misilsiz istedadından xəbər verir.

O, antik mövzuda insani hissələri və cismani gözəlliyi tərənnüm etmiş, dramatik ehtirasla dolu “Məryəm in meracı” və ya “Assunta”, “Pezaro ailəsinin madonnası” və digər incilərini yaratmışdır.

Tisian əsrinin ən böyük portret ustalarından olmuş və müasirlərinin geniş portret qalereyasını gələcək nəsillərə yadigar qoymuşdur. Bunlardan İppolito Medici, Lya Bella, Pyetro Aretino, papa III Pavel, V Karl və başqalarının portretlərini xüsusilə qeyd etmək lazımdır.

Tisianın dünya şöhrəti ilə əlaqədar belə bir rəvayət mövcuddur: o, Almaniya kralı V Karlın portretini çəkərkən fırçası əlindən yerə düşür. Karl fırçanı qaldırıb rəssama verir. Bunu gören əyanlardan biri narazılığını bildirir. Karl ona belə deyir: “Sizi kimi baronları mən bir fər-

Tisian. Asunta

Veroneze. Lukretsiya

manla istədiyim qədər yaradaram, Tisian kimi sənətkarı isə yaratmağa qadir deyiləm...”

Tisian. Tövbə edən Maqdalina

XVI əsrin ortalarından etibarən rəsəsamın yaradıcılığının son və yetkin dövrü başlanır. Bu dövrün əsərlərində dramatik və faciəvi hissələr

daha üstündür. Tabloların rəng həllində, koloritində açıq və şən, qızıl rənglər yerini qəhvəyi, yaşıl və başqa tünd rənglərə verir. Son dövrdə o, böyük ölçülü fırçalarla işləyir, kətan üzərində geniş rəng yaxıları üsulu ilə bəzən axar və duru rənglər, bəzənsə qatı rəng ləkələri qoyurdu.

Tisianın son əsərləri yüksək intibah sənətinin zirvələrindən birini təşkil edir. Onun bu gün Sankt-Peterburqun Ermitaj muzeyində saxlanılan “Tövbə edən Maqdalina”, “Müqəddəs Sebastyan”, “İsanın başına tikandan tac qoyulması”, “İsanın meyidi üzərində ağlaşma” kimi əsərləri Avropa boyakarlığı tarixinin qızıl səhifələridir. Ümumiyyətlə, Tisian özündən sonrakı incəsənət tarixinə, Veroneze və Tintoretto, Rubens və Rembrandt, Velasques və Qoyya kimi dahilərə böyük təsir göstərmişdir.

Venesiya boyakarlığının intibah dövrünün son və parlaq səhifəsini iki rəssam: Veroneze və Tintoretto təmsil edir.

Veroneze. Musanın tapılması

Veronezenin dini mövzulara həsr olunmuş böyük ölçülü tablolarında müasir Venesiyanın ictimai həyatını, memarlığını, məişət və geyimlərini, böyük ziyafətlərini, zadəgan geyimlərini görmək olar. İncil rəvayətlərinə çəkilməmiş geniş panoramlarda, məsələn, “Kan şəhərində nikah” (1563), “Kahinlərin təzimi” (1571) və “Levinin evində ziyafət” (1573) tablolarında dini mövzular dünyəvi və müasir həyat şəraitində təsvir edilir. Buna görə Veroneze 1573-cü ildə inkvizisiyanın yüksək rütbəli şəxsləri tərəfindən ittiham olunur və məhkəməyə çağırılır.

İntibah dünyagörüşü və mədəniyyətinin 1580-ci illərdə başlanmış böhranının əlamətləri Veronezenin yaradıcılığında da özünü göstərir. Dəbdəbəli personajlar, soyuq təmtəraq və zahiri emosiyalar real həyat səhnələrinə, əsl vətəndaş qüruruna üstün gəlir.

Veroneze və onun müasiri venesiyalı boyakar Tintoretto (1518 - 1594) bir tərəfdən yüksək intibahın ənənələrini davam etdirir, digər tərəfdənsə onları təkmilləşdirərək gələcək XVII əsr incəsənətinə yol açır.

Tintorettonun bir rəng ustası kimi istedadı, ümumi rəyə görə, hətta Tisiandan da üstün idi. Lakin

Paolo Veroneze öz əsərlərində Venesiya Respublikasını, onun əzəmətini, hərbi qələbələrini tərənnüm edirdi; “Venesiyanın zəfəri” əsərində olduğu kimi.

Veronezenin dini mövzulara həsr olunmuş böyük ölçülü tablolarında müasir Venesiyanın ictimai həyatını, memarlığını, məişət və geyim-

Tintorettonun əsərlərindəki həyəcan, narahatlıq hissi, faciəvi notlar onları daha çox XVII əsrin üslubu sayılan “barokko”ya yaxınlaşdırırdı. Bu cəhət

Tintoretto. Süd yolunun yaranması

onun “Müqəddəs Markın möcüzəsi”, “Məxfi axşam”, “Müqəddəs Məryəm” və “Misirə qaçış” kimi əsərlərində daha qabarıqdır.

İntibah incəsənətinin son nümayəndələrindən olan Benvenuto Çellini (1500 - 1571) həm heykəltəraş, həm zərgər, həm də yazıçı olmuşdur. O, ömrünün beş ilini Fransa kralı I Fransuanın sarayında keçirmiş və kralın sifarişi ilə çoxlu bədii zərgərlik əsərləri, o cümlədən I Fransuanın məşhur qızıl duzqabısını düzəltmişdir. Dairəvi heykəltəraşlıq sahəsində onun “Persey”

adlı əsəri böyük şöhrət qazanmışdır. O öz tərcümeyi-halını gözəl macəra romanı şəklində yazmış və bu əsərdə İtaliyada yüksək intibah dövrünün həyatı parlaq şəkildə canlandırılmışdır.

Lakin yüksək intibahın ən böyük nailiyyətləri daha çox üç dahi sənətkarın – Leonardo da Vin-

Tintoretto. Yəhyanın doğulması

çi, Mikelancelo Buonarroti və Rafael Santinin adı ilə bağlıdır. Onlara “divi-

Leonardo. Madonna (fragment)

no”, yəni “ilahi” deyirdilər. Leonardo da Vinçi (1452 - 1519) Vinçi şəhərciyində varlı notarius ailəsində dünyaya göz açıb. Gənc

yaşlarında Florensiyaya gəlib və A.Verokkyonun şagirdi olub. Az sonra o, emalatxanani tərk edir və azad yaradıcılıq həyatına başlayır. Hələ gənc yaşlarından o, sənətdə işləmək üsulu və texnikasına bir yenilik gətirir, novatorluq yoluna qədəm qoyur. 1481-ci ildən 1499-cu ilə kimi Leonardo Milan hakimi Lodoviko Sfortsanın (və yaxud “Moro” nun) sarayında yaşamış, onun yanında hərbi və mülki mühəndis, hidrotexnik, saray teatr tamaşalarının təşkilatçısı olmuşdur. Lodoviko Moroya yazdığı məktubda Leonardo 20 peşə sahibi olduğunu bildirir və boyakarlığı yalnız 18-ci yerdə göstərir. O, Milan hersoqunun atası Françesko Sfortsanın böyük ölçülü atlı heykəli üzərində on ildən artıq işləmişdir. Təəssüf ki, 1500-cü ildə fransız əsgərləri sarayı ələ keçirdikləri zaman heykəlin bürünc tökülməsi üçün hazırlanmış gil modelini dağıtmışlar.

Leonardo. Cokonda

Leonardo. Madonna Litta

Milan dövründə o həmçinin “Madonna qayalar adasında” (1483 - 1494)

Leonardo. Rəsm

tablosunu yaradır. Üçbucaq formasında qurulmuş kompozisiyada qaranlıq fon üzərində işıqlandırılmış fiqurlar olduqca təbii

və canlı göstərilmişlər. Bu və digər boyakarlıq əsərlərində Leonardo yeni bir bədii üsul – “sfumato”nu yaratmışdır ki, burada işıqla kölgənin incə çalarları insan fiqurunu bürüyür, onları canlandırır. 1495 - 1497-ci illərdə o, Milandakı Santa-Mariya della Qratsiye monastırının divar rəsmlərini, o cümlədən “Məxfi axşam” freskasını yaratmışdır. Bu dini rəvayətin təsvirində rəssam obrazların hiss və

həyəcanlarını böyük ustalıqla vermişdir: uzun masa arxasında oturmuş İsanın ittiham sözləri şagirdlərini təşvişə salmışdır. Bu sözləri onlar qorxu, qəzəb, həyəcan və təəccüb hissi ilə qarşılayırlar. Əsərin əsas məzmunu xəyanətin ifşasıdır. Leonardo xain İudanı tanımaq üçün onu kəskin hərəkətlə yana əyilmiş vəziyyətdə verir və qonşu fiqurun kölgəsi altına salıb qara siluet kimi təsvir edir.

Onun bir çox əsərləri kimi, “Angia-

ri yaxınlığında döyüş” monumental kompozisiyası hazırlıq rəsmi, karton üzərində kömürlə rəsm şəklinə qalır. Leonardo bu freskanı Florensiyanın Palatso Vekkyo sarayı üçün işləyirmiş. Həmin zalın üzbəüz divarında onun dahi müasiri və rəqibi Mikelancelo ayrı bir döyüş səhnəsi çəkməli idi. Leonardonun daim yeni material və texnika axtarışları uğursuz olur. Mum rənglərdə enkaustika texnikasında çəkilməmiş bu freskanı gil qablar kimi od vasitəsilə yandırılıb divara möhkəm yapışdırmağa çalışan rəssam alovu həddindən artıq güclü edir və rənglər əriyib yerə axır.

1503-cü ildə yaradılmış “Cokonda” (Mona Liza) əsəri, ümumiyyətlə, Avropa boyakarlığının ən gözəl, şah əsəri sayılır. Cokondanın “ilahi” təbəssümü indiyə kimi tamaşaçıları valeh edir. Bu ifadəni onun üzündə saxlamaq üçün Leonardo onu əyləndirir, emalatxanasına çağırıcıları, xanəndələri və tələkləri dəvət edir, özü də yorulmadan müxtəlif əhvalat və lətifələr danışmış.

Leonardo gözəl şer və musiqi bəstələyər, müxtəlif musiqi alətlərində çalar və gözəl oxuyarmış. O, memarlıq sənətində də böyük uğurlar qazanmışdır. Leonardonun qeyd dəftərləri və əlyazmaları indiyə kimi öz elmi əhəmiyyətini itirməmişdir. Onun yaradıcılığı incəsənətin və elmin bağlılığının ən bariz nümunəsidir.

Mikelancelo Buonarroti (1475 - 1504) intibah dövrünün bir çox dahiləri kimi, incəsənətin müxtəlif sahələrində – heykəltəraşlıqda, boyakarlıqda, rəsm və memarlıqda, həmçinin şəriyyət sənətində geniş fəaliyyət göstərmişdir. Mikelancelo gənlik illərində Lorenzo Medičinin sarayında yaşamış, onun antik heykəllər kolleksiyasını dərinlən öyrənmişdir. Bu dövrdə yaratdığı əsərlərdən “Kentavrların döyüşü” qabartmasında obrazların qəhrə-

manlıq əzmi və dramatik xarakteri gələcək ustanın yaradıcılıq üslubundan xəbər verir.

O, 1496-cı ildə Romaya gedir və orada məşhur

Mikelancelo. Adəmin yaranması

“Pyeta” heykəllər qrupunu (1508 - 1601) yaradır. Mikelancelo İsanın cansız cəsədini, habelə Məryəmin kədərli ifadəsini, övlad məhəbbətini böyük məharətlə təəssüm etmişdir.

1501-ci ildə Mikelancelo Florensiyaya qayıdır, qəddar Mediči sülaləsinin sonu və vətəndaşların qalibiyyəti münasibətilə “David” heykəli üzərində işləyir. Beş metrəndən hündür olan bu mərmər fiquru o, üç ilə yaradır. Təpəgöz Qoliaf üzərində gənc Davidin qələbəsinə təbəssüm etdirən bu nəhəng simvolik əsər Florensiyanın Palatso Vekkyo sarayı qarşısında qoyulmuşdur.

Mikelancelo. David

1505-ci ildə Mikelancelo papa II Yulinin dəvəti ilə yenidən Romaya gəlir və papanın sifarişi ilə onun gələcək məqbərəsi üçün heykəllər yaratmağa başlayır. Mikelancelo bu abidəni nəhəng və əzəmətli qurğu, dünyada yeganə və təkrarolunmaz bir əsər kimi düşünmüşdü və o, təbii ölçüdə böyük, qırxdan artıq heykəldən ibarət olmalı idi.

Layihə tez-tez dəyişilir və inşaat işləri uzun müddət saxlanılırdı. Sənətkar onlardan yalnız bir neçəsini yaratmağa nail olur. Bunlardan “Üsyan etmiş qul”, “Canverən qul”,

“Musa peyğəmbər” Mikelancelonun ən gözəl əsərlərindəndir. Sənətkarın şəxsiyyətinə xas olun coşqunluq, ehtiras və üsyankarlıq onun yaratdığı əzəmətli heykəllərdə də özünü göstərir. “Üsyankar qul” azadlıq naminə aparılan mübarizənin rəmzinə çevrilir. “Musa peyğəmbər” heykəlində obrazın ehtiras və həyəcanı üzünün cizgilərində, paltarının

bükümlərində və hətta başının hərəkətində duyulur. Təəssüf ki, papa öldükdən sonra Mikelancelo onun məqbərəsi üçün əvvəlcədən nəzərdə tutduğu heykəllərin hamısını başa çatdırı bilmir.

tarixində baş vermiş ən böyük hadisələr təsvir edilmişdir: “İşığın zülmətdən ayrılması”, “Torpağın sudan ayrılması”, “Adəmin yaradılması”, “Həvvanın yaradılması”, “Günah işlətməşlərin cənnətdən qovulması”, “Nuhun qurbanı”, “Dünya daşqını” və başqalarında böyük məharətlə 343 insan fiquru çəkilmişdir.

Mikelancelonun bütün qəhrəmanları fiziki və mənəvi cəhətdən qüvvətli, düşünən və yaradan, coşqun ehtiraslı şəxslərdir.

23 il sonra o, papa VII Klimentin dövrü ilə yenə də Sikst kapellasında işləyir, onun mehrab divarında dəhşətli məhkəmə və yaxud “Məhşər” freskasını yaradır (1535 - 1537). Bu çoxfiqurlu və mürəkkəb kompozisiyanın mərkəzində İsa və Məryəmin surətləri təsvir olunur. Dantenin “İlahi komediya”sın-

Sikst kapellasi

dakı cəhənnəmin təsvirini verən bu möhtəşəm əsərin fəlsəfi məzmunu insan taleyinin dəhşətli sonluğundan bəhs edir. Burada insan fiqurları olduqca kəskin hərəkətdə, sanki burulğana düşüb mərkəzi fiqurların ətrafında hərlənən vəziyyətdə təsvir olunmuşdur. İsa peyğəmbər əlinin hərəkəti ilə günahsızları günahkarlardan ayırır, tutduqları xeyir və şər əməllərə görə ya cənnətə, ya da cəhənnəmə göndərir.

1520 - 1534-cü illərdə Mikelancelo Florensiyanın San-Lorenzo kilsəsinin Medici kapellasının həm memarlıq layihəsini verir, həm də ora-

Sənətkar 1508 - 1512-ci illərdə Romada Vatikanda Sikst kapellasının tavanında özünün ən məşhur boyakarlıq əsərini çəkir. Rəssam dörd il ərzində 600 kv. metrə yaxın sahəni yerdən 18 m hündür-lüyündə çox ağır şəraitdə – uzanmış vəziyyətdə işləmişdir. Tavanın mərkəzində doqquz düzbucaq lövhə, yəni doqquz mərkəzi kə-

təbədə, ətrafında isə 20-yə qədər çılpaq gənc fiquru, həmçinin peyğəmbərlər və əfsanəvi qadın-kahinlər, “sivillalar” yerləşdirilmişdir. Bu nəhəng freskalarda İsa peyğəmbərin doğulmasına qədər bəşər

dakı heykəlləri yaradır. Müəllifin bu memarlıq və heykəltəraşlıq ansamblında Medici ailəsinin faciəsi və o zamankı İtaliyanın ağır böhranı gözəl ifadəsini tapır. Burada Lorenzo və Culiano Mediciyə-

rin üz bəuz durmuş heykəllərini alleqorik “Səhər” və “Axşam” və həmçinin “Gündüz” və “Gecə” heykəlləri əhatə edir. Mikelancelo, dediyimiz kimi, həm də dahi memar olmuşdur. O, 1546-cı ildən başlayaraq Vatikanın əsas tikilisi Müqəddəs Pyotr kilsəsinin günbəzini yaratmış, Kapitol meydanının layihəsini vermiş, nəhayət, Müqəddəs Pyotr kilsəsinin mehrab divarını klassik orderlər sistemi ilə bəzəmişdir.

Sənətkarın poetik əsərlərinə gəlincə, onlar indiyə kimi oxucunu valeh edir.

Leonardo və Mikelancelo ilə yanaşı, Rafael Santi də (1483 - 1520) “divino” – ilahi adını daşıyır. O, cəmi 37 il yaşamış və öz dühası ilə bir ulduz təqəlamışdır. Rafael həm dini mövzularda, həm monumental divar rəsmləri sahəsində, həm də portret janrında bir sıra gözəl sənət əsərləri yaratmışdır.

O, Urbino knyazının sarayında çalışan bir rəssamın ailəsində doğulmuş və ilk dərslərini atasından almışdır. Sonralar Florensiyada məşhur rəssam Perucionun yanında şagirdlik edir, lakin çox tez – 20 - 22 yaşında özü tanınmış bir sənətkara çevrilir, böyük emalatxana sahibi olur və bütün İtaliyadan bura çoxlu şagird cəlb edir.

Rafael 1508-ci ildən ömrünün axırına kimi Romada məskən salır və Vatikanada papanın yaşadığı binada böyük divar rəsmləri yaradır. O, bu müqəddəs binanın zallarında ilahiyata (“Disputa” freskası),

Rafael. Afina məktəbi

Rafaelin məşhur “Afina məktəbi” freskasında diqqət mərkəzində Aristotel və Platon olmaqla, antik dövrün məşhur alim və mütəfəkkirlərinin təsvirləri vardır. Mürekkəb hərəkət, ritm və ifadə qüvvəsi ilə fərqlənən bu əsərdə tamaşaçının diqqətini qədim dünyanın məhz iki böyük fəlsəfə məktəbinin başçısı cəlb edir. Materialist Aristotel əlini yerə uzadıb, idealist Platon isə göyə qaldırıb. Beləliklə, onlar öz ideyalarını sanki əyani surətdə təbliğ edirlər.

Rafael mindən artıq madonna surəti yaratmışdır. “Madonna yaşıllıqlar arasında”, “Madonna bağçada”, “Madonna quş ilə”, “Madonna della Sedia” və başqalarında rəssam övladını əzizləyən Məryəmi təsvir edərək, yüksək insani hissləri, saf ana məhəbbətini tərənnüm etmişdir.

Rafaelin ən məşhur əsərlərindən biri Drezden Qalereyasında qorunub saxlanan incilərdən “Sikst madonnası” tablosudur. Bu əsər Rafaelin insan gözəlliyini və ana məhəbbətini ideal bir surətdə əks etdirmək axtarışlarını yekunlaşdırır. Kompozisiyanın mərkəzində buludlar

Rafael. Roma papasının iqamətgahı

NİDERLAND İNTİBAHI

Rafael. Tabuta qoyulma

arasında körpəsini qucağında tutmuş gənc Məryəm, onun ətrafında səcdə edən papa VI Sikst və müqəddəs Varvara, aşağıda isə iki mələk təsvir edilmişdir. Məryəm bəgırına basdığı əziz körpəsini sanki insan səadəti naminə qurban verməyə hazırdır.

Rafael gözəllik və məhəbbət rəssamı olmuşdur. Onun yaratdığı obrazların cismani və mənəvi gözəlliyi, bədii təsvir vasitələrinin dilinin sadəliyi və aydınlığı indiyə kimi pərəstişkarlarını valeh edir.

XVI əsrin ortalarından başlayaraq İtaliyada intibah mədəniyyəti təcridcən süquta uğrayır. Lakin onun təsiri Avropanın başqa ölkələrinə keçir və hər bir ölkənin ictimai-siyasi şəraitinə uyğun yollarla inkişaf edir.

Rafael. Sikst madonnası

Əgər İtaliyada intibah incəsənəti şəhərlərin inkişafı ilə əlaqədar hələ XV əsrdə yüksəlişinin zirvəsinə çatmışdısa, Şimali Avropa ölkələrində, məsələn, Niderland, Almaniya və Fransada bu yüksəliş daha gec baş vermişdir. Onu da xüsusi qeyd etmək lazımdır ki, Şimali Avropa incəsənətində orta əsr ənənələrinin təsiri daha qüvvətli olmuşdur.

Niderland intibahının ilk nümayəndəsi Yan van Eyk (1390 - 1441) sayılır. Onun yaradıcılığı Niderland incəsənətinin gələcək inkişaf yolunu müəyyənləşdirmişdir. Qardaşı Hubert van Eyk ilə Gent şəhərindəki Bavon kilsəsinin mehrabı Yanın ən görkəmli işidir. İkimərtəbəli və çoxtaylı mehrabdakı təsvirlər Adəm və Həvvaya, cənnət səhnələrinə, qurbanlıq qoyuna təziminə, oxuyan və musiqi çalan mələklərə və s. ilahi mövzulara həsr edilib.

Yan van Eyk həmçinin ilk böyük portret ustalarından olmuş, sifarişlə böyük tablolar ("Kansler Rol-lenin madonnası" kimi) yaratmış və deyildiyinə görə, dünyəvi mövzulara da toxunmuşdur. Onun ən böyük xidmətlərindən biri də yağlı boya texnikasının tətbiqidir. Sözsüz

Breygel. İkarın düşməsi

ki, bu texnika Yan van Eykdən əvvəl də məlum idi, lakin ona qədər yağlı boya evlərin daxili divarlarını rütubətdən qorumaq üçün işləndirdi. Yan van Eyk isə ondan bədii təsvir məqsədilə istifadə edib. O, xırda fırçalarla nazik rəng laylarını bir-birinin üstünə qoymaqla onun imkanlarını xeyli genişləndirib və təkmilləşdirmişdir.

Niderland intibahının ən maraqlı rəssamlarından olan İeronimus Bosx (1450 - 1516) əsərlərində həqiqətlə fantaziyayı, dini obrazlarla xalq folklorunu birləşdirirdi. Onun "Fərsiz oğul", "Səfehler gəmi-si", "Müqəddəs Antoni" və s. tabloları XX əsr Av-

ropa incəsənətinin ən əsas cərəyanlarından biri olan sürrealizm üçün nümunə və ilham mənbəyi olmuşdur.

Piter Breygel (1525 - 1569) Niderland intibahının ən yüksək zirvəsini təşkil edir. Onun əsas qəhrəmanı xalq kütləsi olmuşdur. O öz müasirlərinin, sadəcə adamların gündəlik həyatını, bayramlarını, doğma vətəninin geniş və monumental mənzərələrini əsərlərində məhəbbətlə təsvir etmiş, xalq məsəllərini və atalar sözlərini fırçaya almışdır.

Piter Breygelin "Sandıqlarla mücrülərin döyüşü", "Tənbəllər ölkəsi", "Kənd toyu" və s. əsərləri onun güclü realist rəssam və intibah sənətinin ən görkəmli nümayəndələrindən biri olduğunu sübut edir. O zaman ispan əsarəti altında olan xalqın iztirablarını, ağır həyatını və aclıq çəkən insanları o, özünün "Körpələrin məhv edilməsi", "Vifleyemdə siyahıyaalma" kimi əsərlərində böyük ürək ağrısı ilə təsvir etmişdir.

Rəssamın "Korlar" tablosu əsrin ən kamil əsərlərindən biri sayılır.

Bosx. Xaçın aparılması

Van Eyk. Mehrab

rindən biri sayılır. Burada altı nəfər kor bir-birindən tutaraq cığırla irəliləyir. Qabaqda gedən nəyəsə ilişib yığılır və dalınca gələnləri arxasınca çəkir. Uçuruma gedən korların surətləri dərin dramatism və faciə ilə doludur.

P. Breygel insanların nəsildən-nəslə təkrarən eyni səhvləri buraxması fikrini təsviri sənət dili ilə çox gözəl vermişdir.

ALMAN İNTİBAHI

Ümumən intibah incəsənəti üçün səciyyəvi olan xüsusiyyətlər XV əsrdə Almaniyada incəsənətində də görünməyə başlayır. Əlbəttə, İtaliya rəssamlıq məktəbləri ilə müqayisədə orta əsr ənənələri burada dərin kök saldığına görə, alman intibahı bir o qədər də inkişaf etməmişdi. Bununla belə, alman mədəniyyəti o vaxt bəşəriyyətə bir neçə əsl intibah sənətçisi vermişdir. Onlardan danışanda, heç şübhəsiz, ilk növbədə alman intibahının ən böyük nümayəndəsi Albrect Dürerin (1471 - 1528) adı çəkilməlidir.

Gənlik illərində o öz vətəninə qarış-qarış gəzmiş, sonralar isə naturanı öyrənmək üçün Niderland və İtaliyaya yollanmışdır. Yəqin elə bu səbəbdən də yaradıcılığının ilk dövründə ona İtaliya boyakarlığı güclü təsir etmişdir. Bu, "Məryəm körpəsi ilə", "Kahinlərin təzimi"

Dürer. Anasının portreti

və başqa əsərlərində daha aydın görünür.

Dürer zəmanəsinin ən böyük rəsm ustası olmuş, ağac və mis üzərində yüzlərlə qravür yaratmışdır. Onun dünyanın sonunu elan edən "Apokalipsis" silsiləsi (1498), dərin fəlsəfi mənə yükü olan "Süvari, ölüm və iblis" (1513) və "Müqəddəs İeronim" adlı əsərləri dünya qrafika sənətinin incilərindəndir.

Dürer öz yaradıcılığında intibah dövrünün ideallarını təbliğ edirdi. Əsərlərinin çoxu dini mövzularda olmasına baxmayaraq, onlarda intibah sənətinin və dünyagörüşünün əlamətləri aydın görünürdü. Ondən gələcək nəsillərə "Təsbeh bayramı", "Dörd apostol" və s. kimi monumental tablolar yadigar qalmışdır. Dürer həmçinin dövrünün gözəl portret ustası olub.

Alman intibahının başqa bir nümayəndəsi – Hans Holbeyn (1497 - 1543) yaradıcılığını bütünlüklə portret sənətinə həsr etmişdir. Holbeyn eyni usta-

Kranax. Çarmıxa çəkilmə

(1472 - 1553) olmuşdur. Xüsusən yaradıcılığının ilk illərində o, bu təsirdən qaça bilməmişdir. Sonralar o, Sakson knyazının saray rəssamı olmuşdur və bütün antik qəhrəmanları saray zadəganları şəklində təsvir etmişdir. Bu da qəhrəmanlıq ruhunu və mütərəqqi xarakterini itirmiş alman intibahı incəsənətinin son səhifəsi sayıla bilər.

lıqla həm zahiri, həm daxili aləmi əks edə bilirdi. Burqomistr Mayerin arvadı ilə cüt portretləri onun çox böyük nailiyyətlərindəndir. Ömrünün ikinci yarısını o, İngiltərə kralı VIII Henrinin sarayında keçirmiş və ən gözəl əsərlərini də məhz burada yaratmışdır. Bunlar: kral VIII Henri (1536), kraliça Ceyn Seymur və başqalarının portretləridir. Onu, sözün əsl mənasında, ingilis portret boyakarlığının banisi saymaq olar.

Bir çox rəssamlar Dürerin təsiri altında işləmişlər. Onlardan biri də Lukas Kranax

Dürer. Məryəm körpəsi ilə

Holbeyn. Rəsm

Holbeyn. Ceyn Seymur

YENİ DÖVR İNCƏSƏNƏTİ

Karavacco. Ud çalan

XVII ƏSR İTALİYA İNCƏSƏNƏTİ

Feodal cəmiyyətinin dağılması, intibah dövrü mədəniyyətinin ən böyük qələbəsi olaraq sənətdə dünyəviliyin, realizmin inkişafına böyük təkan vermişdi. Bu dövrdə yeni bir bədii üslub – “barokko” yaranır və o özünü ilk dəfə İtaliya memarlığı və incəsənətində göstərir; xüsusilə Roma şəhərində. Bir qədər sonra bu üslubun təsirini İspaniyada, Flandriyada, Almaniya, Fransada və İngiltərədə də izləmək olar. XVII əsrdə ən yüksək inkişaf

Bernini. Müq. Terezanın vəcdə gəlməsi

mərhələsinə çatmış barokko üslubu artıq XVIII əsrdə başqa bədii üslublarla əvəz olunur. Əsasən memarlıqda geniş yayılmış barokkonun bəzi elementlərinə boyakarlıqda, xüsusilə zəngin sa-

rayların daxili tərtibatında, divar rəsmlərində daha çox rast gəlmək mümkündür.

XVII əsr barokko incəsənətinin ən məşhur nümayəndələrindən biri İtaliya memarı və heykəltəraşı Lorenzo Berninidir (1598 - 1680). Romanın mərkəzi olan Navona və Barberini meydanlarını və orada tikilmiş fəvvarələri məhz onun yaratdığı heykəllər bəzəyir. Bernininin “David”i (1623) qəzəbli və kəskin hərəkət zamanı təsvir olunub və Mikellancelonun “David”indən xeyli fərqlənir. Onun təmtəraqlı “Müqəddəs Terezanın vəcdə gəlməsi” (1644 - 1652) əsəri, papa VIII Urbanın şərəfinə yaratdığı qəbirüstü abidəsi, fransa kralı XIV Lüdvikin büstü yaradıcılığında çox mühüm yer tutur və barokko heykəltəraşlığının səciyyəvi nümunələri sayılır.

Bernininin layihələri üzrə Romada çoxlu binalar tikilib. Müqəddəs Pyotr kilsəsini əhatə edən sütunlu tağlar – kolonnada, Vatikanda kral pilləkəni və s. onun layihələri ilə inşa edilib.

XVII əsr İtaliya rəssamlığında barokko ilə yanaşı inkişaf edən daha iki cərəyan mövcud idi: “Karavaccizm” və “Bolonya akademizmi”. Realizmə meyilli karavaccizm cərəyanı bir çox rəssamın yaradıcılıq fəaliyyətinə güclü təsir göstərmişdir. Bu cərəyanın əsasını qoymuş Karavacconun özü (1573 - 1609) məşhur rəssam, Neapol məktəbinin banisi olmuştur.

Karavacco. Müq. Pyotrun çarmıxa çəkilməsi

Yaradıcılığının erkən dövründən o, ən çox dini süjetlərdə məişət janrı səpkisində işləmiş, onları öz müasirləri kimi təsvir etmişdir. Onun “İnamsız Forma”, “İsanın tabuta qoyulması” kimi

Karaççi. Tabut önündə üç qadın

monumental tablolarında işıq-kölgə ziddiyyətlərinə və rənglərin vəhdətinə xüsusi yer verilmişdir. Əsərlərinin dramatik və faciəvi xarakterini gücləndirmək məqsədilə o, fiqurları ön planda yerləşdirir ki, beləliklə, onların ölçülərini nisbətən böyütmüş olur və nəhayət, işıqdan kölgəyə tədricən keçid üsulundan imtina edib, onların sərhədini nəzərə çarpdırır.

Bu zaman karavacizm kimi geniş yayılmış, lakin tamamilə əks xarakter daşıyan "Bolonya akademizmi" adlı bir cərəyan da mövcud idi. İntibah ənənələrinə əsaslanan bu məktəb ümumi səciyyəsinə görə eklektik və süni bir üslub idi. Bolonya məktəbinin başında Karaççi qardaşları dururdu. Onlardan ən məşhuru Annibale Karaççi (1560 - 1609) intibah dövrü Venesiya boyakarlığı nailiyyətlərinə əsaslanaraq bir sıra monumental freskalar – "İsanın zühuru", "Çobanların təzimi" və s. kimi maraqlı kompozisiyalar yaratmışdır. Bu məktəbə mənsub sənətkarların əsərlərində sünilik, obyektə idealizə etmə, qəsdən gözəlləşdirmə gözə çarpır.

XVII ƏSR FLAMAND İNCƏSƏNƏTİ

Məlum olduğu kimi, XVII əsrdə Niderland iki yərə parçalanır. Yeni yaradılmış ölkələr bir-birindən fərqli, müxtəlif şəraitdə inkişaf edir və sənətdə də ayrı-ayrı yollarla gedir. Məsələn, İspaniyanın hökmran-

lığı altında qalmış Flandriyada, yəni keçmiş Niderlandın cənubunda Flamand məktəbi çox uğurla fəaliyyət göstərir. Bu məktəb həm intibahın klassik irsinə, həm karavacizmə və həm də Bolonya məktəbinin təcrübəsinə əsaslanır, onların hər birində bəyəndikləri nə vadısa, ondan da bəhrələnirdi. Əsas sifarişçiləri kilsə xadimləri, hökmdarlar və onların yüksəkrütbəli əyanları olduğundan rəssamların yaradıcılığında dini mövzular, mülkədarların saraylarını bəzəmək məqsədi daşıyan monumental və dəbdəbəli əsərlər çoxluq təşkil edirdi. XVII əsrdə Flandriyanın ən böyük rəssamı sayılan Rubensin yaradıcılığında bu məktəbin ən səciyyəvi xüsusiyyətləri müşahidə olunur.

Pitert Pauel Rubens (1577 - 1640) Antverpendə təhsil almış, 1600-cü ildən 1608-ci ilə kimi İtaliyada yaşamış, bu ölkənin, demək olar ki, bütün əsas şəhərlərində olmuş və intibah klassikasını dərin-dən öyrənmişdir. Antverpenə qayıtdıqdan sonra o, Flandriya hökmdarı avstriyalı İzabellanın sarayına baş rəssam təyin olunmuşdur. Elə həmin vaxtdan etibarən Rubens qızgın yaradıcılıq fəaliyyətinə başlayır, saray və kilsələr üçün, eləcə də xüsusi sifarişçilərin dini, tarixi və əfsanəvi kompozisiyalar, portret və mənzərələr üzərində işləyir. Onun çoxşaxəli yaradıcılığının əsas qəhrəmanı həyatsevər insan surətidir. Rubensin mövzusu yunan əsətilrə-

Rubens. Persey və Andromeda

Rubens. Levkipin qızlarının oğurlanması

təsvir etdiyi ov səhnələrində əsərin qəhrəmanları vəhşi heyvanlara qarşı qızğın döyüş zamanı göstərilir. Odur ki, məsələn, “Şir ovu” əsərinə sakit baxmaq mümkün deyil; şiri izləyən ovçu, ovçunu parçalayan şir kimi səhnələr insana çox güclü təsir bağışlayır.

Belə bir cəhəti də qeyd etmək lazımdır ki, Rubensin hətta mövzusu xristian rəvayətlərindən götürülmüş “Xaçın qaldırılması”, “Kahinlərin təzimi” kimi əsərləri bütpərəstlik ruhu ilə aşılanmışdır.

Dahi sənətkarın “Persey və Andromeda” tablosunda əfsanəvi qanadlı at Peqasın belində özünü yetirmiş Persey gözəl Andromədanı əjdahanın pəncəsindən xilas edir.

Van Deyk. Ailə portreti

“Levkipin qızlarının oğurlanması”, “Persey və Andromeda” kimi tablolarında insan ehtiraslarının dinamikası, hadisələrin sürətli cərəyanı, rənglərin parlaqlığı tamaşaçını valeh edir. Onun

“Levkipin qızlarının oğurlanması”nda isə insan bədəninə mürəkkəb hərəkətləri, bir-birinə ilişən fiqurların gərgin dinamikası heyrət doğurur. Rubens özünün və arvadları İzabella Brandtla və Yelena Fourmentin çoxlu portretlərini yaratmışdır. Say-

sız-hesabsız sifarişləri yerinə yetirməkçün o, emalatxanasına tanınmış müasir rəssamları dəvət edirmiş. Burada A. van Deyk, Y.Yordans, F.Sneyders, Y.Breygel kimi böyük sənətkarlar işləmişlər. Çox məhsuldar işləyən Rubens üst-üstə 3000-ə qədər müxtəlif səpkili əsər çəkmişdir. Onun rəsmlərindəki realizm, rənglərin harmoniyası və təsir qüvvəsi XVII əsr Flamand məktəbinə dünya şöhrəti qazandırmışdır.

Rubensin istedadlı şagirdləri də olmuşdur. Onlardan Antonis van Deyk (1599 - 1641) dövrünün görkəmli portret ustalarından sayılır. O həm də gözəl təbilo ustası olub; dini mövzuları və yunan rəvayətlərini eyni məharətlə çəkib. Van Deykin “Müqəddəs

Yordans. Paxla kralı

dəs Pyotrın çarlığa çəkilməsi”, “Müqəddəs Martin”, “Yupiter və Antiopa” əsərləri dünya şöhrəti qazanmışdır. 1620-ci ildə İtaliyada yaşayarkən o, kardinal Bentivolyonun, markiz Brinyiqe və onun arvadı Paolina Adornonun portretlərini çəkib. İngiltərə kralları I Yakov və I Karlın dəvəti ilə saraya gəlib və o dövrün ingilis aristokratiyasının portret qalereyasını yaradıb. İngiltərədə çəkdiyi portretlərdən “I Karl ovda”, “I Karlın uşaqları” və s. İngiltərə milli portret ənənəsinin bünövrəsini qoyur. Bir qədər də dəqiq desək, XVI əsrdə H.Holbeyn, XVII əsrdə isə van Deyk gözəl əsərləri ilə bu sənəti ingilis boyakarlığının aparıcı janrına çevirmişlər.

HOLLANDIYA İNCƏSƏNƏTİ

Hollandiya Niderlandın şimal əyalətlərinin yerləşdiyi ərəzilərdən ibarətdir. XVII əsrdə burada ispan ağalığına son qoyulmuş və müstəqil burjuva respublikası yaranmışdır. O zaman Hollandiyanın ictimai həyatında rəssamlıq böyük rol oynayırdı. Burjuva sinfi öz portretlərini sifariş etməyə, evləri müxtəlif mövzulu tablolarla: mənzərələrlə, natürmortlarla, məişət janrında çəkilmiş əsərlərlə bəzəməyə böyük maraq göstərirdi. Elə bu marağın nəticəsi idi ki, holland rəssamları yaradıcılıqlarında həm şəhər, həm də kənd həyatına aid tablolara böyük yer verirdilər.

Bir sözlə, realist meyllərin çiçəklənməsi üçün çox əlverişli şərait yaranmışdı.

Başqa ölkələrə nisbətən Hollandiya incəsənətində dini mövzulara az əhəmiyyət verilirdi. Yaşayış evlərinin həddindən artıq kiçik olması üzündən böyük monumental əsərlər yaratmaq qeyri-mümkün idi.

Hətta pəncərəarası divarlar çox dar olduğundan, boyakarlıq tablolarının ölçüsü də balaca olurdu. Buna görə də böyük holland rəssamlarının əsərlərinə və özlərinə “kiçik hollandlar” deyilirdi. Lakin bu kiçik hollandlar o qədər yüksək qiymətləndirilirdi ki, əsərin səthinin (kətanın) tutduğu qədər müəllifə qızıl sikkə verirdilər.

Holland rəssamları mövzu və janr cəhətdən boyakarlıq sənətini zənginləşdirmiş, çoxlu dar ixtisas çərçivəsində işləyirdilər; mənzərə janrında ayrıca qış, ayrıca dəniz, dağ və yaxud meşə mənzərəsi sahəsində işləyən, natürmort janrında zadəgan evinin əşyalarını və bahalı yeməklərini çəkən rəssamlarla yanaşı, kasıb evindəki masanı və onun üstündəki

Reysdal. Dəyirman (fragment)

natürmortu təsvir edənlər ayrı idi. “Kiçik hollandlar” rəngkarlıq texnikası və texnologiyasının təkmilləşdirilməsinə, işıq-kölgə, perspektiv həcm və sair sənətkarlıq məsələlərinə çox böyük əhəmiyyət vermişlər.

Kiçik hollandlardan mənzərəçilər Yan Van Qoyen və Reysdalın, animalist sənətkarlar Potter və Keynin, məişət janrında işləyən Terborx və Meteyunun yaradıcılıq axtarışları bu gün də maraqla qarşılanır. Karel Fabrisiusun “Gözətçi” və “Dəbilqəli kişi” tabloları, Terborxun “Musiqi dərəsi” və “Nəzakətli zabit”, Vermeyerin “Əsgər və gülən qız”, “Delft şəhərinin mənzərəsi”, “Məktub oxuyan qız” əsərləri cazibədarlığı ilə indiyə kimi tamaşaçını heyran edir. Vermeyerin “Məktub oxuyan qız” tablosunda açıq pəncərə qarşısında durub məktub oxuyan qızın incə siması otağın zahiri gözəlliyi ilə heyrətamiz dərəcədə ahəngdardır. Ön planda təsvir olunmuş xalçanın boyaları qayğısız həyatın sakit axınından xəbər verir.

İstedadlı portret ustası Frans Hals isə (1581 - 1656) bu realist cərəyanın ən görkəmli nümayəndəsi olmuşdur. O öz müasirlərinin: tacirlərin, zabitlərin, zadəganların portretlərində onların fərdi əlamətlərini ustalıqla verə bilmişdir.

Hals yaradıcılığının ikinci mərhələsində

Fabrisius. Gözətçi

Terborx. Ata öyüdü

Vermeyer. Məktub oxuyan qız

rın bir neçə ziyafət təsvirləri, yaxud qocalıqda düşdü-yü əlillər evinin hamiləri – yaşlı qadınların qrup portretləri Avropa boykarlığının ən gözəl nümunələrindəndir. Hals cəmiyyətin aşağı təbəqələrinə mənsub adamları və yoxsulları da, məsələn, qaraçı qızı, mulatı, Malle Babbe adlı cadugər qadını və b. ustalıqla təsvir etmişdir.

Hollandiya incəsənət tarixində ən böyük sənətkar sayılan Rembrandta başqalarından fərqli olaraq, “böyük hollandlı” deyilir. Rembrandt Harmens van Reyn (1606 - 1669) dəyirmançı ailəsində anadan olmuşdur. Əvvəlcə universitetdə oxumuş, sonralar bir müddət incəsənətdən dərs almışdır. Ümumiyyətlə, Rembrandtın istedadı çox erkən üzə çıxmış və o, az bir vaxtda tanınmış, geniş şöhrət qazanmışdır. 1634-cü ildə o, Amsterdamın zəngin və dövlətli ailəsindən bir qızla evləndiyinə görə çox tez kübarlar cəmiyyətinə daxil olur. Saysız-hesabsız sifarişlər sayəsində o, şəhərin varlılarından birinə çevrilir. Rembrandt sevimli arvadı, ilham mənbəyi Saskiyanın portretinə yaradıcılığında geniş yer vermişdir. Ümumiyyətlə, rəssam qrup və fərdi

əvvəlki qrup portretləri üçün səciyyəvi olan şərtildən və cansızlıqdan uzaqlaşmış, bu janrdə nəinki parlaq əsərlər yaratmış, hətta onun imkanlarını xeyli genişləndirmişdir. Rəssamın Müqəddəs Adrian və Müqəddəs Georgi adına atıcı rotaların

portret sahəsində böyük ustalıq göstərmişdir (“Doktor Tyulpun anatomiya dərsi” və s.). Dini süjetlər – “Çarmıxdan endirilmə”, “Samsonun kor edilməsi” və s. onun çoxfıqurlu kompozisiya sahəsində məhəmərlərindən xəbər verir. O

Hals. Kişi portreti

həmçinin yunan rəvayətlərindən istifadə edib özünün “Danaya” kimi şah əsərlərini yaratmışdır.

1642-ci ildə Saskiyanı itirən Rembrandt dərin faciə hissi keçirir və bu onun həyat və yaradıcılığına təsirsiz qalmır. Elə həmin il o, varlı zabidlərdən qrup portreti çəkməkçün sifariş alır və çox keçmir ki, “Gecə keşikçiləri” əsərini yaradır. Atıcı rota zabitlərinin dəbdəbəli portreti əvəzinə rəssam olduqca maraqlı, dinamik kompozisiya çəkmişdi. Sifarişçilər və rəssam arasında münaqişə yaranır. Məsələ onda idi ki, rəssam tabloda xalqın tarixinin qəhrəmanlıq səhifələrini yada salıb, onları hərbi yürüşə hazırlaşan zaman təsvir etmiş, əsərin bədii təsir gücünü artırmaq məqsədilə bəzi yüksəkrütbəli zabitləri kiçik ölçüdə və arxa planda vermişdi. Bu ziddiyyət nəticəsində rəssam yuxarı təbəqələrdən uzaqlaşmalı olur və nəhayət, hadisələr onun müflisləşməsi ilə qurtarır.

Rembrandt. Danaya

Bu zərbədən sonra Rembrandtın yaradıcılığı vətəndaşlıq pafosunu itirməyə başlayır və rəssam dini süjetlərdə çox dəyərli və dərin fəlsəfi məna daşıyan bir sıra lövhələr yaradır. Bunlardan “David və İonafan”, “Müqədd-

təsviri sənətdə də yüksəliş mərhələsi başlayır. İspan boyakarlığının qızıl dövrü adlanan XVII əsr-

El-Qreko. İsanın duası

də incəsənət əsasən Sevilya və Valensiyada inkişaf edir. Valensiyalı Xosene Ribera (1588 - 1656) o dövrün adətlərinə uyğun olaraq bir müddət İtaliyada təhsil alır; təhsilini başa vurduqdan sonra, nəhayət, Neapolda dayanır və ömrünün axırına kimi orada yaşayır. Əvvəllər Karavacconun təsiri altında işləmiş Ribera İspan boyakarlığının milli xüsusiyyətləri çərçivəsində öz fərdi üslubunu tapır. Onun əsərlərindən “Müqəddəs İnessa”, “Axsaq oğlan” və “Müqəddəs İeronim” böyük şöhrət qazanmışdır. Riberanın müasiri sevilyalı Fransisko Surbaran (1598 - 1664) rahib olmuşdur. Onun böyük ölçülü lövhələrində fiqurlar adətən sakit və möhtəşəm görünür. Əsasən dini rəvayətləri və din xadimlərini təsvir edən rəssamın “Papa X Qriqorinin seçilməsi vaxtı müqəddəs Bonaventuranın dua etməsi”, “Çarmıxa çəkilmə” və başqaları sənətşünasların yüksək qiymətləndirdiyi əsərlərdəndir. Sevilya məktəbinin

digər nümayəndəsi Diyeqo Velaskes (1599 - 1660) yaradıcılığının erkən dövründə əsasən məişət səhnələri (“Səhər yeməyi”, “Su satan” və s.) çəkmişdir. 1623-cü ildə o, Madridə köçür və ömrünün sonunadək İspaniya kralı IV Filipin sarayında baş rəssam vəzi-

Surbaran. Meryəmin uşaqlığı

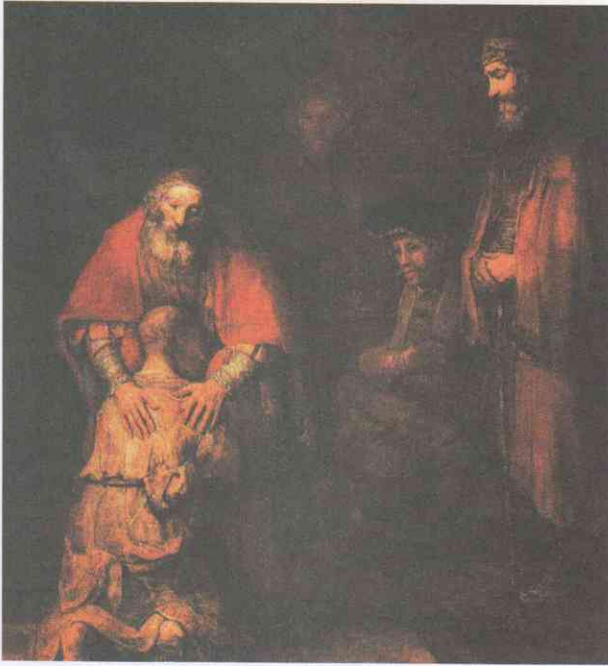
fəsini tutur. Paytaxtda o, Rubenslə tanış olur, oradan İtaliyaya səyahət edir və bütün bunlar onun istedadının formalaşmasına çox müsbət təsir göstərir. Onun “Vakx” və “Vulkanın dəmirçixanası” əsərlərində karavacizm əlamətləri görünür. Sənət aləmində atdığı ilk addımlarından təbiiliyə meyl göstərən Velaskes hətta Qədim Yunan şərab allahı Vakxin təsvirində və onun ətrafında şərab içənlərin surətlərində sadə kəndli obrazından istifadə edir.

Onun 1634-cü ildə çəkdiyi “Bredanın təslimi” tarixi lövhəsi tarixi janrdə yeni imkanlar açır. Rəssam burada özünün böyük kompozisiya ustası olduğunu

və rənglərin vəhdətini məharətlə həll etməyə qadirliyini nümayiş etdirir. Əsərdə konkret tarixi hadisənin təsvirində qalib İspan əsgərlərinin nizələri havaya ucalmış, məğlub Holland əsgərləri isə təşviş içində qalmışlar. Velaskes dövrünün ən böyük portret ustalarından olmuş və

Velaskes. Venera güzgülə baxarkən

Rembrandt. Azmiş oğulun qayıtması

dəs ailə”, “İsa öz şagirdləri ilə Emmausda” və s. adını çəkmək olar.

Rəssamın dostlarının səyinə baxmayaraq, çoxlu borcu olduğundan, bütün əmlakı hərraca qoyulur və o, Amsterdamın ən kasıb məhəlləsində ağır şəraitdə yaşayır. Bu zaman onun ikinci arvadı Hendrike Stoffels rəssama böyük mənəvi dayaq olur, onun işləməsi üçün imkanlar yaradır.

Ömrünün son illərində Rembrandt yaradıcılığının ən yüksək zirvəsinə çatır. 1668 - 1669-cu illərdə o

özünün şah əsərlərindən biri

– “Azmiş oğulun qayıtması” tablosunu yaradır. Bu əsər rəssamın yaradıcılığına bir növ yekun vurur: başibəlalı oğul min bir əzabdan sonra ata evinə qayıdır və atasının qarşısında diz çö-

kür. Biz onun üzünü görmürük, lakin qoca atanın titrəyən əllərin-dən və üzünün ifadəsindən hadisənin bütün drama-tizmi hiss olunur.

Rembrandt incəsənət tarixinə yüksək qabiliyyətli bir rəsm və ofort ustası kimi də daxil olmuşdur. O, təqribən 300 ofort və saysız-hesabsız rəsm əsəri yaratmışdır.

XVII ƏSR İSPAN İNCƏSƏNƏTİ

XIII - XV əsrlər İspaniya ərəblərin ağalığına qarşı qəti mübarizə aparır və nəhayət, istiqlalıyyət əldə edir. İspan incəsənətinin, xüsusilə memarlığın inkişafına ərəb mədəniyyətinin böyük təsiri olmuşdu. Eyni zamanda, bu da məlumdur ki, ispan incəsənəti intibah mədəniyyətindən də xeyli bəhrələnmişdir. Belə ki, XVI əsrin çox görkəmli sənətkarlarından biri olan El Qrekonun (1541 - 1614) yaradıcılığı məhz intibah sənəti ilə bağlı olmuşdur. O, bir müddət İtaliyada yaşamış, Venesiya boyakarlıq məktəbinin təsiri altında işləmiş, Tisian və Tintorettonun əsərlərini dərinləndən öyrənmişdir. 1577-ci ildə El Qreko İspaniyaya köçmüş və ömrünün axırına kimi Toledo şəhərində yaşamışdır.

El Qrekonun portretlərindəki realizm və psixoloji ovqat müasirlərini heyran edirdi. Onun böyük həcmli dini lövhələri, məsələn, “Qraf Orqasın dəfni” əsəri (1586 - 1588) üçün gərgin ekspressiya, qəhrəmanların əhvallarında tərki-dünyalıq ən sə-

ciyyəvi cəhətlərdəndir.

XVII əsrdə İspaniya krallarının müstəmləkəçilik siyasəti dünyanın bir çox yerlərində ispanların ağalığı ilə nəticələnir. XVII əsrin əvvəllərindən mədəniyyətin bir çox sahələrində olduğu kimi,

Rembrandt. Gecə keşikçiləri

Velaskes. Papa X İnnokenti

kral IV Filippin, onun varisi Baltazar Karlosun və kralın ailə üzvlərinin portretlərini bütün ömrü boyu və dəfələrlə çəkmişdir. Hersoq Olivaresin və Roma papası X İnnokentinin portret-

ləri ona dünya şöhrəti qazandırmışdır.

“Venera güzgüyə baxarkən” əsəri rəssamın gözəllik haqqında təsəvvürüdür. O, gözəllik ilahəsinin uzanmış halda arxa tərəfdən çəkmiş, sifətini isə ay-nada vermişdir.

Velaskes ən əsas əsərlərini – “Las Menikas” (“Saray xanımları”) və “İpəyirən qadınlar” monumental tablolarını ömrünün son illərində yaratmışdır. Adını çəkdiyimiz birinci əsərdə o, kralın kiçik qızını, özünü və təlxəklərini saray xanımlarının əhatəsində təsvir etmişdir. İkinci əsərdə isə al-əlvan libaslar və xalçalar arasında toxucu qadınlar və onların emalatxanasını kətana köçürmüşdür.

Velaskesin yaradıcılığı nəinki İspan, hətta dünya incəsənətinin ən parlaq səhifələrindən biridir.

XVII əsrin axırlarında İspaniyanın siyasi və iqtisadi cəhətdən zəifləməsi ölkənin mədəni həyatına da mənfi təsir göstərir və nəticədə incəsənətdə durğunluq başlayır.

XVII ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ

XVII əsr Fransada mütləqiyyət quruluşunun çiçəklənməsi dövrü hesab olunur və təbii ki, sənət saray zadəganlarının və kübar cəmiyyətinin tələblərinə uyğun istiqamətdə inkişaf edir. Rəssamlıqda klassi-

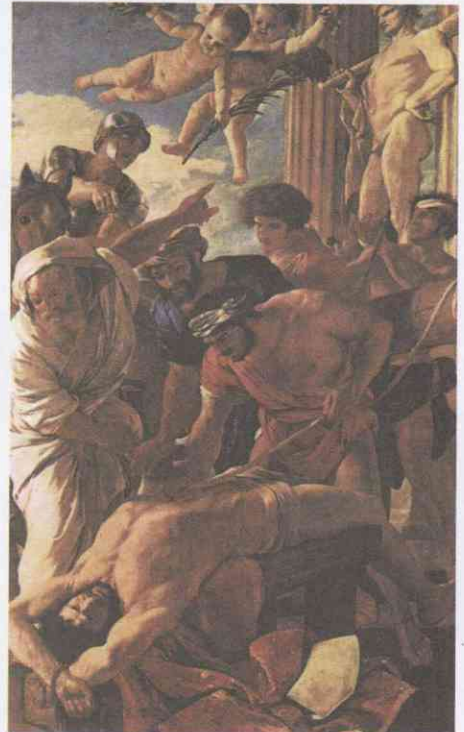
sizm cərəyanı da elə bu zaman meydana çıxır. Klassisizm cərəyanının nümayəndələri müasir həyatın mürəkkəb və rəngarəng tərəflərini arxa plana çəkib klassik yunan və Roma ənənələrinə istinad edirdilər. Mövzu məhdudluğundan yalnız rəvayətlərdən, dini və tarixi-qəhrəmanlıq süjetlərindən istifadə olunurdu. Bu cərəyanın Fransa incəsənətində banisi Nikolya Pussendir (1593 - 1665). Onun istedadına və bədii zövqünün formalaşmasına əsasən Roma mühiti qida vermişdir. Pussen gənclik illərində İtaliya sənətkarlarının bədii irsini diqqətlə öyrənmişdi. O, uzun müddət İtaliyada yaşamış, Rafaelin, Tisianın və başqa intibah dahilərinin təsiri altında olmuşdur.

Pussen əsərlərinin çoxunda qədim yunan rəvayətlərini və qəhrəmanlarını təsvir edir. “Yatmış Venera”, “Floranın səltənəti”, “Satir və nimfa” kimi lövhələr buna misal ola bilər.

Onun “Süleyman peyğəmbərin hökmü” əsərində baş qəhrəmanın müdrikiyindən bəhs edilir. Eyni bir uşağı öz övladı kimi qələmə verən iki qadın Süleymanın hökmünü gözləyir. Peyğəmbərin uşağı iki hissəyə

bölüb qadınlara vermək əmri əsl ananı uşaqdan imtina etməyə məcbur edir. Beləliklə, uşağın həqiqi anası məlum olur. Rəssam bu süjeti gərgin psixoloji drama şəklində vermişdir. Pussenin yaradıcılığında mənzərə janrı böyük yer tutur. O, sadəcə olaraq təbiətin üzünü köçür-

Pussen. Müq. Erazmin əzabı

Pussen. Qızıl buğaya səcdə

mür, onu insanlarla qırılmaz vəhdətdə göstərir. Onun "Dörd fəsil" silsiləsi və "Polifem ilə mənzerə" tablosu peyzaj janrının seçilib-sayılan nümunələrindəndir.

Klassisizm cərəyanının təsiri memarlıqda daha aydın görünür. O dövrdə Parisin binaları Fransa memarları Mansar, Perro və Lövonun layihələri əsasında bir tərəfdən antik üslubda, digər tərəfdən isə yeni və dəbdəbəli barokko üslubunda tikilirdi. Kilsə və məbədlərin inşasında barokko üslubu üstün gəlmişdisə, Lüksemburq sarayı, Luvr sarayının fasadı, Əlillər kilsəsi və s. tikililərdə klassisizmə meyil olunmuşdur.

XVII əsrin II yarısında, XIV Lüdovik dövründə incəsənət kral hakimiyyətinin tərənnümündə qüdrətli vasitəyə çevrilir. Bu zaman memarlıqda klassisizmin ən parlaq nümunəsi sayılan Versal sarayı inşa olunur, yeni tip park və bağlar salınır.

Versal sarayı

Bütün bunlarla yanaşı, realizm cərəyanını inkişaf etdirən və holland boyakarlığının güclü təsiri altında işləyən Lenen qardaşları "Süd satan qadının ailəsi", "Kəndlilər süfrə başında" və başqa görkəmli əsərlərini yaratmışlar.

Fransa incəsənətində bu zaman portretlər yalnız kral saraylarında çəkilirdi. Soyuq və dəbdəbəli bu saray portretləri qalereyasını əsasən Lebrən, Minyar və Larjilyer kimi rəssamların əsərləri təşkil edirdi.

XVII əsr Fransa heykəltəraşları daha çox sarayların və parkların bəzədilməsi ilə məşğul olurdular. O dövrün yadigarları Versal sarayının fəvvarələrini bəzəyən alleqorik heykəllərin və XIV Lüdovikin atlı heykəlinin müəllifi əsrin ikinci yarısında yaşayıb-yaratmış Jirardondur (1628 - 1715).

XVIII ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ

XVIII əsrdə Fransa mütləqiyyəti zəifləyir və incəsənətdə bir sıra yeni meyllər meydana çıxır. Sənətkarlar tədricən dini mövzulardan uzaqlaşır. Onlar əvvəlcə mifoloji, sonra isə lirik və sevgi mövzularına müraciət edirlər.

Fransanın bu dövrünü çox vaxt XV Lüdovik dövrü adlandırırlar. XIV Lui dövrü üçün səciyyəvi olan tənənəli klassisizmi indi ehtiras hissləri oyadan, kef və məhəbbət səhnələrini əks etdirən bir sənət əvəz edir.

Bu dövrün ən parlaq nümayəndələrindən biri rəssam Antuan Vatto (1684 - 1721) olmuşdur. Onun dəbdəbəli məclisləri və sevgi səhnələrini əks etdirən "Pyero", "Adaya səyahət", "Kənd bayramı" kimi əsərlərində bir qəmginlik də var.

Vattonun Nezakətli Davranışı

Başqa bir sənətkarın, kübar cəmiyyətinin bədii zövqünü oxşayan rəssamlardan Buşenin (1703 - 1770) əsərlərində isə real həyatdan uzaq şirin bir xəyal aləmi, məhəbbət dünyası canlanır.

XVIII əsrdə burjuaziyanın kral hakimiyyətinə qarşı mübarizəsi güclənir. Feodalizmə zərbələr endirilir. Feodal məfkurəsinə qarşı burjuva məfkurəsi qoyulur. Maarifpərvər filosofların ideyaları geniş yayılır.

Buşedən fərqli olaraq Şarden (1699 - 1779) öz əsərlərində sakit və rahat güzəran keçirən burjuva

Buşe. Təsəlli verən Venera

həyatını və məişətini əks etdirir. O, eyni zamanda, mahir natürmort və portret ustası kimi də tanınır.

XVIII əsr Fransa heykəltəraşlığı Qudonun (1741 - 1828) adı ilə sıx bağlıdır. Qudon əsasən portret janrında məharət göstərmişdir. Onun əsərlərində güclü realizm, daxili hissiyyat və dəqiqlik əsas yer tutur. Qudonun əsərlərindən Volterin heykəli xüsusilə məşhurdur.

Şardenin Kəndli Qadını

XVIII ƏSR İNGİLTƏRƏ İNCƏSƏNƏTİ

Uzun müddət İngiltərədə təsviri sənətlə yerli rəsamlarla yanaşı, əcnəbilər də məşğul olmuşlar. Üstünlük də onların tərəfində olmuşdur. XVI - XVII əsrlərdə Avropanın bir çox məşhur rəsamları – Holbeyn, van Deyk, Rubens və başqaları İngiltərəyə gedib orada işləmişlər. XVIII əsrin əvvəllərindən etibarən ingilis təsviri sənətində canlanma başlayır və hətta Xoqart kimi (1697 - 1764) istedadlı bir rəssam yetişir.

O, realist mövqedən yaratdığı əsərlərində ingilis burjuva sinfinin həyat və məişətindəki nöqsanları tənqid edir. "Müasir nikah" və "Toy səhəri" silsilələri buna əyani misaldır.

O zaman İngiltərədə bir neçə

Xoqart. Krevet aparan qız

Reynolds. Zadəgan xanım

İlk dəfə məhz onlar təbiət qoynunda təsvir olunan şəxsin fonunu eləbelə, sadəcə arxa plan kimi yox, canlı və sərbəst bir həyat kimi vermişlər. Törner və Konstebel çox vaxt emalatxanada yox, açıq havada, yəni “plener”də işləmişlər.

XIX ƏSR İSPAN İNCƏSƏNƏTİ

Bütün XVIII əsr boyu ispan incəsənətində elə bir yenilik görünmür. Yalnız ispan xalqının yadellilərə qarşı mübarizəsi ərəfəsində ispan incəsənətində yeni canlanma başlanır. İspan xalqının Fransa işğalçılara qarşı apardığı azadlıq mübarizəsi bu mübarizənin fəal iştirakçısı olmuş Fransisko Qoyyanın (1746 - 1828) yaradıcılığında parlaq bir şəkildə əks

Qoyya. Xalça eskizi

görməli portret ustası da işləmişdir. Onlardan daha məşhuru Coşua Reynoldsdur (1723 - 1792). Təsadüfi deyil ki, 1768-ci ildə təşkil edilmiş Rəssamlıq Akademiyasının ilk prezidenti də elə o seçilmişdir. Onun müasiri Geynsboro lirik və şairanə portret ustası kimi şöhrət tapmışdır. Dövrün realist mənzərə ustaları sırasında isə, ilk növbədə, Törner və Konstebelin adlarını çəkmək lazımdır.

edilmişdir. Müxtəlif duellərin iştirakçısı, toreador, İspaniya kralının saray rəssamı, Rəssamlıq Akademiyasının üzvü və cəsur inqilabçı Qoyya dövrünün ən böyük sənətkarı olmuşdur. Onun “Gülləbaran” adlı məşhur tablosunda ispan

Qoyya. Maxa naməlum adamlarla

üsyançıların fransız əsgərləri tərəfindən güllələnməsi təsvir edilir. Qoyya həmçinin mahir portretçi olmuşdur. Onun “Hersoginya Alba”, “İzabella de Porsel”, “Rəssam Bayeu” və başqa portretləri çox yüksək sənətkarlıq nümunələridir. İspan kralı IV Karlın ailəsi ilə birgə portretində Qoyya hökmdarın və arvadının mənəvi eybəcərliyini, daxili puçluğunu və lovğalığı kəskin surətdə ifşa etməkdən çəkinməmişdir. Sadə ispan qızı “Maxa”nın surətində isə milli gözəlliyin timsalı çox güclü təsir bağışlayır.

Qoyyanın azadlıq mübarizəsinə həsr etdiyi əsərləri arasında “Dezastres” (“Dəhşət”) adlı qrafik silsilə xüsusi yer tutur. 82 ofortdan ibarət bu əsərdə realistsinə və yüksək sənətkarlıqla bir tərəfdən yadellilərə qarşı mübarizə tərənnüm edilir, digər tərəfdən isə hakim təbəqələrin satqınlığı və qorxaqlığı ifşa və tənqid olunur.

XIX ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ

Böyük Fransa inqilabı Qərbi Avropada yeni tarixi dövrün başlanması ilə nəticələnir. Sənayenin və texnikanın sürətli inkişafı, elmin bir çox sahələrində əldə edilən nailiyyətlər mədəniyyətin inkişafına da böyük təsir göstərir. İncəsənət heç bir dövrdə bu qədər çoxşaxəli, rəngarəng olmamışdır. Bu zaman Qərbi Avropa təsviri sənətində əsasən

dörd böyük cərəyan mövcud idi: klassisizm, romantizm, tənqidi realizm və impressionizm. Bu cərəyanlar əvvəlcə Fransada meydana gəlib formalaşır və bundan sonra qısa bir müddət ərzində qonşu ölkələrə yayılaraq bütün Avropada əsas yaradıcılıq istiqamətinə çevrilirdi. Bunlardan klassisizm və romantizm XIX əsrin I yarısında, tənqidi realizm əsrin ortalarında və nəhayət, impressionizm XIX əsrin sonunda inkişaf etmişdir.

Cəsərlə demək olar ki, XIX əsrdə məhz Fransa, boyakarlıq sənətinin bayraqdarı olmuşdur. Bu zaman, yəni XIX əsrin əvvəllərində yaşayıb-yaradan rəssamlardan biri klassisizmin ən görkəmli nümayəndəsi Jak Lui Daviddir (1748 - 1825). David öz əsərlərində Qədim Yunan və Roma tarixinə müraciət etsə də, öz dövrünün inqilabi ideya və şüarlarını yayırdı. Belə bir cəhəti mütləq xatırlatmaq lazımdır ki, inqilabi klassisizm monarxiya dövrünün klassisizmindən kəskin surətdə fərqlənirdi və azadlıq ideyalarını ifadə edirdi. Davidin “Brut” və “Horatsilərin andı” əsərləri də xalqı mübarizəyə çağırırdı. Antik sənətə güclü meyl göstərən rəssam David “Horatsilərin andı” tablosunda antik rəsm, plastika və kompozisiya qanunlarından geniş istifadə etmişdir.

David müasir mövzuda tarixi əsərlər də yaratmışdır: məsələn, “Top oyunu zalında andıçmə” və “Maratın ölümü”. Fransa inqilabının rəhbəri Maratın faciəvi şəkildə öldürülməsi səhnəsi Davidin ən güclü əsərlərindəndir. O zaman bu istedadlı sənətkar Parisin ictimai-siyasi həyatında fəal iştirak etmiş,

David. Maratın ölümü

rəssamı olur, “Napoleonun tacqoyma mərasimi”, “Jozefinin tacqoyma mərasimi”, “Napoleon Alp dağlarını keçərkən” kimi çoxfıqurlu təmtəraqlı əsərlər yaradır. 1816-cı ildə Burbonlar sülaləsinin hakimiyyətinin bərpası ilə əlaqədar o, Brüsselə köçür və ömrünün axırını orada yaşayır. David klassisizmin başqa görkəmli nümayəndələri, davamçıları A.Qro, F.Jerar və J.Enqr kimi görkəmli boyakarların müəllimi olmuşdur.

XIX əsrin ortalarında klassisizm progressiv səciyyəsinə itirərək rəsmi dairələrin himayəsində soyuq akademizmə çevrilir. Bu dövrdə onun əsas nümayəndəsi Jan Ogüst Dominik Enqr (1780 - 1867) olmuşdur. Ömrünün çox hissəsini İtaliyada keçirən Enqr Romadakı Fransa Akademiyasında direktor

vəzifəsində işləmişdir. Mövzularının əksəriyyətini orta əsr və antik dövr tarixindən, eləcə də antik mifologiyadan götürmüşdür; məsələn, “Homerin təntənəsi”, “Edip və Sfinks” və s.

Bununla belə, portret janrında Enqr güclü realizm və yüksək

Enqr. Uzanmış cariye

sənətkarlıq nümayiş etdirmişdir. Dövrünün ən böyük rəsm ustası olan Enqr çoxlu karandaş portretləri çəkmiş və özündən sonra yüksək burjua təbəqəsinin geniş portret qalereyasını qoyub getmişdir.

XIX əsrin birinci yarısında Fransada meydana çıxmış romantizm, həyatı ideallaşdırmaq prinsipinə əsaslanan klassisizm cərəyanına qarşı mübarizə aparırdı. Onun nümayəndələri ictimai quruluşdakı durğunluğa qarşı etiraz edir və çıxış yolunu xəyal aləmində, keçmiş dövrlərdə və inqilabi çağırışlarda axtarırdılar. Onlar Qərbi Avropada ilk dəfə Şərqi xalqlarının həyatına maraq göstərirdilər.

Romantizmin ilk böyük nümayəndəsi Teodor Jeriko (1791 - 1824) ilk addımlarından quru və soyuq akademizm əleyhinə çıxaraq, real həyata müraciət edir.

O, ən böyük əsəri – “Meduza” gəmisinin salı” tablosunu qəzetlərdə oxuduğu faciə əsasında çəkmiş-

Dölakrua. Sardanapalın ölümü

dir. Burada “Meduza” gəmisini fəlakətə uğradıqdan sonra sal üzərinə çıxmış bir qrup adamın dəhşətli okeanla mübarizəsi təsvir edilir. Jeriko əsərdə dərin mənəli, insan mərdliyini tərənnüm edən ümumiləşdirilmiş xalq surətləri yaratmışdır.

Romantizm cərəyanının ikinci böyük nümayəndəsi

Jeriko. Yaralı süvari

əsərə romantik xarakter və güclü pafos verir.

Dölakruanın Mərakeşə və Əlcəzairə səfəri yaradıcılığında böyük iz buraxmışdır. O bu ölkələrdə gördüklərini: əlcəzairli qadınların həyat tərzini, şir ovuna çıxmış, yaxud vəhşi atları əhliləşdirən ərəblərin kəskin hərəkətlərini, gözəl mənzərələri sənətkarlıq qüdrəti ilə təsvir etmişdir.

XIX əsrin ortalarında Fransada demokratik hərəkatın güclənməsi incəsənətdə realist meyillərin geniş miqyas almasına səbəb olur. Məhz elə bu vaxt ictimai və siyasi ziddiyyətləri ifşa edən tənqidi realizm meydana çıxır.

Tənqidi realizmin ən çox tanınmış

nümayəndələri Domye, Kurbe və Milledir. Məşhur satira ustası Onore Domyenin (1808 - 1879) əsərləri realizmi və satirasının kəseri ilə fərqlənir. Onun satirası kütbeyin, satqın və ikiüzlü dövlət xadimlərinə, alçaq təbiətli vəkillərə, məmurlara, lovğa və şöhrətpərəst varlılara qarşı yönəldilmişdir. Domye-

Kurbe. Salam, cənab Kurbe

nin saysız-hesabsız məzhəkəli rəsmlərində xalq məişətinin təfərrüatını belə görmək mümkündür. Onun əsərləri arasında “Mətbuat azadlığı”, “Ədliyə adamları”, “Qanunverici məclis”, “Üsyan” və s., eləcə də Servantesin və Molyerin əsərlərinə çəkilmiş illüstrasiyalar olduqca maraqlı sənət nümunələridir.

XIX əsrin ortalarından

etibarən Fransada realist mənzərə janrı sahəsində misilsiz nailiyyətlər əldə edilmişdi. Bu nailiyyətlər ilk növbədə Barbizon (Parisin yaxınlığındakı məşələrdə yerləşən kəndlərdən birinin adıdır) məktəbinin nümayəndələrinin adı ilə bağlıdır. K.Koro, T.Russo, J.Düpre, Ş.Dobinyi kimi mahir rəssamlar əsərlərində doğma vətənin ən adi mənzərələrini: səfali kənd yerlərini, çayları və çəmənliyi, hətta yarımuçuq daxmaları belə böyük məhəbbətlə təsvir etmişlər. Onlar öz saf və lirik mənzərələri ilə dünya şöhrəti qazanmışlar.

Barbizon məktəbi nümayəndələrinin güclü təsiri altında formalaşmış Jan Fransua Mille isə (1814 - 1875) əsərlərində ən çox kəndlilərin ağır həyatını təsvir edirdi. Onun “Sünbülüğan qızlar”, “Külünglü kişi”, “Əkinçi”, “Odunyığanlar” və s. əsərlərində realizm ilə yanaşı, lirika da meyl hiss olunur.

Tənqidi realizmin inkişafından danışırkən Qustav Kurbenin (1819 - 1877) rolunu xüsusi qeyd etmək lazımdır. Proqressiv ideyalı əsərlər çəkdiyinə görə onu rəsmi sərgi salonuna buraxmamışlar. Və Q.Kurbe əsərlərini nümayiş etdirmək üçün məxsusi “Realizm pavilyonu” təşkil etmişdir. Onun məşhur “Daşyonanlar” lövhəsində sadə adamların həyatı olduğu

Mille. Axşam ibadəti

al iştirakçısı Kurbe inqilabdan sonra siyasi görüşlərinə görə və xüsusilə Vandom sütununun uçurulmasında iştirakına görə hökumət tərəfindən təqib olunmuşdur. Nəhayət, o, Fransanı tərk etmək məcburiyyətində qalmış və İsveçrəyə köçmüşdür. Ömrünün axırına kimi də rəssam elə orada yaşamışdır. XIX əsrin son rübündə Fransa incəsənətində impressionizm adlı yeni bir cərəyan meydana çıxır. Hələ 1860-cı illərdən məşhur rəssam Eduard Mane (1832 - 1883) impressionizmin bir çox prinsipləri ilə səsləşən əsərlər yaratmışdı; lakin impressionistlərin onu öz qruplarının üzvü saymalarına baxmayaraq, Mane bunu qətiyyətlə inkar edirdi. Tələblik illərində o, Venesiya boyakarları Corcone və Tisianın, dahi Velaskes və Qoyyanın, həmçinin fransız romantizminin təsiri altında işləmişdir.

E.Mane. Fleytaçı

Mane öz əsərlərində əsasən Parisin izdihamlı küçələrini, bağca və parklarını, kafe və musiqi məclislərini, müasirlərinin portretlərini təsvir etmişdir. “Çəmənlikdə səhər yeməyi”, “Olimpiya” və “Foli-Berjer meyxanası” kimi tablolarında qadın gözəlliyi tərənnüm olunur. Dövrünün tarixi hadisələri isə “İmperator Maksimilianın qətli” və “Kommunarların güllələnməsi” əsərlərində əksini tapmışdır. Dostları məşhur yazıçı və

Koro. Menzərə

rəssamların: məsələn, E.Zolya, St.Mollarme, E.Deqa və başqalarının portretləri məhz onun fırçası sayəsində əbədiləşmişdir. Manenin yaradıcılığında Fransa boyakarlığının realist ənənələri yüksək bir zirvəyə çatmışdır.

İMPRESSIONİZM

Bu cərəyan Fransada XIX əsrin 60 - 80-ci illərində yaranmışdır. "İmpression" fransızca "təəssürat" deməkdir. İmpressionizmi Klod Mone, Ogüst Rönuar, Edqar Deqa, Kamill Pissarro, Alfred Sisley və Berta Morizo kimi böyük sənətkarlar təmsil edirlər.

Klod Mone əsərlərindən birini "Günəşin doğması. Təəssürat" adlandırmışdı. Jurnalist Lörua bir qrup rəssamın əsərlərini lağa qoymaqçün (səbəbi o idi ki, bu rəssamların tabloları onun bədii zövqünü oxşamırdı) onlara, yəni Mone və onun dostlarına

K.Mone. Biq Ben

nifrətlə "impressionistlər", üslublarına isə "impressionizm" damğası vurur və nifrətlə qoyulmuş bu ad əbədi olaraq onların üstündə qalır. Halbuki Mone, Rönuar və Deqa kimi bən-

zərsiz ustaları bu "izm" heç də tam əhatə etmir. İmpressionistlərin fəaliyyətini bəzi ümumi cəhətlərə görə, xüsusilə bu sənətkarların akademik sənətə qarşı birləşdiyi dövrü nəzərə alanda, əsasən 1863 - 1883-cü illərə aid etmək olar.

1863-cü ildə E.Mane "Çəmənlikdə səhər yeməyi" əsərini rəsmi sərgi salonuna təqdim edir. Pissarro, Mone, Rönuar və Sisley də əsərlərini bu sərgidə nümayiş etdirirdilər. İmpressionizmin başlanğıcı da elə həmin ildən götürülür. 1870-ci illər isə impressionizmin çiçəkləndiyi dövr hesab olunur.

Bəzən ilk təəssüratdan çıxış edərək, onları əsərdə rəng və müxtəlif effektlərə uyub sənətin əsas məzmununu, ictimai əhəmiyyətini nəzərə almamaqda günahlandırıldılar. Həqiqətən də impressionistlər böyük tematik tablolardan imtina edib əsasən mən-

K.Mone. Su zanbaqları

zərə, portret və natürmort janrında çalışırdılar. İş hətta o yerə gəlib çatmışdı ki, onları məzmunusuzluqda təqsirləndirirdilər.

Tənqidçilərin fikrincə, impressionistlər hadisələrin əsl mahiyyətinə varmırlar, onun mənasını deyil, yalnız oyatdığı ilk təəssüratı verirlər.

Bəli, impressionist rəssamlar həyatın oyatdığı ani təəssüratı əks etdirməyi qarşılıqlı məqsəd qoyurdular və bu da çox çətin bir yaradıcılıq məsələsi idi. Çünki təbiətdə sabit, dəyişməz heç nə yoxdur. Hətta əşyalar və fiqurlar günün müxtəlif çağlarında müxtəlif rəngdə görünürlər. Işıq və hava dəyişdikcə rənglərə təsir edir; beləliklə, impressionistlər işıq və havanın ani effektlərini tabloda canlandırmağı özlərinin başlıca vəzifələri hesab edirdilər.

Onların lövhələrində biz Fransanı, onun təbiətini və adamlarını görürük. Yaşayışlarının çox ağır olmasına, əsərlərinin ardı-arası kəsilmədən mətbuatda tənqid atəşinə tutulmasına baxmayaraq, bu böyük sənətkarlar həyatın, təbiətin əsrarəngiz gözəlliklərindən aldıkları dərin heyrət, sevinc hissələrini

tablolarında bizə çatdıra biliblər. Onlar Fransanı, onun kənarlarına ağaclar əkilmiş yollarını, günəş işığında bərq vuran çaylarını, üstü qırmızı kirəmitli kənd evlərini, yağışını və qarını, ən başlıcası isə sadə insanların obrazlarını böyük ustalıqla yaratmışlar.

Klod Mone (1840 - 1926) bəzən bir mənzərəni günün müxtəlif saatlarında çəkmiş və beləliklə, işığın dəyişməsi nəticəsində mənzərənin rəng və formasının necə dəyişdiyini göstərmək istəmişdir. Burada, zənnimizcə, heç bir subyektivizm yoxdur. Çay səhər çağında dumanlı, günorta vaxtı isə parlaq olur və bu nəinki impressionist rəssama, hətta adi insana da bəllidir. Rəssam alim deyil ki, çayın dərinliyini, enini, gəmiçilik şəraitini və ya hansı balıqlarla zəngin olub-

olmadığını göstərsin.

İmpressionistlərin müasirləri olan akademist rəsamlar iddia edirdilər ki, guya, onların yaratdıqları incəsənət tarixində dəyərsiz bir epizoddur. Ancaq tarixin öz hökmü var: heç kimin rəyi ilə hesablaşmır. Akademist rəsamların, guya, “əbədi yaşayacaq iri biçimli lövhələr”i artıq çoxdan unudulduğu halda, impressionistlərin portret və mənzərələri bu gün də bizi heyətləndirir.

Ogüst Rönar (1841 - 1919) yaradıcılığının ilk dövründə akademizmin əksinə çıxaraq, Q.Kurbe və E.Manenin təsiri altında formalaşmışdı. 1860-cı illərin sonundan etibarən o, plener (açıq havada işləmək) texnikasına üstünlük vermiş, insanları da, təbiəti də dəyişən işıq-hava mühitində təsvir etməyə başlamışdır. Rönar öz tematik lövhələrində şəhər həyatını və Parisin gecə şənliklərini: bal, rəqs və gəzintilərini vermişdir. Qadın gözəlliyinin pərəstişkarı olan bu böyük rəssam həm də çoxlu qadın portreti və çılpaq model təsvirlərini yaratmışdır.

Rönar. Qız portreti

Rönar. Səhər yeməyi

Rönar Fransa təsviri incəsənətində mahir rəng ustası kimi tanınır. Onun işıq-kölgə effekti, çox incə və zəngin rəng çalarları və təmiz rənglər əsasında yaratdığı əsərlər həyatiliyi ilə insanı valeh edir. İmpressionizm, boyakarlıqda olduğu kimi, heykəltəraşlıqda və musiqidə də yaradıcılıq axtarışları üçün geniş imkanlar açmışdır. Məsələn, XIX əsrin II yarısında nəinki Fransanın, ümumən Avropanın ən parlaq ulduzlarından olan böyük heykəltəraş Ogüst Roden (1840 - 1917) axtarışlarını məhz impressionist üslubda aparmışdır. Akademizmin əksinə çıxan sənətkar öz obrazlarının daha çox daxili hissiyyatını, müxtəlif psixoloji hallarını ifadə etməyə çalışmışdır.

Roden pərəstiş etdiyi intibah dövrü heykəltəraşı Donatellonun nəhəng “Cənnət qapısı” əsərindən il-

Sisley. Mənzərə

POSTİMPRESSIONİZM

Postimpressionizm (yəni impressionizmdən sonra) şərti bir anlayışdır. XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində bir neçə fərqli üslubda yaradan sənətkarı bu termin birləşdirirdi. Onların arasında Pol Sezann, Vinsent Van Qoq, Pol Qogen, Edqar Deqa və Anri Tuluz-Lotrek kimi dünya şöhrətli çox dəyərlidirlər.

Pol Sezann (1839 - 1906) erkən yaradıcılığında impressionistlərin təsiri altında olmuş və onların bir neçə sərgisində iştirak etmişdi. Sonralar Sezann öz orijinal boyakarlıq sistemini yaradır. Artıq o, atmosferdə rənglərin dəyişməsi, işıq-kölgənin təsadüfi effektləri ilə maraqlanır.

Sezan. Tütün çəkənlər

“İmpressionizmi daha davamlı, daha möhkəm etmək lazımdır”, – Sezannın bu sözləri dediklərimizi təsdiq edir. O ən çox mənzərə və natürmort janrında işləmişdir. Rəssam natürmortlarında əşyaların həndəsi formasını, yəni ümumiləşdirilmiş formasını üzə çıxarmağa, rənglərin dekorativliyinə nail olmağa çalışmışdır. Məhz buna görə də təbiətdə olan hər şeydə dəyirmi şara, konusa və silindrə bənzər formalar axtaran Sezannın portretlər janrında da insan başı və fiquruna natürmort kimi yanaşması təsadüfi deyil.

O, sənət dili ilə həm portretlərində və fiqurlu kompozisiyalarında: məsələn, “Tütün çəkənlər”, “Çimən qadınlar”, “Pyero və Arlekin” kimi əsərlərinin

ham alaraq, dövrünün mürəkkəbliyini və faciəviliyini əks edən “Cəhənnəm qapısı” əsərini yaratmışdır. Onun məşhur

Pisarro. Parisde Monmartr bulvarı

“Mütəfəkkir”i məhz bu əsərin tərkib hissəsi kimi yaradılmışdı.

Roden həm də gözəl portret ustası olmuş və dövrünün görkəmli xadimlərinin, o cümlədən Onore de Balzakin və Viktor Hüqonun portretlərini yaratmışdır. Onun “Öpüş”, “Əbədi bahar” və başqa lirik əsərləri dünya heykəltəraşlıq sənətinin incilərindəndir.

1880-ci illərdən başlayaraq impressionizm yavaş-yavaş tənəzzülə uğrayır. Rönuar və Deqa impressionizmdən uzaqlaşır. E.Mane 1883-cü ildə vəfat edir. Mone və Pisarronun yaradıcılığında böhran hiss olunmağa başlayır. İmpressionizm geniş dairələrdə maraq oyatdığı bir zaman, məşhurlaşmağa başladığı bir vaxt bir cərəyan kimi sönür.

Bəli, 1880-ci illərin ortalarında impressionist sənətkarların birliyi dağılır. Boyakarlıqda “puantilizm”, “divizionizm” kimi bir sıra müvəqqəti cərəyanlar yaranır. Yenə bu zaman daha bir cərəyan da meydana çıxır; onun Sezann, Van Qoq və Qogen kimi böyük nümayəndələri impressionistlərin sənətini dərinlən öyrənmişdilər, lakin başqa yolla gedirdilər. Onlar impressionistlərin axtarıqlarını dərinləşdirərək, psixoloji təsir vasitələrinə, simvollara, ekzotikaya müraciət edirdilər.

Roden. Mütəfəkkir

Van Qoq. Rəssamın otağı

də, həm Sent-Viktuar dağının silsilə mənzərələrində, həm də saysız-hesabsız natürlərində təbiətin əsas və əbədi qanunlarını axtarıb tapmağı qarşısına məqsəd qoymuşdu.

XX əsrin əvvəllərindən etibarən Avropanın bir çox ölkələrində Sezann yaradıcılığının prinsipləri yayılmış və onun çoxsaylı davamçıları "sezannist" rəssamlar kimi tanınmışlar.

Postimpressionist dövrünün ikinci böyük nümayəndəsi Vinsent Van Qoq (1853 - 1890) hesab olunur. O, rəssamlıq sənətinin sirlərinə əvvəlcə Belçikada, 1886-cı ildən sonra isə Parisdə yiyələnmiş və erkən yaradıcılığında impressionizmə meyl etmiş, bu

Van Qoq. Günəbaxanlar

üslubda çoxlu əsər çəkmişdi. Sezannla müqayisədə Van Qoq daha çox rəng, kolorit məsələlərinə diqqət yetirir, emosiyalara üstünlük verirdi. O, gördüklərini coşqun ilhamla əks etdirirdi. Vurduğu rənglərin əlvan, şux və oynaq olması

na baxmayaraq, onun əsərlərində nəsə bir tənhalıq, bədbinlik vardır.

Böyük sənətkarların şəxsi faciəsi və yaradıcılıq iztirabları dövrünün ictimai və siyasi ziddiyyətlərinin bir növ inikası idi. Avropa mədəniyyətinin mürəkkəb və böhranlı keçid dövrü onun həyat və yaradıcılığında çox dərin iz buraxmışdı. Van Qoqun "Arl-da qırmızı üzümlüklər", "Sərv ağacı ilə mənzərə", "Günəbaxanlar", "Dustaqların gəzintisi" və başqa tablolarında iztirab içində çırpınan yaradıcı şəxsiyyətin daxili faciəsi, həyəcanları oxunur. Van Qoq istər şəhər mənzərəsi çəksin, istər çölləri və bağları təsvir etsin, fərqi yox idi, daim özünün narahat və ehtiraslı düşüncələrini kətana köçürürdü.

Qogen. Sən də qışqırırsan?

Dahi rəssam ömrünün son illərində ruhi xəstəliyə məruz qalır və bir gün xəstəliyin doğurduğu dəhşətli hallara dözə bilməyir: çəmənləyə çıxıb özünü güllə ilə vurur.

Pol Qogen də (1848 - 1903) Sezann və Van Qoq kimi bütün qüvvə və istedadını sənətdə yeni yol axtarırlarına yönəltmiş sənətkarlardan olub. O, gənliyində dənizdə xidmət edib, sonralar isə uğurla bank işi ilə məşğul olub və gözəl bir ailə qurub. P.Qogen 4 uşaq atası olub. Lakin...

...40 yaşında o, burjuva həyat tərzindən imtina edir, ailəsindən uzaqlaşır bütünlüklə özünü incəsənətə həsr edir. Əvvəlcə o da bir çox müasirləri kimi, impressionizmə meyl göstərir. Lakin çox tez öz fərdi

üslubunu axtarmağa başlayır. Qogen səthi-dekorativ bir səpkidə işləyir, rəngkarlığın işıq və kölgə prinsipindən imtina edir, rəngləri reallıqdan uzaq bir şəkildə işlədərək simvolik obrazlar yaradır.

Qogen bəzi qabaqcıl burjua ziyalıları kimi, dövrünün ziddiyyətlərindən çıxış yolunu

müasir mədəniyyətdən uzaqlaşmaqda görür. Onda xalq yaradıcılığına, qədim Şərq incəsənətinə böyük maraq oyanır. İlham mənbəyi axtarışlarında o, əvvəlcə Fransanın şimalına, kiçik bir Brəton kəndinə gedir. Orada bir qrup rəssamla yeni bədii sistem ("sintetizm") yaratmağa cəhd göstərir. Nəhayət, 1891-ci ildə Qogen Polineziyanın Taiti adasına köçür. Buradakı kolonial-müstəmləkə şəraitindən narazı qalsa da, o, təbiətin qoynunda ibtidai həyat tərzi sürən sadə və təmiz insanlarla ünsiyyət yaradır. Onun xalçasayağı bir sıra simvolik və dekorativ səthi löhvələrində Taiti sakinlərinin həyatı, onların nağıl və rəvayətləri əks olunur. Rəssam təmiz və qarışdırılmamış rənglərdən, aydın konturlardan istifadə edir. Onun "Taiti pastoralları", "Onların qızılı bədənləri", "Yoxsa qısqanır-san?" və s. əsərləri yeni, XX əsr sənətinə yol açır.

P.Qogen rəssamlıqla yanaşı, heykəltəraşlıqla da məşğul olmuş, çoxlu tənqidi məqalələr yazmış və Taiti həyatından xatirələrini kitab şəklində nəşr etdirmişdir.

Edqar Deqa (1834 - 1917) varlı zadəgan nəslindən olub və yəqin buna görə də əsaslı incəsənət təhsili ala bilib: əvvəlcə o, Paris Zərif Sənətlər Məktəbini bitirib, sonra İtaliyaya gedib və kvattro-

Deqa. Rəqqasələr

qızlar, çimən qadınlar, çalğıcılar, sirk aktyorları, cıdır səhnələri onun diqqətini daha çox cəlb edib. Deqanı qadın bədəninin zərifliyi və plastikası, onun hərəkətlərinin dinamikası, eləcə də incə rəng çalarları daha çox maraqlandırmış. E.Deqanın "Vannadan çıxan qadın", "Çimən qadın" və s. əsərləri insan bədəninin gözəlliyini tərənnüm edir. O bu mövzu ilə məhdudlaşmayıb, qadınların müxtəlif məşğuliyyətləri və cürbəcür xarakterik xüsusiyyətləri də diqqətindən yayınmayıb. "Paltar ütüləyən qadınlar", "Paltar yuyanlar", "Absent", "Rəqs imtahanı", "Səhnədə" kimi tablolar buna əyani misaldır. Onun "Mavi rəqqasələr" tablosundakı yüngül

rəqs paltarı geyinmiş qızların surətləri xüsusilə cazibədardır.

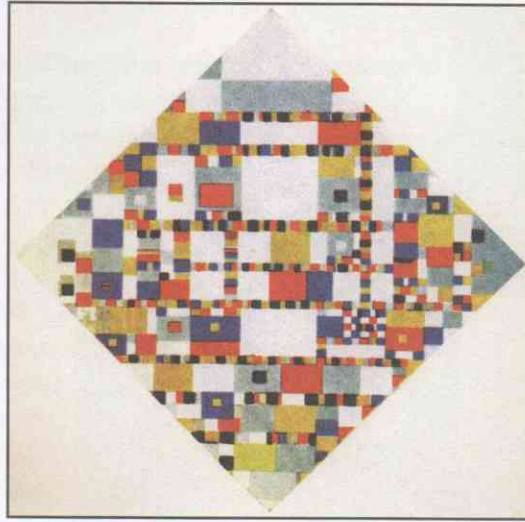
Gözəl rəsm ustası E.Deqa həm də heykəltəraş olmuşdur.

Anrı dö Tuluz-Lotrek Fransanın Tuluz vilayətinin çox qədim qraf nəslindən olmuşdur. Hələ uşaqkən hər iki ayağının sümüyü sınımış və ayaqları inkişafdan qalmışdır. Odur ki, yaşa dolduqdan sonra bədəni ilə ayaqları arasında disproporsiya yaranır. Bu fiziki eybəcərliyi üzündən rəssam mənsub olduğu yüksək cəmiyyəti tərk edir, Parisin ən aşağı təbəqəsinin nümayəndələrinə: işsizlərə, əxlaqsız qadınlara, küçə musiqiçilə-

Tuluz-Lotrek. Cıdır

rinə, sirk aktyorlarına və başqalarına qoşulur. Onların həyatından götürdüyü “alçaq” mövzularda Anri qeyri-adi ustalığını və istedadını nümayiş etdirərək “yüksək” sənət əsərləri yaradır. Bu əsərlər indi dünyanın ən böyük muzeylərini bəzəyir. Onlardan müğənni Qullyunun və “sümüksüz Valentin” ləqəbli rəqqasın və başqalarının portretləri, Parisin ən kasıb məhəllələrinin həyatını təsvir edən “Mulen rıj”, “Mulen de lya Qalett” tablolarını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Mondrian. Buqi-vuqi

və cansız varlıqların təsvirindən tamamilə əl çəkir, mücərrəd forma və rəngə müraciət edirlər. Bu cərəyanlardan konstruktivizm, ekspressionizm, futurizm, dadaizm, kubizm, taşizm, sürrealizm, abstraksionizmin nümayəndələri daha maraqlı və diqqətəlayiq rəsm əsərləri yaratmışlar.

1910-cu illərdə Hollandiyada Pit Mondrian və Teo van Dusbürq, Rusiyada isə Vasili Kandinski və Kazimir Maleviç həm tablolarında,

həm də estetik proqramlarında – manifestlərində abstrakt sənətin əsasını qoymuşlar. Və bu cərəyan XX əsrdə yalnız Avropa ölkələrində deyil, eləcə də ABŞ-da əsas cərəyanlardan biri olmuşdur. Abstraksionist və yaxud mücərrədçi rəssamlar sənətin canlı olan insan surətindən üz döndərmiş, yaradıcılıq işini rəng, forma və xətt axtarışlarına tabe etmişlər.

XX əsrin əvvəllərində yaranmış ikinci nüfuzlu cərəyan kubizm adlanır. Onlar Sezannın “təbiətdə hər şeyi şar, konus və silindrə bənzər formalarda ifadə etmək” sözünü estetik prinsiplərin əsas qanununu, şüarı elan edərək, hər şeyi həndəsi formalarda ümumiləşdirilmiş, sadələşdirilmiş halda təsvir edirdilər.

XX ƏSR QƏRB İNCƏSƏNƏTİ

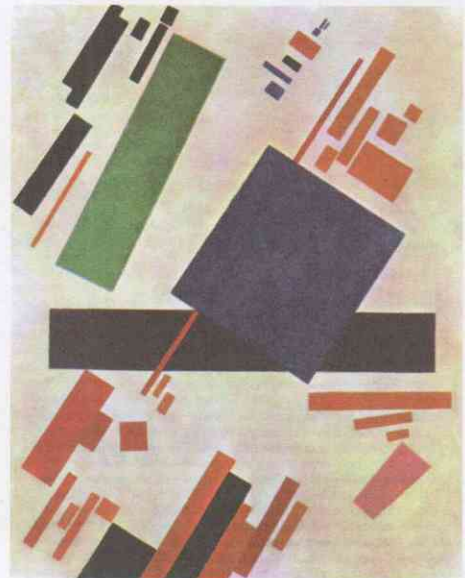
XX əsrin əvvəllərindən etibarən Qərbi Avropa incəsənətində bir sıra yeni meyillər meydana çıxır. Onların hamısı məzmun və qayələrinə görə formalist cərəyanlar idi. Hələ XIX əsrin axırlarında foto sənətinin inkişafı ilə əlaqədar rəssamlar öz əsas vəzifələrini artıq “nəyi” yox, “necə” təsvir etməkdə görürdülər. Beləliklə, əsərin məzmununu arxa plana keçir, yerini forma, üslub axtarışlarına və iş texnikasına verir. Beləliklə, məzmunu kənardə qoyub forma ilə maraqlanan rəssamlar yeni formalist sənət nümunələri yaradırlar. Müxtəlif cərəyanlar bir-birini əvəz edir, gəgədə onlar real həyatdan, canlı

na keçir, yerini forma, üslub axtarışlarına və iş texnikasına verir. Beləliklə, məzmunu kənardə qoyub forma ilə maraqlanan rəssamlar yeni formalist sənət nümunələri yaradırlar. Müxtəlif cərəyanlar bir-birini əvəz edir, gəgədə onlar real həyatdan, canlı

Kandinski. Kompozisiya

Maleviç. Suprematik kompozisiya

Kubizm cərəyanının ən məşhur nümayəndələri Jorj Brak və Pablo Pikasso idilər.

Pablo Pikassonun (1881 - 1974) həyatı və yaradıcılığı, demək olar ki, bütün XX əsrə ahatə edir. O, ötən əsrin, əlbəttə, ən böyük sənətkarıdır.

Pikasso İspaniyanın Malaqa şəhərində doğulub. Madriddə və Barselonada bədii təsil alıb. 1904-cü ildə o, Parisə köçür.

1901 - 1904-cü illər Pikasso yaradıcılığının "mavi dövr"ü adlanır. Əsərlərindəki qəhrəmanlar sadə əmək adamları, kasıblar və yurdsuzlardır (məsələn, "Kasıblar süfrəsi", "Səyyar məzhəkəçilər" və s.). Yaradıcılığının "çəhrayı dövr"ü isə 1905 - 1907-ci illəri əhatə edir. Bu mərhələdə də onun mövzusu yenə yoxsulların həyatındandır. Lakin bu illərin əsərlərində emosiya, ehtiras daha güclü, kompozisiya daha dinamikdir.

Pikasso. Arlekin ailəsi

Pikasso. Əyləşmiş qadın

"Arlekin ailəsi" (1905) və "Şar üstündə dayanmış qız" buna parlaq misal ola bilər.

1907-ci ildən Pikassonun yaradıcılığında kubizm dövrü başlayır. Artıq Pikasso əşyanı adi insanların

gördüyü kimi yox, onun əsas konstruksiyasını görür və beləcə də təsvir edir. 1908 - 1909-cu illərdə o, kubist üslubda özünün ilk mənzərə və natürmortlarını yaradır. 1908 - 1914-cü illər onun yaradıcılığının "analitik kubizm" dövrü hesab olunur. 1912-ci ildən başlayaraq o, formanı analitik şəkildə açıb hissələrə bölür. Bu baxımdan onun insan kəl-

ləsinin müxtəlif hissələrini kağız üzərində yerləşdirməyi səciyyəvidir. Belə əsərlərdə konkret model və ya obyekt rəssam üçün ancaq xammal rolunu oynayır.

Pikassonun bu dövr yaradıcılığını çox vaxt "sintetik kubizm" adlandırırlar. "Üç musiqiçi" tablosu bu mərhələnin ən tipik əsəridir.

Uzun müddət kubizm təcrübəsindən sonra Pikasso yenidən insanın və təbiətin gözəlliyinin tərənnümünə qayıdır. 1920-ci illərdən başlayaraq, tez-tez antik surətlərə və mövzulara da müraciət edir.

1937-ci ildə Pikasso məşhur "Gernika"sını yaradır. "Gernika" sənət dili ilə faşist cəlladlarına qarşı ciddi bir etiraz demək idi. Rəssamın qrafik əsərləri içərisində məşhur bəstəkar İqor Stravinin

skinin və başqalarının portretləri diqqətəlayiqdir. Pikassonun qrafika yaradıcılığında kitab illüstrasiyası xüsusi yer tutur.

Qədim Roma şairi Ovidinin "Metamorfozalar"ına, Balzakın "Nəməlum inci" əsərinə çəkdiyi illüstrasiyalar onun şah əsərləri sayılır.

XX əsr Qərbi Avropa incəsənətində ku-

bizmlə eyni vaxtda yaranmış sürrealizm cərəyanı bütün dünyada geniş şöhrət qazanmışdır və əsrimizin axırına kimi də inkişaf etməkdədir.

İncəsənətdə və ədəbiyyatda sürrealizm 1920-ci illərdə Fransada meydana gəlmişdir. Sürrealizm – fəvqəlməlik deməkdir (sürrealizm fransızca "üstün", "yuxarı" mənasını daşıyır). Fransada yaransa

Pikasso. Üç musiqiçi

da, başqa cərəyanların çoxu kimi o, milli mahiyyət daşıyırdı. Çünki sürrealizm Fransa incəsənətindən bəhrələnməmiş, milli ənənə ilə əlaqəni elə başlanğıcdan kəsb, kosmopolit (yəni “qeyri-milli”) ruhda inkişaf etmişdi.

S.Dali. Rəssamın otağı

Əsrin əvvəllərində Birinci Cahan müharibəsi zamanı əsgərlikdən yayınan rəssam və yazıçılar neytral İsveçrəyə qaçmış və orada “dadaizm” adlı cərəyan yaratmışdılar. Onların çoxu sonralar sürrealist olsalar da, dadaizmi özlərinin sələfi hesab edirdilər. Sürrealizm əsasən incəsənətdə və ədəbiyyatda öz ifadəsini tapmışdır. Lakin onun tərəfdarları və xüsusən başçısı Andre Brötö-

nun iddiası böyük idi. Belə ki, onlar sürrealizmin tək cəhətə yeni estetik münasibət olmasıyla razılaşmırdılar. Onlar sürrealizmi dünyaya yeni nəzər, yeni dünyagörüşü kimi qiymətləndirirdilər.

Kino da sürrealizmin geniş qol-qanad açması üçün çox əlverişli bir sənət növüdür. Lakin kinematograf sürrealizmin bədii praktikasında heç də əsas, aparıcı mövqe tuta bilmədi. Bu cərəyanın əsas özünüifadə sahəsi boyakarlıq sənəti oldu. Sürrealistlər təsviri sənət dedikdə, burada tək cəhətə boyakarlıq və heykəltəraşlıq deyil, habelə kubizm, futurizm və dadaizm cərəyanlarından miras qalmış kollaj (frans. - “yapışdırmaq”), ready-made (ing. - “hazır əşyalar”) əsərə daxil etmək və frottaj (frans. - “sürtmək”) və s. sənət növlərini də daxil edirlər.

Xuan Miro adlı boyakarın “Kataloniya mənzərəsi. Ovçu” tablosu sürrealist əsərin yaranma prosesinə əla misal ola bilər.

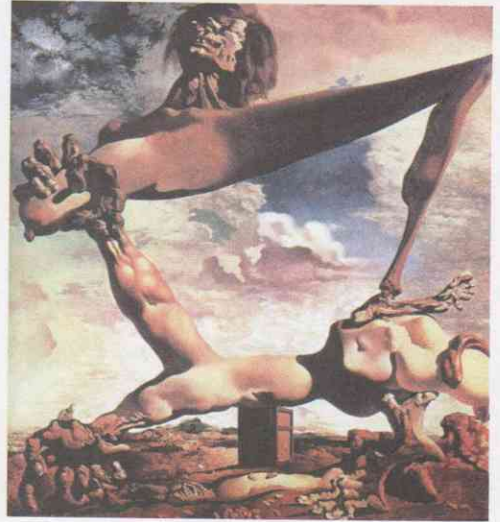
Rəssamın özünün etirafına görə, bu əsəri o, aclıq nəticəsində əmələ gəlmiş hallüsinasiyanın təsiri ilə yaratmışdır.

Sürrealist boyakarlığın ən görkəmli nümayəndələri fransız İv Tanqi və alman rəssamı Maks Ernst olmuşlar. Lakin bu cərəyanın ən böyük və ən məşhur nümayəndəsi, sözsüz ki, ispan mənşəli Salvador Dali hesab edilir. Rəssamlıq tarixində onun kimi ikinci elə bir sənətkar tapılmaz ki, adı ətrafında bu qədər söz-söhbət və rəvayət danışılın, əsərləri tamaşaçıya bu qədər dərin emosional təsir bağışlasın.

Salvador Dali 1904-cü ildə Kataloniyanın qədim Figeyras şəhərində doğulub. Bu şəhərcik sırf ispan əyalətlərindən idi.

S.Dali, sözün əsl mənasında, yüksək professionalığa malik bir sənətkardır. O, Madriddə oxuyarkən hərəkətlərində, özünü aparmağında əxlaq çərçivəsinə sığmayan bəzi cəhətlərə, qəribəliklərə baxmayaraq, təhsilini uğurla başa vurmuşdur.

S.Dali gənc yaşlarında klassik irsi, xüsusən holland boyakarlıq məktəbini və sevdiyi Vermeyeri ehtirasla və böyük həvəslə öyrənir, impressionizm, kubizm, futurizm və nəhayət, dadaizm cərəyanlarına müraciət edir. Nəhayət, o öz fərdi üslubunu sürrealizmin fəlsəfə və estetikasında tapır.

S.Dali. Vətəndaş müharibəsi duyumu

Maks Ernst. Napoleon sürgündə

Sürrealistlərin 1925-ci il 25 yanvar tarixli bəyannaməsində A.Bröton qeyd edir: "Sürrealizm yalnız incəsənətin bir qolu deyil. O, dünya və onunla bağlı proseslərin hamısına tam azadlıq verən bir vasitədir. Biz qərara almışıq ki, inqilab edək. Biz hiddətli adamlarıq. Elə bir vasitə yoxdur ki, ondan istifadə etməyi bacarmayaq...". Bu "estetik inqilab" əvvəl manifest və bəyannamələrdə elan edildi, sonra isə poeziyada, boyakarlıqda və s. sənət sahələrində öz əksini tapdı.

Salvador Dali tərəddüdsüz-filan-sız dərhal bu dünyagörüşü qəbul edir və çox keçmir ki, ilk kəşfini ortaya qoyur: güzgü parçalarından dırnaqlar hazırlayır. Hər kəs bu dırnaqlarda özünün kaleydoskopdakı kimi tez-tez dəyişən əksini görə bilir. Sonra o, qan dövrəni sistemi olan və o üz-bu üzü görünən şəffaf maneken hazırlayır. Sistemə qan əvəzinə çəhrayı su tökülür və içərisinə bəliq buraxır.

Parislilərin əsəblərini gərginləşdirən bütün bu "kəşflər" rəssama şöhrət gətirir və varlanmasına yol açır. O, az bir vaxtda Parisi ələ alır.

Dali sürrealist sənətkarların sıralarına keçdikdən sonra onlar xeyli fəallaşırlar. Keçmiş metoda xas avtomatizmi, müəyyən hadisələrə passiv münasibəti, şüuraltı düşüncələrə, obrazlara aludəçiliyi və sairəni Dali özünün kəşf etdiyi "tənqidi - paranoik" metodu ilə əvəz edir. Onun bu səpkidə çəkdiyi əsərlər tamaşaçını heyratə gətirir; anlamaq olmur ki, bu, sənət əsəridir, yoxsa rəssamın sayıqlaması.

S.Dali. Alovlanan zürafə

Götürək elə onun "Alovlanan zürafə" əsərini. Tünd mavi fonda oxşarlıq baxımdan çox dəqiq çəkilmiş zürafə təsviri görürük. Heyvanın boynu və beli alova qərç olub. Sakit dayanmış zürafəylə qızışan alov qərribə bir kontrast yaradır. Ümumiyyətlə, təsvir olunan vəziyyət məntiqi baxımdan tamam anlaşılmazdır.

Maraqlı bir fakt: məşhur "Vətəndaş müharibəsi ərəfəsində" lövhəsinin süjetini həmin tarixi hadisədən altı ay əvvəl rəssama intuisiyası xəbər vermişdi. O həmişə deyirdi ki, yaradıcılığı peyğəmbərlikdir və onu da əlavə edirdi ki, "müharibəni və ölümü qabaqcadan xəbər vermək onun üçün çətin deyil..."

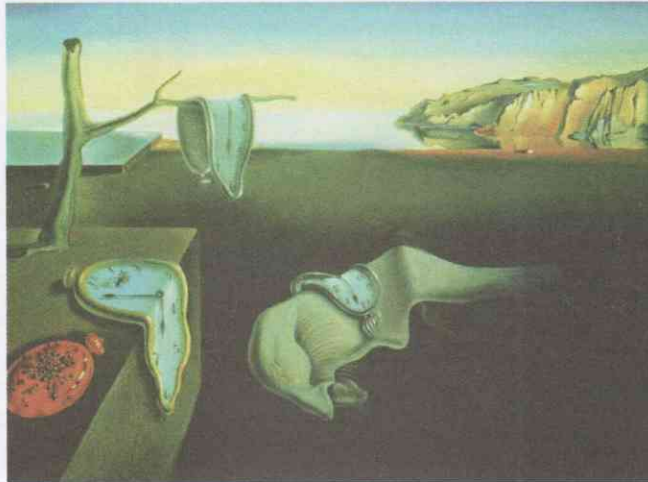
S.Dali reallıqdan əfsanəyə doğru yolunu davam etdirərək "alovlanan zürafələr"i, "yumşaq saatlar"ı və yaxud "ağcaqanad ayaqlı fillər"i çəkirdi. Bütün bunlar onun yaradıcılığını XX əsrin ən maraqlı sənət hadisələrindən edir.

MEKSİKANIN MONUMENTAL BOYAKARLIĞI

Meksika boyakarlığının əsas səciyyəvi xüsusiyyətləri – böyük ideyalara meyilli olması, yüksək emosionallığı və monumentallığı onu XX əsr Amerika incəsənətində ön cərgəyə çıxarmışdır. XIX əsrin sonu - XX əsrin əvvəllərində Latın Amerikasını sarsıdan ən güclü ictimai və siyasi hadisələr əsasən Meksikada baş vermişdir.

Zəmanəmizdə müasir

S.Dali. Əbədi yaddaş

mədəniyyətin qabaqcıl ənənələrini monumental boyakarlıqda əks etdirən yeganə ölkə Meksikadır. Və bu da təsadüfi deyil. Meksika mədəniyyətində bütün əsas ənənələr monumental sənətlə, məhz divar rəsmləri ilə bağlıdır. Başqa bir səbəb də odur ki, yalnız monumental boyakarlıq xalqın həyatındakı dəyişiklikləri, Meksikada bu gün baş verən tarixi hadisələri tez bir zamanda hərtərəfli və əyani surətdə əks etdirə bilər. Bu ölkədə hələ 1922-ci ildə “İnqilabçı rəssamlar birliyi” yaradılır ki, onun da əsas vəzifəsi monumental

boyakarlığı geniş yayıb inkişaf etdirmək idi. Bu birliyin önündə Orosko, Rivera və Sikeyros kimi mübariz sənətkarlar gedirdi. Xose Klemento Oroskonun (1883 - 1949) monumental boyakar kimi formalaşmasına İtaliya intibah dövrü rəssamlarının böyük təsiri olmuşdu. Sonra-

lar yaradıcılığının yetkin dövründə Orosko bir-birinin ardınca “Səngər”, “Köhnə dünyanın dağılması”, “Döyüşdən sonra”, “Asılmış üsyançı” kimi əsərlərini yaradır.

Orosko inqilab oğlu idi. Elə buna görə də azadlığın boğulmasına sakitcə baxa bilmir, inqilabdan öz şəxsi mənafeyi üçün istifadə edən burjuaziyani satirik əsərlərində amansızcasına qamçılıyırdı.

Mexikoda Preparatoriya binasının bütün mərtəbələrini Oroskonun parlaq freskaları bəzəyir. Bu monumental divar rəsmlərində əsas obraz, yeni qəhrəman – bürünc sifətli Meksika kəndlisi, Meksika

fəhləsi və əsgəridir. Rəssamı Meksika inqilabı və onun qəhrəmanlarının taleyi dərinlən düşündürdü.

1934-cü ildə o, 7 illik mühacirətdən sonra ABŞ-dan vətənə qayıdır. Bu zaman o, Mexiko Universitetinin, Hökumət Sarayının, Ali Məhkəmə binasının divar rəsmlərini işləyir.

Orosko Meksikada müasir realist incəsənətin ən görkəmli nümayəndələrindəndir. Özünün ən yaxşı işlərində o, Meksika inqilabı zamanı xalqının qəhrəmanlığını və

faciəsini canlı, real səhnələrdə və dəqiqliklə əks etdirmişdir.

Diyeqo Rivera da (1886 - 1957) freska ustası kimi məşhur olmuşdur. O, həyatının “Paris dövrü”ndə bir çox rəssamın, o cümlədən Pikassonun diqqətini cəlb etmişdi. Yaradıcılığının ilk illərində o, freskalarında italyan

Sikeyros. Avtoportret

yan intibahı boyakarlığı ənənələrindən istifadə etsə də, Maarif Nazirliyinin freskalarında artıq Meksika sənəti üçün səciyyəvi olan rəng və forma şərtiliyi hiss olunur. Bu rəsmlərdə Meksika xalqının həyatı gözəl əks olunub. Tamaşaçı burada hər gün küçədə rast gəldiyi adi meksikalı kəndlini, məktəbli, müəllimi görür.

1930-cu ildən başlayaraq antifaşist mövzular Rivera yaradıcılığının baş mövzusunə çevrilir. Bu dövrdə rəssam Kortes, Hitler, Mussolini kimi zalımlara qarşı mübarizəyə həsr edilmiş bir sıra iri həcmli, diqqətəlayiq əsərlər yaratmışdır.

Riveranın yaradıcılığında Meksiko Milli Sarayının freskaları mühüm yer tutur. Meksikanın müstəqillik simvolu olan bu sarayın divarlarında Rivera xalqın bütün tarixini təsvir etmişdir. Bina məhz rəssam onun divarlarını freskaları ilə bəzədikdən sonra belə bir möhtəşəm monumentə çevrilmişdir. Bu freskalarda xalq qəhrəmanlarının obrazları həqiqətən çox böyük təsir bağışlayır.

Tükənməz enerjili, əməksevər rəssamın təxminən beş min kv. metr divar rəsmləri var. Rivera öz müasirləri arasında ən ardıcıl realist və sözün əsl mənasında, milli rəssam olmuşdur.

Orosko və Riveradan fərqli olaraq David Alfaro Sikeyros (1896 - 1973) elə ilk yaradıcılıq addımlarından monumental boyakarlığa üstünlük vermişdir. 1930-cu illərdən etibarən faşizmlə mübarizə onun əsərlərinin əsas mövzusu olmuşdur. 1936-cı ildə Sikeyros "Faşizmin yaranması" seriyasını işləyib tamamlayır. 1939-cu ildə rəssam Meksikoda Elek-

Sikeyros. Əsrimizin siması

triklərin Həmkarlar İttifaqının binasında ən əhəmiyyətli rəsmlərindən birini – "Burjuaziyanın portreti"ni yaradır. Bu freskada zülmkar faşizmin iç üzünü açan obrazlar tamaşaçıya böyük təsir göstərir.

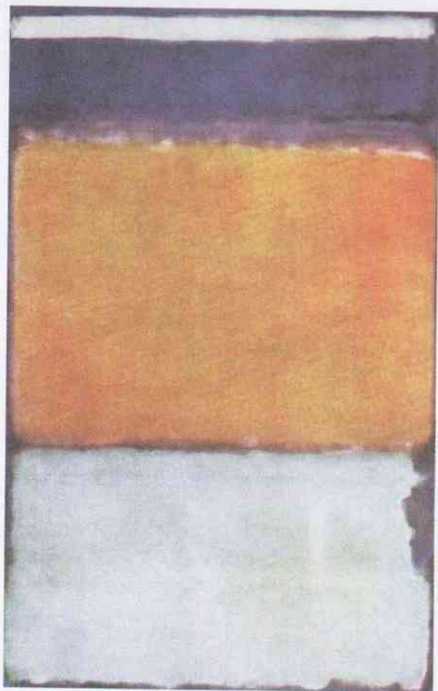
Bir monumentalist rəssam kimi Sikeyrosun yaradıcılıq mövqeyi tamamilə aydın, konkret ideoloji konsepsiyaların obrazlı təcəssümündə üzə çıxır. Meksika monumental boyakarları içərisində rəsm əsərlərini binanın daxilindən, interyerlərdən ilk dəfə küçələrə, meydanlara çıxaran da məhz Sikeyros olmuşdur.

ABSTRAKSİYONİZM

İkinci Cahan müharibəsindən sonrakı dövr incəsənət tarixi həm dinamik, həm də rəngarəngdir. Son onilliklərdə təsviri sənət aləmində saysız-hesabsız cərəyanlar heyrtəmiz sürətlə biri digərini əvəz edir. İş o yerə çatıb ki, "avanqard" məfhumunun

C.Pollok

M.Rotko

nin başgicəlləndirici karyerası, İv Kleynin görünməmiş müvəffəqiyyəti, pop-art istiqamətinin geniş yayılması buna gözəl misaldır.

S.Polyakof

özü belə əvəvəlki mənə və məzmununu dəyişib. İndi zəmanəsinin laqeydliyinin qurbanı olmuş dahi rəssamlardan danışmaq çox yersiz görünür. Çünki son dərəcə cəsarətli eksperimentlər belə dərhal öz havadarlarını tapır və hətta geniş kütlələri çox tezliklə ətrafına cəlb edir. Bernar Büffenin

1950-ci illərin sonu - 60-cı illərin əvvəllərində abstrakt sənət qol-budaq atıb bütün dünyada geniş yayılmışdı. Əllinci illərdə bu cərəyan fırlıdaqçılıq və şarlatanlıq kimi qiymətləndirilirdi. Buna baxmayaraq, abstrakt sənət əsrimizin ən maraqlı və dəyərli cərəyan-

larından biri olaraq, istedadlı rəssamları özünə cəlb etmişdi.

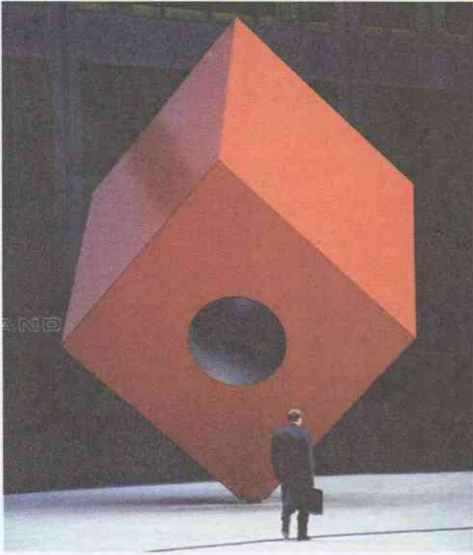
Abstrakt ekspressionizm 1950-ci illərin əvvəllərində ABŞ-da peyda olmuşdur. Cekson Pollokun və Villem de Kuningin ilk sərgiləri bu fikri təsdiq edir. Vaxtilə Avropa avanqardının əyalət qolu sayılan ABŞ modernizmi indi artıq lider hesab olunur. C.Pollokun, M.Tobinin və S.Polyakofun yaradıcılığında abstrakt ekspressionizmin estetik prinsipləri bütün qabarıqlığı ilə öz əksini tapır. Lakin onlar heç

M.Tobi

də cərəyanın yeganə nümayəndələri deyillər. Avropada abstrakt ekspressionizmi J.Matye, V.Şults və "Kobra" qrupunun üzvləri H.Appel, P.Alyoşinski və başqaları təmsil edir.

Abstrakt sənətin yaranması, yuxarıda dediyimiz kimi, əsrin əvvəllərinə təsadüf edir. Onun meydana çıxması ilk növbədə V.Kandinski, P.Mondrian,

K.Maleviç və F.Kupkanın adları ilə bağlıdır. İndi abstraksiyonizmin müasir Qərb rəsamları tərəfindən geniş istifadə edilən əsas müddəalarını və estetik kon-

məhz XX əsrin sosial həyatında meydana çıxmışdır. XX əsrin ortalarında aydın oldu ki, kütləvi psixologiyaya laqeyd qalmaq, onunla hesablaşmamaq düz deyil. Odur ki, indi o, müasir həyatda əsas və

sepsiyalarını məhz bu sənətkarlar hazırlamışlar.

POP-ART CƏRƏYANI

İyirminci əsrin övladı olan kütləvi psixologiya anlayışı hazırda ciddi araşdırmalar obyektinə çevrilmişdir. Bir qədər primitiv səviyyədə olsa da, onun bəzi müddəalarına biz dadaizmdə və futurizmdə rast gəlirik; yəni tamaşaçının əsəri dərk etməsini, anlamasını fəallaşdırmaq yolunda axtarışları başqa cərəyanlarda da görürük. Geniş xalq kütlələrinin qəlbinə yol tapmaq, avanqard sənətçilərcün olduqca çətin idi. Elə tamaşaçılar vardı ki, sənət əsərinə baxmağa qətiyyətlə həvəsi yox idi. İnamla demək olar ki, “rəssam və kütlə” münasibətləri məsələsi

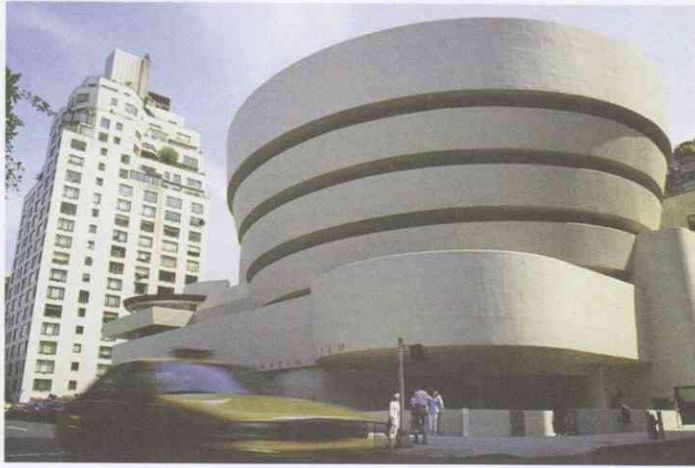
həllədiçi amillərdən biri sayılır. Kütləvi psixologiyaya hazırda sosioloqların diqqət mərkəzində duran çox ciddi məsələlərdəndir. Eyni zamanda, kütləvi mədəniyyət və standart məişət əşyaları da bədii təfəkkürün, bədii təhlilin əsas obyektinə çevrilmişdir.

Pop-art cərəyanı kütləvi mədəniyyət aləmindən ilham mənbəyi kimi istifadə edir. Onların yaratdıqları arasında nələyə rast gəlmirik: plastmasdan hazırlanmış nəhəng sendviçlərə, bürüncdən tökülmüş konserv qutularına, cırılmış afişə və jurnal illüstrasiyalarından tərtib edilmiş kollajlara, bir sözlə, mü-

asir insanın əhatə olunduğu və onun istifadə etdiyi ən müxtəlif əşyalara. İctimai və sosioloji anımlardan məhrum olan əşyalar – pop-artın təsvir obyektləri məhz elə bunlardır. Pop-art cərəyanı sırf Amerika hadisəsidir. Deməli, bu baxımdan o yalnız istehlak cəmiyyətində, istehlakın bütə çevrildiyi bir aləmdə inkişaf edib qolbudaq ata bilər.

Pop-artın təsvir etdiyi bütün əşyalar qastronomiya məhsullarından: konservlərdən, buterbrotlardan, habelə müxtəlif ərzaqların reklam və qutularından ibarətdir. Bundan əlavə, pop-art cərəyanına aid olan süjetli əsərlərin kompozisiyasına vanna otağındakı ləvazimatlar, modalar atelyesindəki rekvizitlər və s. əlavə olunurdu. Bütün bunlarda isə estetik dəyər səviyyəsinə qaldırılmış ucuz və zövqsüz meyllər hakim idi. Rozenkvist və Rauşenberq – bu iki ən məşhur pop-art nümayəndəsinin əsərlərində maddi aləmdəki əşyalar görünməmiş bir qəddarlıqla təhrif olunur.

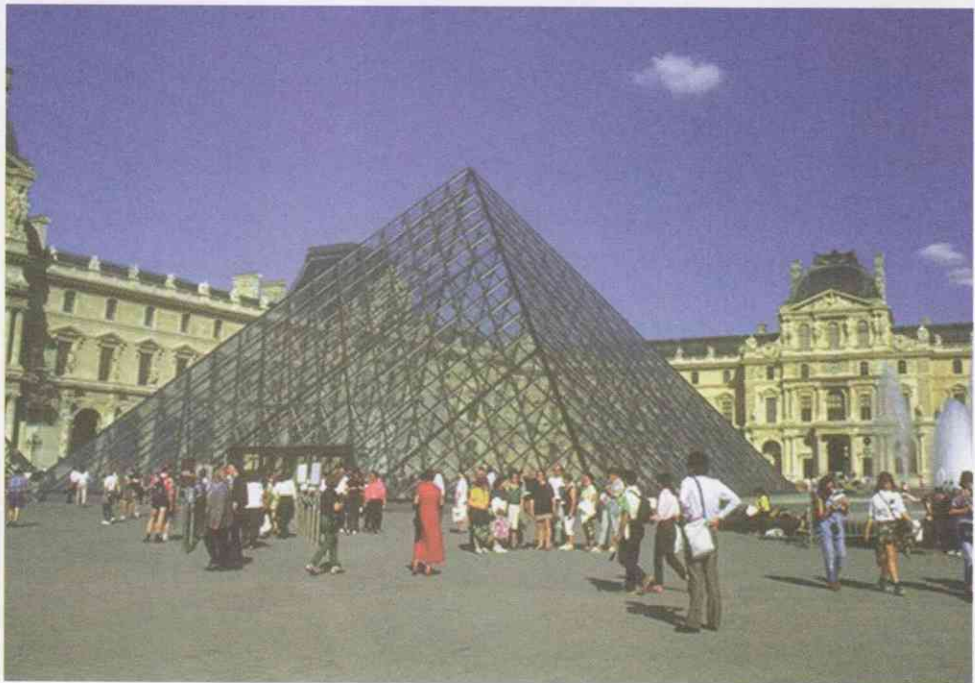
Əsrin əvvəllərində meydana gəlmiş cərəyanlarda burjua cəmiyyətinə qarşı etiraz, narazılıq vardısa, pop-art və başqa müasir bədii cərəyanlarda üsyan, mübarizə elementləri tamamilə yoxa çıxır. Çünki onlar burjua ideologiyasının, “sə-

naye cəmiyyəti”nin çərçivələri daxilində qərar tutmuşlar. XX əsrin əvvəllərinin heykəltəraşlığından danışanda fransız sənətkarları Burdel və Mayolun, ingilislərdən Henri Murun, italyan heykəltəraşı Cakomettinin, eləcə də O.Tsadkinin və Qabonun yaradıcılıq

axtarışları xüsusi qeyd olunmalıdır. XX əsr heykəltəraşlığına insan bədəninin mücərrəd təsvirini məhz onlar gətirmişdir.

XX əsr memarlığında Mis van der Ros və Frənk Lloyd, Avropa memarı Lö Korbüzzyö və Alvar Aalto, yapon Kendzo Tanqe və rus Vesnin qardaşları kimi görkəmli sənətkarların xüsusi çəkisi vardır. Onların əsərləri forma yığcamlığı və gözəlliyi ilə, eləcə də memarlıq ənənələrinə yaradıcı, novator münasibəti ilə fərqlənir.

XVIII - XIX ƏSRLƏRDƏ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ

Azərbaycan incəsənətindən danışanda ilk növbədə xalça göz önünə gəlir. Xalçanın tarixi çox qədim dövrlərə gedib çıxır. Xalçalardakı naxışlar, təsvir-

dövrə aid olan Şəki, Şuşa, Quba və Lahıc divar rəsmləri indiyə kimi bizi heyran edir. Şəki xan sarayının rəsmlərini müxtəlif vaxtlarda usta Abbasqulu, usta Qənbər Qarabaği, Əliqulu və Qurbanəli çəkmişlər. Burada heyvanat və nəbatat aləmindən motivlərə, ov və müharibə səhnələrinə və Nizami-

lər əsrlərdən əsrlərə keçmişdir. Bu gün onların bütün gözəllikləri XVIII - XIX əsr xalçaları nümunəsində bizlərə gəlib çatmışdır. Şöhrəti dünyaya yayılmış Azərbaycan xalçası əsasən bir neçə xalçaçılıq məktəbində yaradılmışdır. Bunlardan ən məşhurları Təbriz, Gəncə, Qazax, Quba - Şirvan və Qarabağ məktəbləridir. Gözəl bədii tikmə, zərgərlik və dekorativ-tətbiqi sənətin başqa qolları da Azərbaycan mədəniyyəti xəzinəsinə əvəzsiz incilər vermişdir.

XVIII - XIX əsr Azərbaycan təsviri sənətinin ən gözəl səhifələrini divar rəsmləri təşkil edir. Bu

nin "Xosrov və Şirin", "Yeddi gözəl", "Leyli və Məcnun" poemalarının məşhur qəhrəmanlarının obrazlarına rast gəlmək mümkündür.

1828-ci ildə Azərbaycan iki yerə bölünür və Şimali Azərbaycan Rusiya imperiyasının əyalətinə çevrilir. Mirzə Qədim İrəvani (1825 - 1879) və Mir Möhsün Nəvvab (1838 - 1918) kimi böyük sənətkarların yaradıcılığı bu parçalanmadan sonrakı dövrə təsadüf edir. Mirzə Qədim İrəvanda yaşamış və İrəvan sərdarının sarayının divarlarını rəngarəng rəsmlərlə bəzəmişdir. Onun bir sıra portretləri işlənmiş rənglərin təmizliyi və parlaqlığı ilə elə ilk

baxışdan diqqəti cəlb edir.

Naxçıvan şəhərində doğulmuş Bəhrüz Kəngərli (1892 - 1922) peşəkar rəsamlıq təhsili almış ilk azərbaycanlı rəssamdır. Onun yaradıcılıq potensialının formalaşmasında Tiflisin mədəni mühiti böyük rol oynamışdır. Vaxtsız ölüm gənc rəssamı həyatının və yaradıcılığının çiçəkləndiyi bir vaxtda haqlasa da, o, bir sıra gözəl mənzərələr və eləcə də Ermənistandan və Naxçıvandan qovulmuş qaçqın qadınların, qoca və uşaqların təsiredici portretlərini çəkməyə macal tapmışdır.

B.Kəngərli. Qaçqın

Şəki. Xan sarayı

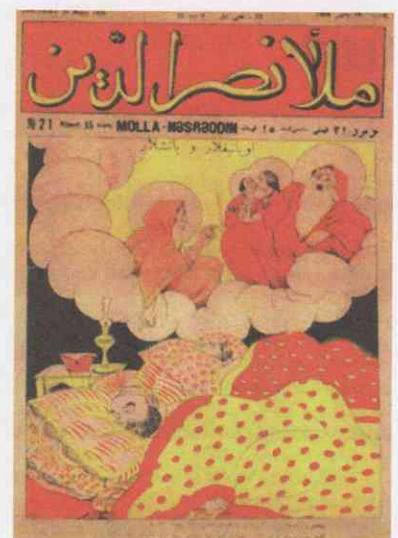
XX ƏSR AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ

Sovet hakimiyyəti qurulduqdan sonra, yəni 1920-ci illərdə Azərbaycan təsviri sənətində mühüm yeniliklər baş verir; əvvəllər olmayan yeni sənət növləri: dəzgah boyakarlığı və qrafikası, dairəvi heykəltəraşlıq və s. yaranır və az bir vaxtda sürətlə inkişaf etməyə başlayır.

Görkəmli xalq rəssamı, Azərbaycanda satirik qrafikanın və realist təsvir üslubunun banisi Əzim Əzimzadə (1880 - 1943) Rusiya Azərbaycanda silah gücünə Sovet hakimiyyəti qurana qədər "Molla Nəsrəddin" və bir sıra başqa məcmuələrdə yüzlərlə əsər çap etdirmişdir. Bu əsərlərin böyük əksəriyyətində xalqın qanını soranlar ifşa edilir, hər cür gerilik, cəhalət tənqid atəşinə tutulurdu.

1930 - 1940-cı illər Əzimzadənin yaradıcılığında xüsusilə məhsuldar olmuşdur. Bu dövrdə rəssam "100 tip" adlı məşhur silsiləsini yaradır. Bu əsərlərə baxdıqca qarşımızda köhnə həyatımızın müxtəlif sinif və təbəqələrinə mənsub tipik surətlər can-

lanır. Rəssam “Varlı evində Ramazan bayramı”, Respublikamızın xalq rəssamı, SSRİ Rəssamlıq Akademiyasının müxbir üzvü Mikayıl Abdullayev

Ə.Əzimzadə. “Molla Nəsrəddin” jurnalının üz qabığı

mi” və başqalarında xalqın ruhunu, məişətini, sosial bərabərsizliyi sənətinin dili ilə gözəl təsvir etmişdir.

1930 - 1940-cı illərdə boyakarlıq sahəsinə çox istedadlı rəssamlar gəlmiş və uğurlu lövhələr yaratmışlar. Bunlardan Q.Xalıqovun “Qadınlar şöbəsi”, S.Salamzadənin “Gəncə toxucu kombinatı”, S.Şərifzadənin “Üzüm yığımı” və s. diqqətə layiq əsərlərdir.

O dövrdə tarixi şəxsiyyətlərin və müasir mədəniyyət xadimlərinin bir sıra maraqlı portretləri yaranmışdır. Bunlardan Q.Xalıqovun Nizami obrazını, S.Şərifzadənin Babəkini, T.Tağıyevin Koroğlusunu, M.Abdullayevin Üzeyir bəy Hacıbəyovunu xüsusi qeyd etmək lazımdır.

sadə adamların həyatına həsr olunmuş “Axşam” tablosu əsərində Şuşa qadınlarının yay axşamı gəzintisini şairənə bir rəssam fırçası ilə təsvir etmişdir.

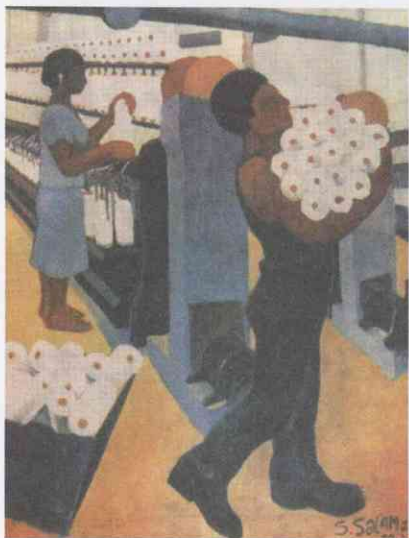
M.Abdullayev çox məhsuldar işləyən bir sənətkardır. Saysız-hesabsız əsərləri içində Masallı seriyasını, “Sevinc” tablosunu, İtaliya, Hindistan silsilələrini, Səməd Vurğunun, H.Seyidbəylinin və başqalarının portretlərini, “Dədə Qorqud”a, Füzulinin “Leyli və Məcnun”una illüstrasiyalarını xüsusi qeyd etmək lazımdır.

Ə.Əzimzadə. Köhnə arvad və təzə arvad

Azərbaycanın xalq rəssamı B.Mirzəzadənin yaradıcılığında müasir mövzu əsas yer tutur. Onun “Pambıq yığımı”, “Mədənlərdə”, “Dəniz neft mədəni” və “Bakı

mənzərəsi” əsərləri müasir boyakarlığımızın ən gözəl nümunələrindəndir.

S.Salamzadə. Sap sexi

canın xalq rəssamı, böyük sənətkar və insan Səttar Bəhlulzadə özünün şairanə və lirik mənzərələri ilə dünya şöhrəti qazanmışdır. O, bütün ölkəni – günəşli Abşeronu, bağlı-bağatlı Qubanı, səfalı Qarabağı, “Cənub mirvarisi” Lənkəranı qarış-qarış gəzib-dolaşmış, bir sıra bənərsiz şah əsərləri yaratmışdır. Bunlardan “Xəzər gözəli”, “Qudyalçayın sahili”, Quba mənzərələri, “Axşam şəfəqləri”,

S.Bəhlulzadə. Natürmort

Gözəl portret ustası olan B.Mirzəzadə dirijor Niyazi, bəstəkar S.Hacıbəyov, aktyor və rejissor Ş.Bədəlbəyli, rəqqasə R.Axundova və başqalarının yadda qalan surətlərini yaratmışdır.

Müasir boyakarlığımızın sönməz ulduzu, Azərbaycanın xalq rəssamı, böyük sənətkar və insan Səttar Bəhlulzadə özünün şairanə və lirik mənzərələri ilə dünya şöhrəti qazanmışdır. O, bütün ölkəni – günəşli Abşeronu, bağlı-bağatlı Qubanı, səfalı Qarabağı, “Cənub mirvarisi” Lənkəranı qarış-qarış gəzib-dolaşmış, bir sıra bənərsiz şah əsərləri yaratmışdır. Bunlardan “Xəzər gözəli”, “Qudyalçayın sahili”, Quba mənzərələri, “Axşam şəfəqləri”,

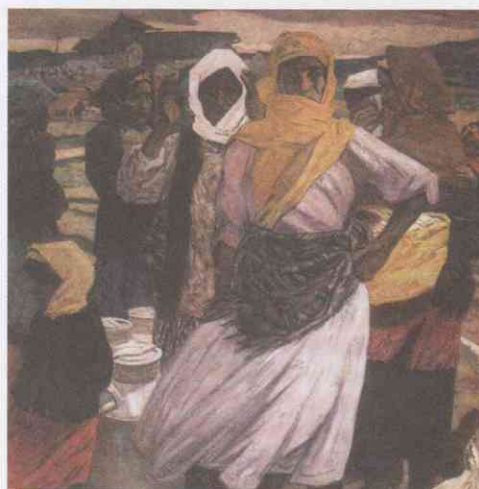

B.Mirzəzadə. Günorta çağı

“Xınalıq” və bir çoxunu qeyd etmək olar. Neft mövzusu Azərbaycan boyakarlığında həmişə aparıcı mövzulardan olmuşdur. Bakı neftçilərinin şəriyyətlə dolu əməyini tablolarında böyük bir məhəbbətlə tərənnüm edən rəssamların cərgəsində məşhur boyakar T.Salahov ön sıralarda gedir. “Estakada”, “Neft qatarı”, “Təmirçilər”, “Neftçinin portreti” əsərlərində o, əməyin qüdrəti və Bakı fəhləsinin ümumiləşdirilmiş obrazını ustalıqla yaratmışdır. T.Salahov portret janrında xüsusilə böyük uğurlar qazanmışdır. Onun “Qara Qarayev” portreti Azərbaycan boyakarlığında portret janrının şah əsərlərindəndir. O, dahi bəstəkarın qüdrətini, mürəkkəb xarakterini özünəməxsus təsvir vasitələri və diqqətli ştrixlərlə canlandırma bilmişdir.

1950-ci illərin ikinci yarısından etibarən Azərbaycan təsviri sənəti sürətli

M.Abdullayev. Çəltikçi qızlar

T.Salahov. Abşeron qadınları

R.Babayev. Dəvə

A.Cəfərov. Azərbaycan nemətləri

inkışaf yoluna qədəm qoyur. Moskvanın, Leninqradın, Vilnüsün, Tbilisinin ali incəsənət institutlarında təhsil almış neçə-neçə istedadlı rəssam və heykəltəraşlar Bakıya qayıdıb yaradıcılıqlarını davam etdirirlər. Bu sənətkarlar istedadları ilə bərabər yüksək peşəkarlıqları ilə də fərqlənirlər. Xüsusən boyakarlıq sahəsində fərdi üsluba malik müxtəlif rəsamlar fəaliyyət göstərirlər. Onların sırasında Toğrul Nərimanbəyov elə ilk işlərindən böyük tamaşaçı auditoriyasının diqqətini cəlb edir.

Toğrul Nərimanbəyovun xalq sənəti qaynaqlarından bəhrələnmiş əsərlərində gərgin dinamika, həqiqi pafos, zəngin və

güclü rəng palitrası, ustalılıqla qurulmuş kompozisiya və s. onun yüksək istedadından xəbər verir. Toğrulun "Qoca çinar", "Toy", "Muğam", "Ananın portreti" və başqaları dünyanın ən böyük sərgilərini, muzeylərini bəzəməyə qadirdir və bəzəyir də. Moskvada Surikov adına Rəssamlıq İnstitutunu bitirmiş ən görkəmli boyakarlarımızdan Asəf Cəfərov doğma yurdumuzla yanaşı, Hindistan, eləcə də bir sıra Şərqi və Qərbi ölkələrinin gözəlliklərini, onların məişətini sənətkarlıqla əks etdirmişdir. Onun "Qolbağın seçilməsi", "Ağac kölgəsində", "Həyat" və s. əsərləri müasir təsviri sənətimizin incilərindəndir.

1950 - 1960-cı illərdə Azərbaycanda şəhər quruculuğu və geniş miqyasda aparılan abadlıq işləri ilə

T.Nərimanbəyov. Muğam

əlaqədar heykəltəraşlıq yeni bir inkışaf mərhələsinə qədəm qoyur. Bakıda və digər iri şəhərlərimizdə ucaldılan möhtəşəm abidələr heykəltəraşlarımızın istedadından, onların yüksək yaradıcılıq potensialından xəbər verir. Azərbaycan heykəltəraşlıq məktəbinin nümayəndələri bir-birindən kamil sənət əsərləri yaradırlar. Fuad Əbdürrəhmanovun "Nizami" (Bakıda və Gəncədə), "Səməd Vurğun", "Azərbaycan qadını" və "Çoban" əsərləri, Cəlal Qaryağdının "M.Ə.Sabir", "Bülbül", "F.Əmirov" və "R.Behbudov" portret-heykəlləri, Tokay Məmmədovun "Üzeyir bəy Hacıbəyov",

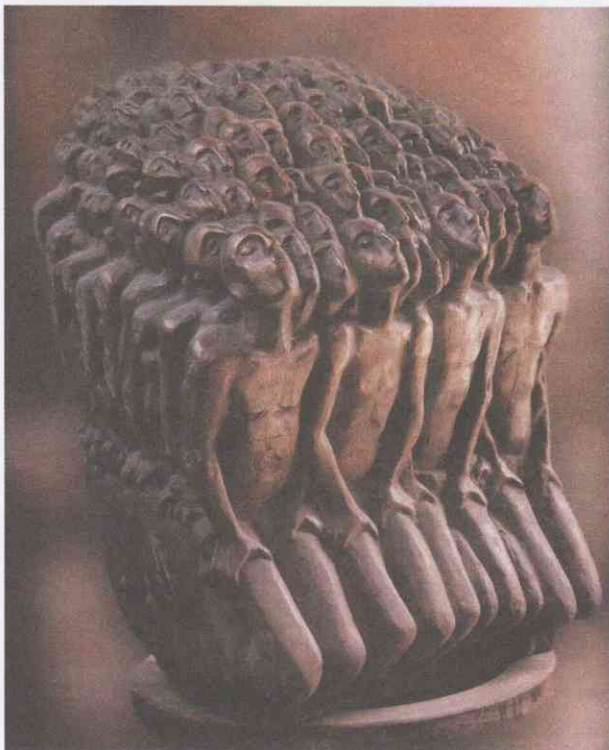
N.Əbdürrəhmanov. Dağlarda bahar

E. Ömər-
vun "Nətə-
van" və baş-
qa əsərləri
buna parlaq
misal ola
bilər.

1960 - 1970-
ci illərdə
Moskva, Le-
ninqrad, Ki-
yev və baş-
qa şəhərlər-
də təhsil al-
mış heykəl-

təraşlar dünya sənətinin realist ənənələri ruhunda müasir dövrün bədii tələbləri ilə səsleşən qiymətli əsərlər yaratmışlar. Onların yaradıcılıqları mövzu və janr müxtəlifliyi, plastik formanın incəliyi və kamilliyi ilə fərqlənir. Bu nəslə M.Mirqasımov, E.Hüseynova, F.Nəcəfov, F.Bakıxanov kimi ustad

F.Nəcəfov. Əsrin əks-sədasi

C.Qaryağdı. M.Ə.Sabir

sənətkarlar təmsil edir.

1970.- 1980-cı illərdə sənət meydanına daha bir neçə istedadlı gənc heykəltəraş gəlir. Onlardan Görüş Babayev, Akif Əsgərov, Xanlar Əhmədov, T. və E.Zeynalovlar diqqəti daha tez cəlb edirlər. Elə ilk işlərindən bu gənclərin incəsənətimizə yeni ruh, yeni duyğular gətirdikləri aydın olur.

Ö.Eldarov. Səttar Bəhlulzadə

M.Rəhmanzadə. Xınalıqda toy mərasimi

A.Rzaquliyev. "Köhnə Bakı" silsiləsindən

Boyakarlıq sənətində ta qədim dövrlərdən üzü bəri qiymətli əsərlər yaratmış Azərbaycan rəsamları müasir qrafika sahəsində də böyük nailiyyətlər qazanmışlar. K.Kazımzadə, M.Rəhmanzadə, C.Müfidzadə, Ə.Rzaquliyev, O. və T.Sadıqzadələr kimi təcrübəli sənətkarlarımız istedadları və zəhmətsevərlikləri hesabına bu sənətin milli zəmində möhkəm rişə atıb çiçəklənməsi üçün əllərindən gələni etmişlər.

Bu gün bir sıra qrafiklərimiz qədim miniatür sənətinə böyük maraq göstərir və bu sənətdən yaradıcı tərzdə faydalanırlar. Bakıda tez-tez miniatür sənəti sərgiləri təşkil olunur. Tanınmış rəsamlardan Elçin (Aslanov), Sənən Qurbanov, Rasim Nəzirov və

F.Xəlilov. Abşeron motivi

C.Mircavad. Şərq motivi

başqaları stilizə edilmiş miniatür üslubunda çox gözəl və maraqlı kitab və dəzgah qrafikası nümunələri yaradırlar. 1970 - 1980-cı illərdə tanınmağa başlayan bir sıra rəsamlar, xüsusən Cavad Mircavadov, Kamal Əhmədov, Fərhad

K.Əhməd. Görədil

Xəlilov, İsmayıl Məmmədov, Qəyyur Yunusov, Mirnadir Zeynalov, Fərman Qulamov kimi bir-birindən fərqli, maraqlı boyakarlar bu gün də çox fəal sürətdə yeni bədii təsvir vasitələri axtarırlar və müəyyən uğurlar da qazanırlar.

Ümumiyyətlə, son onilliklər ərzində, əslində çox qısa tarixi bir dövrdə yalnız təsviri sənətimiz deyil, ümumən incəsənətimiz dünya incəsənəti və estetikasının müsbət təsiri altında xeyli inkişaf etmiş, böyük nailiyyətlər qazanmış və demək olar ki, yüksək kamillik mərhələsinə çatmışdır.

MÜNDƏRİCAT

səhifə

REDAKTORDAN..... 2

İNCƏSƏNƏT HAQQINDA ƏSAS ANLAYIŞLAR..... 3

ƏN QƏDİM VƏ QƏDİM DÖVRÜN İNCƏSƏNƏTİ..... 11

İBTİDAİ DÖVR SƏNƏTİ; QƏDİM İKİÇAYARASI İNCƏSƏNƏTİ; QƏDİM MİSİR İNCƏSƏNƏTİ; QƏDİM YUNAN İNCƏSƏNƏTİ; QƏDİM ROMA İNCƏSƏNƏTİ.

ŞƏRQ XALQLARIN İNCƏSƏNƏTİ..... 25

ƏRƏB XALQLARININ İNCƏSƏNƏTİ; İRAN İNCƏSƏNƏTİ; TÜRKİYƏ İNCƏSƏNƏTİ; HİNDİSTAN İNCƏSƏNƏTİ; ÇİN İNCƏSƏNƏTİ; YAPON İNCƏSƏNƏTİ; BİZANS İNCƏSƏNƏTİ; RUS İNCƏSƏNƏTİ; ORTA ƏSR AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ.

ORTA ƏSR QƏRBİ AVROPA İNCƏSƏNƏTİ..... 43

ROMAN VƏ QOTİKA İNCƏSƏNƏTİ; İNTİBAH DÖVRÜ İTALİYA İNCƏSƏNƏTİ; NİDERLAND İNTİBAHI; ALMAN İNTİBAHI.

YENİ DÖVR İNCƏSƏNƏTİ..... 59

XVII ƏSR İTALİYA İNCƏSƏNƏTİ; XVII ƏSR FLAMAND İNCƏSƏNƏTİ; HOLLANDİYA İNCƏSƏNƏTİ; XVII ƏSR İSPAN İNCƏSƏNƏTİ; XVII ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ; XVIII ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ; XVIII ƏSR İNGİLTƏRƏ İNCƏSƏNƏTİ; XIX ƏSR İSPAN İNCƏSƏNƏTİ; XIX ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ; İMPRESSIONİZM; POSTİMPRESSIONİZM; XX ƏSR QƏRB İNCƏSƏNƏTİ; MEKSİKANIN MONUMENTAL İNCƏSƏNƏTİ; ABSTRAKSİONİZM; POP-ART CƏRƏYANI; XVIII-XIX ƏSRLƏRDƏ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ; XX ƏSR AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ.

MÜNDƏRİCAT

	<i>səhifə</i>
REDAKTORDAN	2
İNCƏSƏNƏT HAQQINDA ƏSAS ANLAYIŞLAR	3
ƏN QƏDİM VƏ QƏDİM DÖVRÜN İNCƏSƏNƏTİ	11
<i>İBTİDAİ DÖVR SƏNƏTİ; QƏDİM İKİÇAYARASI İNCƏSƏNƏTİ; QƏDİM MİSİR İNCƏSƏNƏTİ; QƏDİM YUNAN İNCƏSƏNƏTİ; QƏDİM ROMA İNCƏSƏNƏTİ.</i>	
ŞƏRQ XALQLARIN İNCƏSƏNƏTİ	25
<i>ƏRƏB XALQLARININ İNCƏSƏNƏTİ; İRAN İNCƏSƏNƏTİ; TÜRKİYƏ İNCƏSƏNƏTİ; HİNDİSTAN İNCƏSƏNƏTİ; ÇİN İNCƏSƏNƏTİ; YAPON İNCƏSƏNƏTİ; BİZANS İNCƏSƏNƏTİ; RUS İNCƏSƏNƏTİ; ORTA ƏSR AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ.</i>	
ORTA ƏSR QƏRBI AVROPA İNCƏSƏNƏTİ	43
<i>ROMAN VƏ QOTİKA İNCƏSƏNƏTİ; İNTİBAH DÖVRÜ İTALİYA İNCƏSƏNƏTİ; NİDERLAND İNTİBAHI; ALMAN İNTİBAHI.</i>	
YENİ DÖVR İNCƏSƏNƏTİ	59
<i>XVII ƏSR İTALİYA İNCƏSƏNƏTİ; XVII ƏSR FLAMAND İNCƏSƏNƏTİ; HOLLANDİYA İNCƏSƏNƏTİ; XVII ƏSR İSPAN İNCƏSƏNƏTİ; XVII ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ; XVIII ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ; XVIII ƏSR İNGİLTƏRƏ İNCƏSƏNƏTİ; XIX ƏSR İSPAN İNCƏSƏNƏTİ; XIX ƏSR FRANSA İNCƏSƏNƏTİ; İMPRESSIONİZM; POSTİMPRESSIONİZM; XX ƏSR QƏRB İNCƏSƏNƏTİ; MEKSİKANIN MONUMENTAL İNCƏSƏNƏTİ; ABSTRAKSİONİZM; POP-ART CƏRƏYANI; XVIII-XIX ƏSRLƏRDƏ AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ; XX ƏSR AZƏRBAYCAN İNCƏSƏNƏTİ.</i>	

* * *

İncəsənət. Bəşəriyyətin misilsiz sərvəti

Müəlliflər heyəti: G.Ağayeva, N.Babaxanov, İ.Əhmədov, U.Ələkbərov, R.Əliyev, M.Fərəcullayeva, E.Hacınski, C.Həsənlı, C.Həsənzadə, A.Hüseynova, I.Xəlilov, Ç.İsmayılov, R.Qasimov, İ.Musayev, C.Nəsibov, R.Seyidov, T.Süleymanov, S.Tahirli, V.Zeynalov.

Redaktorlar: E.Əliyev, T.Kərimli, Ə.Qocayev, E.Şıxlinski. *Baş redaktor:* İ.Qasımzadə.

Rəssamlar: A.Babayev, N.Bənnayeva, N.Əliyeva, G.Xalıkova, A.Uruceva.

Dizayn: V.Əsgərov.

Korrektor: A.Məsimov.

İkinci nəşr

ISBN 9952-23-023-0

095

© "Ayna Mətbu Evi", 2004

© "Ayna Mətbu Evi", 1999

Naşir – "Ayna Mətbu Evi", AZ1138, Bakı, Şərifzadə 1.

Lisenzia AB N 022048, qeydiyyat N A-048 30.09.99.

Çapa imzalanıb 18.08.2004. Format 84x108 1/16. 96 səh.

Tiraj 47000. Pulsuz

Kitab Azərbaycan Respublikası Təhsil Nazirliyinin sifarişi ilə
Təhsil Sektorunun İnkişafı Layihəsi çərçivəsində nəşr edilmiş
və məktəblərə pulsuz verilmişdir.